

A detailed oil painting of Sultan Süleyman the Magnificent, shown in profile facing left. He wears a large, white, turban-like headpiece and a dark, patterned garment with a high collar. The background is dark and indistinct.

M. TAYYİB GÖKBİLGİN

SOLIMAN
AET

NAGY SZULEJMÁN
SZULTÁN

M. TAYYİB GÖKBİLGİN

NAGY SZULEJMÁN
SZULTÁN

Fordította
PÁL LAURA

Napkút Kiadó
Budapest, 2020

**A kiadvány
Altay Gökbilgin
támogatásával jelent meg**

A fordítás alapjául szolgáló kiadás:
M. Tayyib Gökbilgin: *Kanuni Sultan Süleyman*,
Kronik, İstanbul, 2019

© M. Tayyib Gökbilgin jogutódja, 2020

© Pál Laura, 2020
© Napkút Kiadó, 2020

BEVEZETŐ

Szulejmán szultán az Oszmán Birodalom tizedik szultánja volt. 1494-ben született Trapezuntban, 1520 szeptemberében foglalta el trónt, és 1566. szeptember 7-én hunyt el Szigetvárott, magyar földön. A muszlim időszámítás szerint egy új, a 9. évszázad küszöbén lépett trónra, így a misztikára fogékony oszmán-muszlim világ óriási várakozásokkal tekintett uralkodása elé.

Szulejmán sok tekintetben beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Tizenhárom hadjáraton vett részt személyesen, és legalább másfélszeresére növelte az apjától örökölt birodalmat. Halálakor az általa uralt területek a Magrebtől az Indiai-óceánig, Budától és a Krím-félszigettől Ádenig és Etiópiáig terjedtek. A kor legerősebb hadseregével rendelkezett, s nem volt állam, amely egymagában felvehetne volna vele a versenyt.

De nemcsak hódított és területeket szerzett, hanem belülről is építette birodalmát, s bebizonyította, hogy a legnagyobb államférfiak közé tartozik. Alatta konszolidálódott, épült ki a „klasszikus” oszmán civilizáció, alakultak ki annak másokéval összetéveszthetetlen, egyedi jellegzetességei. Nevéhez fűződik az államigazgatás korszerűsítése, a földtulajdonrendszer átalakítása, a jogrendszer kodifikációja, a vallási élet megújítása, a muszlimok és a vallási kisebbségek viszonyának rendezése, egy tömegek számára elérhető oktatási rendszer megteremtése, Isztambul és számos más nagyváros kiépítése, az irodalom és a művészetek felvirágoztatása. Ezért nevezték el utólag 46 évig tartó uralkodását *muhteşem yüzyıldın* (pompázatos évszázadnak).

Nekünk, magyaroknak Szulejmán korszaka egészen mást jelent: a Szent István-i „birodalom” bukását, a hódoltságot, a mérhetetlen szenvedést és pusztulást, amelyet hadjáratai okoztak. Ezzel azonban Szulejmán személye és az Oszmán Birodalom története nemzeti történelmünk része is lett, s ezért nekünk is foglalkoznunk kell velük. Nem véletlen, hogy az elmúlt bő fél évszázadban négy rövidebb-hosszabb életrajz is született a nagy oszmán uralkodóról.

Az elsőt, egy nagyszerű stílusban megírt kismonográfiát, Fekete Lajos tette közzé 1967-ben.¹ Ezt követte Káldy-Nagy Gyula életrajza, amely a birodalom korabeli állapotát is részletesen bemutatta.² 1993-ban magam is közzétettem Szulejmánról és koráról egy rövidebb áttekintést,³ amely 2006-ban kibővítve ismét megjelent.⁴ Fontos hozzájárulás volt Szulejmán korának ismeretéhez az a katalógus is, amely az Országos Széchényi Könyvtárban 1994-ben rendezett kiállításához készült Gerelyes Ibolya szerkesztésében. Az utóbbi írások jól illeszkedtek abba a nemzetközi folyamatba, amelyet a „Szulejmán felfedezése” kifejezéssel jellemezhetünk. Az 1980-as évek második felétől az uralkodó és kora egyre nagyobb figyelmet kapott a nyugati és a török világban. Ennek – s persze a nagy számban készülő történelmi filmsorozatoknak – köszönhetően a török közvélemény ma már sokkal jobban ismeri múltjának ezt a fényes korszakát, mint előtte bármikor.

A most kiadott életrajz szerzője M. Tayyibb Gökbilgin, a múlt század egyik legjelentősebb török történésze. Alapszövege 1967-ben jelent meg a török Iszlám Enciklopédia szócikként (ennek magyarul dedikált, bekötött példánya ma is megvan az ELTE Török Filológiai Tanszékén), később jegyzetekkel ellátva önálló kötetben is kiadták. Gökbilgin professzor akkor írta művét, amikor az oszmán államiratok feltárása még éppen csak megindult, így jobbra az akkoriban ismert korabeli oszmán krónikákra és a klasszikus, nagy nyugati feldolgozásokra támaszkodhatott. Gökbilgin azonban kiválóan tudott magyarul is (Rásonyi László tanítványa volt az Ankarai Egyetem Hungarológiai Tanszékén), alaposan ismerte a magyar forrásokat és szakirodalmat, és szerette a magyarokat. Ezért összefoglalása kiegyensúlyozott, elfogulatlan, és mint ilyen mind a mai napig kiválik azok közül a török és nyugati történelmi munkák közül, amelyek – különösen az utóbbi időkben születettek – egyre kevesebb megértést mutatnak a birodalmi nagysággal össze nem egyeztethető szempontok, így a magyar aspektusok iránt. Ezért is érdemes ezt a munkát a magyar olvasók számára hozzáférhetővé tenni.

Fodor Pál

I.

NAGY SZULEJMÁN SZULTÁN

I. Szulejmán (1494–1566), vagy ahogy az utókor nevezi, Nagy Szulejmán, törökül a Törvényhozó (Kanunî), a nyugati világ által a „magnificent”, azaz „pompás, nagyszerű”, „a nagy török” jelzővel felruházott szultán az Oszmán-ház tizedik uralkodója, Yavuz (Vad) Szelim szultán fia volt. Az oszmán uralkodók sorában hivatalosan a tizedik, egyben az első Szulejmán nevű szultánnak tekinthető. Néhány történész úgy véli, hogy I. (Villám) Bajezid egyik fiának, a 15. század elején a mintegy tizenegy évig tartó oszmán interregnum időszakában Drinápolyban szultánként hatalmat gyakorló Szulejmánnak az uralkodását is tekintetbe véve II. Szulejmán néven volna helyesebb említeni. Âî krónikás Nagy Szulejmánt a „szultánok sorában álló oszlop”-nak nevezi, hozzátéve, hogy szerencsésnek számít, amiért a tizedik helyet foglalja el a szultánok sorában. Ám miután I. Bajezid fiai, Szulejmán és testvére, Múza is szultánként uralkodtak, ezért a szimbolikus tizenkettes szám képviselte bölcsességgel is rendelkezik, ezek a szerencsés véletlenek pedig mind az ő nagyságára utalnak. Az oszmán források kiemelve a törvényalkotó munkásságát rendszerint Törvényhozó Szulejmán szultán néven említik, míg a nyugati források és közvélemény inkább az erőskezű, nagy formátumú uralkodót méltatva rendszerint a „pompás” és „nagy” jelzőkkel illetik (ld. *Magnificent, Magnifique, Der Practige*, számos esetben pedig egyszerűen a „nagy török”, azaz *Grand Turc* néven említik).

Szulejmán 1494. november 6-án született Trabzonban, ahol apja, Szelim szandzsákbég volt.⁵ Abban a hitben, hogy a nevetek égi jelek sugallatára szerencsés adni, az újszülött gyermek születésekor felütötték a Koránt, és az „Innahu min Süleyman” verssor alapján Szulejmánnak nevezték el. Az örömhírt azonnal elküldték

Isztambulba a nagyapjának, II. Bajezid szultánnak. Első tanulmányait Trabzonban az apja által kiválasztott nevelőktől kapta, és a szandzsákbégi posztra való kinevezéshez akkoriban központilag meghatározott tizenöt éves koráig itt is maradt. Amikor betöltötte a tizenötödik évét, Szelim egy szandzsákot kért a szultántól a fia számára. II. Bajezid először Karahisar szandzsákba nevezte ki Szulejmánt. Szelim fivére, Ahmed sehzáde (szultánfi) ez időben Amásziában volt szandzsákbég, és egész Anatóliára igyekezett kiterjeszteni a befolyását, ezért nem nézte jó szemmel, hogy az unokaöccsét egy hozzá közeli szandzsákba nevezik ki. Dacára a vezíre, Yular Kasdı Szinán bég ellenvetésének, aki azzal érvelt, hogy az a jó, ha az ellenfél vagy nagyon távol van, vagy nagyon közel, Ahmed a döntése megváltoztatására kérte a szultánt, aminek indoklását Hodzsa Szádeddin oszmán krónikás egyik legismertebb művében is idézi.⁶ Ezek után a szultán Bolu szandzsákot adta Szulejmánnak. Csakhogy Ahmed, akinek feltett szándéka volt, hogy ő lép majd apja helyébe a trónra, Bolu ellen is kifogást emelt. Alkalmasint attól tartott, hogy mivel a szandzsák az Isztambult Amásziával összekötő útvonalon található, ezért a jövőben megnehezítheti a dolgát, ha sietve a fővárosba menne elfoglalni a trónt. Bajezid eleget tett Szelim kérésének, és 1509. augusztus 6-án végül Kaffa szandzsákba nevezte ki Szulejmánt.⁷ Ez a kinevezés később döntő tényezőnek bizonyult a Szelim és testvérei közötti trónharcban, és Szelim malmára hajtotta a vizet.⁸ Szulejmán mintegy három évet töltött el Kaffában, és ez idő alatt több alkalommal a krími kánnal együtt apja segítségére sietett a seregeivel; például amikor Szelim Kaffából Ruméliába ment, vagy mikor II. Bajezid seregeivel szemben alulmaradt.

Szelim szultán végül győztesen került ki a harcokból, és 1512. április 24-én elfoglalta a trónt. Ezután a krími kánnak küldött levelében kérte, hogy fiát, Szulejmánt küldje Isztambulba, mert ha hadjáratra kerül sor, akkor rá szeretné bízni a birodalom központjának a védelmét.⁹ Valóban, amíg Szelim a többi trónkövetelő testvérével, Ahmeddel és Korkuddal, illetve azok fiaival háborúskodott, a teljes anatóliai hadművelet idején Szulejmán a szultanátus kajmakámjaként vigyázott a rendre Isztambulban. Miután Szelim valamennyi trónkövetelővel végzett, Szulejmánt 1513-

ban Saruhan szandzsákbégjeként Maniszába küldte. Szulejmán az állomáshelyére megérkezve azt tapasztalta, hogy a kemény belháborúk miatt igencsak lezüllött a szandzsák rendje és közbiztonsága, ezért számos nehézséggel szembesült az igazgatási feladatai ellátása során. Szulejmán ezért azt kérte apjától, küldjön neki egyfajta kormányzási kézikönyvet, amely vezérfonalat adna a kezébe a szandzsák igazgatása során. A *Siyasetname* címet viselő, keltezés nélküli fejedelmi tükör volt az a didaktikus jellegű mű, melyet az ifjú Szulejmánnak küldtek. A funkcióját tekintve leginkább büntető törvénykönyvként használt dokumentum igen jelentős forrásanyag, mely részletesen szabályozza, miként kell eljárni a Saruhan szandzsák városaiban és falvaiban tetten ért rablókkal és tolvajokkal. Az irat egyébként számos helyen egyezést mutat a később keletkezett „Szulejmán szultán törvénykönyve” című szöveggel. A Szelim által küldött *Siyasetname* egyik jellegzetessége, hogy külön föl hívja rá a figyelmet, a hatálybalépésük előtt különböző csatornákon ki kell hirdetni a rendeleteket a lakosság körében, meg kell velük ismertetni, el kell nekik magyarázni, és a kádik csak ezután kezdenek el alkalmazni a gyakorlatban. A *Siyasetname* ezenkívül számos fontos intézkedést tartalmaz a földügyekre, a közigazgatásra és az adózásra vonatkozóan.¹⁰ Amíg Szulejmán e szandzsákot vezette, meglehetősen széles körű jogkörrel ruházták fel. Ez számos esetből kitűnik, például Ali aga kapuőr tulajdonába adta a Korudzsu csiftliket (birtokot), továbbá még abban az évben, amikor elkezdte a szandzsákot igazgatni, kiadott egy olyan utasítást, amelyben a Manisza közelében található Bozköy sejkjét, egy Muradoğlu Ibrahim nevű dervist számos rendkívüli adó megfizetésének a kötelezettsége alól mentette fel.¹¹ Mielőtt Szelim szultán elvonult a csaldiráni csatába, Szulejmánt Maniszából Drinápolyba küldte, hogy az idő alatt onnan felügyelje a rendet. Amikor Szelim az egyiptomi hadjáratra ment, fiát akkor is Drinápolyba vezényelte, hogy onnan védje meg Rumélia tartományt az ellenségtől.¹² E hadjáratok sikeréről a szultán mindkét esetben győzelmi jelentést küldött haza, először a csaldiráni győzelmi levelet,¹³ majd Kairóból az 1517 júliusában kelt egyiptomi *fetihnámét* (győzelmi jelentést).¹⁴

II.

SZULEJMÁN TRÓNRA LÉPÉSE (1520)

Amikor a Csorlu közelében található Sirt faluban Szelim szultán váratlanul elhunyt, Pîrî pasa nagyvezír a szilahdások kethüdáját (fegyverhordozók parancsnokát), Szulejmán agát küldte a Maniszában tartózkodó Szulejmánhoz, hogy késedelem nélkül Isztambulba hívja. Tudjuk, hogy korábban Ferhád pasa már küldött értesítést, ám Szulejmán megvárta a nagyvezír értesítését és útmutatását, és csak Pîrî pasa, valamint Ahmed pasa vezír üzenetének („siessen, a trón ne álljon üresen”) kézhezvételét követően indult útnak.¹⁵ Szulejmán 1520. szeptember 30-án ért Üszküdarba, ekkor a nagyvezír összehívta a dívánt, majd bejelentette a hadseregnek a szultán halálhírét. Az új szultánnak 1520. október 1-jén tartották meg Isztambulban a trónra lépési ceremóniáját. Még ugyanazon a napon az ifjú szultán gyászruhába öltözve vonult ki a Drinápolyi kapun, hogy fogadja az apja koporsóját hozó gyászmenetet. Az elhunyt szultán gyászszertartását a Fatih dzsámiban tartották, majd a Mirza szerájban temették el. Szulejmán később utasítást adott e helyen egy türbe és egy dzsámi (Szelim szultán dzsámi), valamint egy szegényház, tanárszállás és Yenibahçe közelében egy medresze építésére.

Az új szultán még aznap a palotában díszes selyemkaftánokat és jutalmakat osztott szét. A birodalmi tartományokba, szandzsákokba és a baráti országokba futárok vitték meg a trónra lépéséről szóló hírt. Szulejmán megerősítette Pîrî pasát a nagyvezíri tisztségében, míg Kászim pasának, aki a nevelője volt a Saruhan szandzsákban töltött évei alatt, vezírt rangot adott. Ekkor alakult ki az a szokás, hogy a dívánüléseken egyszerre négy vezír is jelen legyen (a nagyvezíren kívül Musztafa pasa második vezír, Ferhad pasa harmadik vezír és Kászim pasa negyedik vezír). A szerájban

megtartották az új szultán trónra lépésekor szokásos ajándékozást, más szóval pénzosztást, amelyben jóformán mindenki részesült. Hamarosan az új szultánnak az igazság és a jogszerűség iránti érzékenysége is megmutatkozott. Először is visszaadta a szabadságát annak a hatszáz családnak, akiket még apja hurcolt el Tebrizből. A saját döntésükre bízta, hogy visszatérnek-e a hazájukba, vagy pedig Isztambulban maradnak. Ezután engedélyezte a korábban betiltott selyemkereskedelmet, az Oszmán Birodalom és Irán közötti kereskedelmi karavánok működését, és visszaszolgáltatta az elkobzott vagyonokat, így a korábbi igazságtalan eljárásokat sikerült némileg jóvátennie. Másrészt viszont mindazok, akikre panasz érkezett, hogy törvénytelen módon járnak el a tisztségük gyakorlásakor, kemény megtorlásra számíthattak. Például a gelibolui szandzsákbégi rangban kapudán pasaként szolgáló Dzsafer aga (aki a „Véres” ragadványnevet kapta) ügyében végzett vizsgálat kiderítette, hogy önkényesen végeztetett ki személyeket, akiknek aztán elkobozta a vagyonát, ezért kivégezték, a helyére pedig Pulak Musztafa pasát nevezték ki. Ez idő tájt történt, hogy néhány szilahdárt (fegyverhordozó) is szigorú büntetéssel sújtottak, akikről bebizonyosodott, hogy zsarnokoskodtak a lakossággal. Prizrin bég pedig, akiről az a panasz érkezett a szultáni tanácshoz, hogy a rája (adófizető alattvalók) gyermekeit rabszolgának adja el, szintén szigorú feddésben részesült. Ezek a példák is arra vallanak, hogy Szulejmán uralkodása már a kezdetétől fogva a jog, a törvény és a rend korszaka volt, és a későbbiekben sem került sor olyan intézkedésre, amely a törvényességet vagy a jogalapot nélkülözte volna. Nyomós ok nélkül és büntetlenül sem a vezető tisztségviselők és a kádik, sem a többi állami hivatalnok közül sem bocsátottak el senkit. Ezért minden hivatalnok igyekezett tiszteletben tartani a törvény megszabta kereteket, ellenkező esetben joggal tartottak az elbocsátástól. Portai körökben az a mondás járta, hogy „akit egyszer elbocsátanak, az nem lehet többé állami alkalmazott”.¹⁶

Dzsanderdi Gazalî lázadása (1520)

Szulejmán trónra lépésének évében került sor Dzsanderli Gazalî lázadására. Az egykori dalmáciai szláv rabszolga később Tomanbaj egyik katonai parancsnoka lett, és kinevezték Damaszkusz kormányzójává. Az egyiptomi hadjárat idején Aleppó emírének, Hajir bégnek a közvetítésével felajánlotta a szolgálatait Szelim szultánnak, aki a hadjáratról való visszatérésekor Jeruzsálem és Gáza szandzsákok mellett Damaszkusz tartomány élére is őt nevezte ki. Gazalî azonban, aki régóta érlelhette magában a lázadás és a függetlenedés gondolatát, Szulejmán trónra lépésekor kihasználva az ifjú szultán vélt tapasztalatlanságát, elszánta magát a lázadásra. Dzselaízade szerint¹⁷ olyan nagyratörő tervei voltak, mint hogy meghódítsa Szíriát és Palesztinát, később Egyiptomot, majd megszerezze magának a kalifátust. Amint bevette Damaszkusz várát, a saját nevére mondatta a pénteki imát és saját pénzt veretett.¹⁸ Arab és kurd harcosokból mintegy tizenötezer fős hadsereget állított ki, ezenfelül közel nyolcszáz muskétása volt. Bejrútot az egyik szökött rabszolga segítségével foglalta el. Ezenkívül megpróbálta föllázítani a libanoni élő drúzokat, sőt az egyiptomi emírt, Hajir béget is megpróbálta rávenni egy levélben, hogy csatlakozzon a mozgalomhoz.¹⁹ Hajir bég azonban továbbította a levelet a szultánnak, ezzel egy időben megpróbálta lekötteni Dzsanderli Gazalî erőit, hogy időt nyerjenek. Arra biztatta, hogy előbb az „arabok fellegvárát”, Aleppót kell elfoglalnia. Dzsanderli hallgatott rá, hamarosan megkezdődött Aleppó ostroma. Időközben Tripoli, Hama és Humusz szandzsákbégjei is Aleppóba vonultak, majd Aleppó beglerbégjével, Karadzsa pasával együtt megkezdték az ostromlott város felszabadítását. Amikor 1520 októberében tudomást szereztek Isztambulban Gazalî lázadásáról és Aleppó ostromáról, a lázadás megfékezésére azonnal útnak indították Ferhád pasa harmadik vezírt a szilahdár (szultáni fegyverhordozó) és szpáhi egységeivel, négyezer janicsárral és kétszáz ágyúkocsival, ezenkívül az anatóliai, rúm és karamán beglerbégeket is mellé vezényelték. Sehszuvárzade Ali béget a dulkadiri türkmén seregekkel szintén Aleppóba küldték az ostromlott város fölmentésére. Amikor Dzsanderli Gazalî értesült Ali bég érkezéséről, kénytelen volt visszahúzódní Damaszkuszba és berendezkedni a védelemre. Csakhogy időközben megérkezett a

szerdár (fővezér) is az anatóliai és karamán seregekkel. Az 1521. január 17-én a Damaszkuszhoz közeli Mastaba helység közelében lezajlott ütközetben Gazalî súlyos vereséget szenvedett, a csatában őt is elfogták és megölték. Ekkor a Damaszkusz környéki arab törzsek is letették a fegyvert és megadták magukat. A csata után az egykori anatóliai beglerbéget, Ajasz pasát nevezték ki Damaszkusz beglerbégjévé. Leváltották továbbá Jeruzsálem, Gáza és Safad szandzsákbégjeit. A Gazalî-féle lázadás okozta zűrzavart kihasználó Iszmail sah esetleges támadását kivédendő Ferhád pasa egy ideig Kayseriben állomásozott. A sah azonban, aki csalódott a számításaiban, végül elvonult Tebriz alól.²⁰

Nándorfehérvár bevétele (1521)

Azokban a napokban, amikor megérkezett a Dzsanderli Gazalî-féle lázadás leverésének híre Isztambulba, a szultán eldöntötte, hogy hadjáratot indít a Magyar Királyság ellen. Ennek előzményeként történt, hogy – egyes források szerint Szulejmán trónra lépésének hírével, míg Âlî krónikás szerint a harács beszédése céljából – a II. Lajos magyar királyhoz menesztett szultáni követet, Behram csaszsz a magyar udvarban megalázó bánásmódban részesítették, majd kivégezték. Ami egyet jelentett azzal, hogy a magyar király felrúgta az oszmánokkal kötött békeszerződést. Az a körülmény, hogy a belgrádi vár egy jól megerősített erődítmény volt, valamint hogy Hódító Mehmed szultán korábban kudarcot vallott a vár ostromakor, mind élénken élt még az oszmán köztudatban, ezért Szulejmán döntésében minden bizonnyal a győzelem esetén várható népszerűség is szerepet játszott. Mind az oszmán állam, mind a saját érdekei is azt diktálták, hogy megragadja az alkalmat, amit ez esetben a csaszsz kivégzése szolgáltatott. Szulejmán e hirtelen döntését követően elrendelte a szükséges előkészületek megtételét.²¹ A szultán 1521. május 19-én felkereste Hódító Mehmed, Bajezid szultán, valamint apja türbéjét, majd útra kelt Isztambulból. Először a Halkalı Pınarban lévő katonai táborba ment, onnan hét nap múlva ért Drinápolyba, ahol a ruméliai haderők is csatlakoztak a szultáni sereghöz. A menet június 11-én ért

Filippopolisba, június 17-én pedig Szófiába. Innen Niš és Kruševac (Alacahisar) érintésével mentek tovább. A határvédelmi parancsnokok részvételével megtartott hadi tanácskozás során megvitatták az ostrom stratégiáját, Pîrî pasa nagyvezír és Ahmed pasa vezír javaslatait, majd az a döntés született, hogy elsőként Szabács (Böğürdelen) várát kell ostrommal bevenni. A Száva feletti hídépítést végző katonák munkáját személyesen felügyelte a szultán. Az oszmán sereg hamarosan elfoglalta Zimonyt, majd további várakat vettek be, augusztus 30-án pedig Belgrádot (Nándorfehérvárt) is meghódították.²² Szulejmán két nappal később belülről is megtekintette a várat, majd a dzsámivá átalakított templomban meghallgatta a nevére mondott pénteki imát.²³ 1521 szeptemberének elején a szultán a Belgrádból küldött győzelmi jelentésében adta hírül a birodalma valamennyi kádijának Nándorfehérvár bevételét. A hadjáratról, az ostromról és a vár bevételéről szóló részletes beszámoló irodalmi stílusban megírt szövegét a Korán verssoraival és a hadiszokból vett idézetekkel tették díszesebbé. A győzelmi jelentésben külön kidomborították a nagyvezír és a többi vezír érdemeit. Szulejmán Dulkadir emírnének, Sehszuvarzáde Ali bégnek és Ferhat pasa vezírnek is elküldte a győzelmi jelentéseket, melyekre válaszul gratuláló leveleket küldtek a szultánnak.²⁴ Egy Halil csausz nevű követ útján a velencei dózsénak is küldtek győzelmi jelentést; tudjuk, hogy a követet október 28-án fogadta ünnepélyes keretek között a szenátus.²⁵ Szulejmán október vége felé indult vissza a hadsereggel Isztambulba, útközben kapta meg a hírt kétéves kislfia, Murád haláláról.²⁶ A fővárosba való visszatérését követően nemsokára elhunyt a kilencéves kislfia, Mahmud és az egyik kislánya is.²⁷

A raguzai, az orosz és a velencei követekkel kötött megállapodások (1521)

A szultán a visszaérkezése utáni időszakban a sűrűn üléselő szultáni tanácsban fogadta az uralkodók gratulációit tolmácsoló raguzai, velencei és orosz követeket. A raguzai követ megbízatása célba ért; megkapták a szultántól az engedélyt arra, hogy a saját

szükségleteik fedezésére gabonát vásároljanak az oszmán állam területén. A Moszkvából 1521. június 20-án útnak induló Trétiak orosz követ pedig Vaszilij cár trónra lépési üdvözetének átadása után előadta a sérelmüket, vagyis hogy a krími kán seregeinek támadásai állandó fenyegetést jelentenek az országnak. Az ifjú szultán ígéretet tett rá, hogy utasítani fogja Mehmed Giráj kánt, ne bontsa meg a békét az oroszokkal. A szultán a levelében, melyet a krími kán egyik fia továbbított, megerősítette a baráti érzéseit és a jószomszédi viszonyok fontosságát. Az orosz cár igyekezett megragadni az alkalmat, ezért azonnal útnak indított Isztambulba egy Jean Morozof nevű újabb követet, hogy békeszerződést kössön a Portával, ám ennél többet nem sikerült elérnie.²⁸ Ennél fontosabb, hogy a Velencével kötött megállapodást, illetve a korábban adott előjogokat megújították. Marco Memmo bailónak 1521. december 1-jén végül sikerült egy harminc bekezdésből álló szerződést aláírnia az oszmánokkal. A megállapodásban szó esik a kereskedelem szabadságáról és biztonságáról, továbbá döntöttek arról is, hogy három évente neveznek ki új bailót Isztambulba. Szerződésbe foglalták, hogy a szökött rabszolgákat kiadják Velencének, azokért a foglyokért pedig, akik időközben fölvtették az iszlámot, a velenceiek ezer akcsényi váltságdíjat fizetnek. A nemesi származású raboknak visszaadják a szabadságát, míg a tengerből menekült túlélőknek meghagyják az életét. Minden kapitány a saját hajójáért felel, a gyilkosokat és egyéb bűnözőket mindkét fél kölcsönösen kiadja a másiknak. A két ország állampolgárai között zajló perek esetében tolmácsokat kell biztosítani a bírósági tárgyalásokon, továbbá egyetlen velencei tartozása miatt sem vonható felelősségre és nem is börtönözhető be az isztambuli bailo, a velencei kereskedők pedig a bailo engedélye nélkül nem utazhatnak be az oszmán állam területére. Megállapodtak abban is, hogy az Isztambulban elhunyt velencei állampolgárok hagyatékára vonatkozó pereket a bailo folytatja le, továbbá hogy az oszmánok nem gördítenek akadályt az elé, hogy Velence Tripolival, Tunisszal és Algírral kereskedjen, és a velencei hajókat csak akkor vizsgálják át, ha Isztambulba érkeznek, de Geliboluban (Gallipoli) nem kutatják át őket. Eldöntötték azt is, hogy a Velencei Köztársaság Ciprus és Zakinthosz szigetekért minden évben tízezer, illetve ötszáz aranyra rúgó adót fizet a

Portának. A Szulejmán uralkodásának kezdetén megkötött *athnâme* (szultáni szerződéslevél) lényegében mintaként szolgált a későbbi évtizedekben más államokkal megkötött szerződésekhez.²⁹

Rodosz ostroma (1522)

A johannita lovagok birtokában lévő jelentős és jól megerősített erődítménnyel bíró sziget jóformán kezdettől fogva az oszmán hódítási törekvések keresztüzében állt. Szulejmán Nándorfehérvár sikeres bevételét követően kísérletet tett az oszmán politika számára olyannyira fontos Rodosz elfoglalására is. A hódítás indítékeként a következő szempontokat mérlegelték:

1. A lovagok akadályozzák az oszmánok földközi-tengeri kereskedelmét.

2. A vallási célú zarándokok ellen támadásokat intéznek, és az így ejtett foglyokat (a számukat ezerötszázra becsülték) a birtokukban lévő szigeteken kényszermunkára kötelezik.

3. Különösen Musztafa pasa vezírnek és Kurdoğlu Muszlihiddin reisnek a sziget elfoglalására tett javaslatai.

4. A lovagok segítették az egyiptomi mamelukokat és a Dzsanderli Gazalî-féle lázadás résztvevőit.

A spanyol Habsburgok és a franciák egymással vívott lankadatlan küzdelmei, valamint Magyarország belső állapota egyaránt lehetetlenné tette, hogy külső segítség érkezzon a lovagokhoz, ezért megfelelőnek látszott az időzítés a sziget ostromához. Szulejmán az ostrom kezdete előtt egy levelet küldött a lovagrend nagymesterének, Villiers de L'Isle-Adamnak, melyben tájékoztatta Nándorfehérvár bevételéről, egyben ígéretet tett rá, hogy önkéntes behódolásuk esetén szabad elvonulást biztosít a számukra, és a vagyonukban sem tesznek kárt. Ám Szulejmánnak ez az ajánlata nem talált visszhangra a lovagoknál. A fővezérként kinevezett Musztafa pasa második vezír parancsnoksága alatti flotta 1522. június 4-én kihajózott Isztambulból. A szultán június 18-án vert tábort Üszküdarban. Innen szárazföldi úton ment tovább a Márvány-tenger öble felé. Július 2-án Kütahyában Kászim pasa anatóliai beglerbég és Ajasz pasa ruméliai beglerbég csatlakoztak a szultán seregéhez.

Amikor Aydınba érkeztek, hírt kaptak arról, hogy Ferhad pasa a korábban adott utasítás értelmében végzett Sehszüvázáde Ali béggel. A Dulkadir-dinasztiából származó és az oszmánoknak számos fontos szolgálatot tett Sehszüvázáde Ali bégre panaszok érkeztek, miszerint az igazgatása alá tartozó Maras-Elbisztán vidékén és egyéb területeken önkényes módon uralkodik, tetszőlegesen végeztet ki embereket, hogy aztán elkobozza a vagyonukat. Dzelálzáde szerint nem tett eleget a szultán felszólításának sem, hogy csatlakozzon a hadjáratához, ezért felerősödtek a függetlenségi törekvéseire vonatkozó gyanakvások.³⁰ A szultán már a Márvány-tengernél járt, amikor értesült a fővezértől (szerdár) arról, hogy a rodoszi lovagok nem adják át önként a várat. Szulejmán július vége felé érkezett meg Rodoszra, ahol személyesen felügyelte az ostromot. A váltakozó sikerrel zajló, hosszú nyúlt ostromnak még mindig nem látszott a vége, s a szeptember 24-én indított roham is kudarcba fulladt, amiért a szultán Musztafa pasát tette felelőssé. Szulejmán nem sokkal ezután kapta meg Hajir Bej egyiptomi beglerbég halálhírét, így tüstént kinevezte Musztafa pasát a helyére, míg a rodoszi hadjárat fővezérének Ahmed pasa harmadik vezírt tette meg. Az ostrom ideje alatt a szultán időnként kilátogatott az olyan ismert pihenő- és sétahelyekre, mint a Dzsem szultán és Santuroğlu kertjei, vagy a régi-Rodosz és Filerimos (Sünbüllük). Szulejmán Abdüsszelám bég defterdárt, Menteşe és Karasa szandzsákbégjeit, valamint Okcsu Szinán béget és a seregét bízta meg a régi Rodosz újjáépítésével. A hosszan tartó, ádáz küzdelem után a johanniták végre megadták magukat, és késznek mutatkoztak tárgyalni a sziget átadásáról. A tél közeledte, az ostrom elhúzódása és a hideg idő okozta jelentős károk mind arra készítették a szultánt, hogy elfogadja a nagymester feltételeit. December 21-én létrejött a megegyezés.³¹ December 26-án Szulejmán személyesen fogadta a lovagrend nagymesterét. Ezután a szultán bejárta a várban a spanyol bástyát, a Szent Miklós-erődöt, a nagymester palotáját, majd a dzsámivá átalakított Szent János-templomban meghallgatta a nevére mondott pénteki imát. A nagymester 1523. január 1-jén az ötezer fős kíséretével együtt Krétára távozott.

Âlî krónikás Rodosz bevételének dátumaként egy helyen a hidzsra szerinti 929-et adja meg.³² Miután a szultán meghozta a Rodosz kormányzásához és védelméhez szükséges intézkedéseket, győzelmi jelentéseket küldött szét a birodalom összes kádijának, a krími kánnak, a mekkai serífnek, a szomszédos és az oszmánokkal politikai kapcsolatban álló országok uralkodóinak. A szultán a seregével 1523. január 2-án indult vissza Rodoszról, majd a Márvány-tengeren keresztül február elején érkezett meg Isztambulba.

A Rodosz meghódítása alkalmából küldött győzelmi jelentésekre Velencétől is érkezett gratuláló üzenet, valamint Iszmail sah a szultán trónra lépése óta első ízben küldött Isztambulba üzenetet, melyben egyszerre fejezte ki az elhunyt szultán okán a részvétét, illetve az új hódítások és Rodosz elfoglalása alkalmából a gratulációját.³³

III.

IBRAHIM PASA NAGYVEZÍRSÉGE (1523–1536)

Szulejmán 1523-ban a nyugdíjba küldött Pîrî Mehmed pasa nagyvezír helyére az addigi kinevezési gyakorlattal szakítva nem a második vezírt, hanem a hászodabasiként (főkamarás) és a szultáni solymászok agájaként szolgáló Ibrahimot nevezte ki a nagyvezírt posztra.³⁴ E döntés miatt csalódott Ahmed pasa második vezír rangjáról lemondva afféle jóvátételként az egyiptomi beglerbégséget kérte. A szultán jóváhagyta a kérést alkalmasint attól tartva, hogy ellenkező esetben a szultáni tanácsban állandósulni fog a viszály Ahmed és Ibrahim pasák között, ami a későbbiekben további feszültségek forrása lenne. Szulejmánnak tudomása volt arról, hogy az előző egyiptomi kormányzó, Hajir Bey elhunytával megbomlott a rend Egyiptomban, olyannyira, hogy a cserkesz bégek; Şarkiyye beglerbégje, Canım (Szolakzadénál Hatem), Eftihiyye beglerbégje, Hüdaverdi, valamint Garbiyye beglerbégje, İnal egyenesen az Egyiptomban fennálló oszmán uralom megdöntésére szövetkeztek. Tekintve, hogy Musztafa pasa az egyiptomi kormányzói megbízatása alóli felmentését kérte, a szultán végül beleegyezett, hogy Ahmed pasát küldje Egyiptomba. Ahmed pasa hajója 1523. augusztus 30-án futott be a Kairóhoz közeli Bulak város kikötőjébe. Nem sokra rá, hogy az új beglerbég elfoglalta a kairói palotáját, teljesen hatalmába kerítette a független egyiptomi szultanátus iránti vágy. Ahmed pasa hamarosan nyílt lázadásra adta a fejét, amikor kihirdette az oszmán szultántól való függetlenségét, a saját nevére mondatta el a pénteki imát és pénzt veretett, egyszóval Egyiptom új, független szultánjaként viselkedett. A mamelukok egy részét is maga mellé állította azzal, hogy az eddigieknél jóval kedvezőbb pozíciókat ígért a számukra. A pasával szembeszegülő és Kairó várába bezárkózó

janicsárokat szintén a segítségükkel tudta legyőzni, így 1524 januárjában immár ténylegesen is Egyiptom ura lett. Amikor Isztambulban tudomást szereztek Ahmed pasa lázadásáról és árulásáról, bár azonnal a tettek mezejére léptek, végül az Ahmed pasa oldalán egykor Egyiptomba érkező és a szultán iránti hűségét mindvégig megőrző Kadizade Mehmed Bey törte meg az önjelölt szultán lázadását. A hozzá hűséges katonákkal Ahmed pasát egészen Alexandriáig űzte, ahol egy összecsapásban megölte, a fejét pedig elküldte a szultánnak Isztambulba.³⁵ Egyiptomban ezután teljes fejetlenség és zűrzavar uralkodott. A helyzet odáig fajult, hogy 1524 tavaszán úgy döntöttek, Ibrahim pasa nagyvezírt küldik Kairóba, hogy helyreállítsa a rendet.³⁶ A nagyvezír 1524. szeptember 30-án kelt útra Isztambulból. Az oszmán történelem során első és egyben utolsó alkalommal volt rá eset, hogy a szultán – kivételes rokonszenve és bizalma jeléül – egészen a Szigetekig kísérelje el a vezírért.³⁷

Amíg a nagyvezír Egyiptomban vette kézbe az ügyeket, addig a szultánnak Isztambulban két nagyobb horderejű belügyi problémát kellett megoldania. Az egyik Ferhád pasa kivégzése volt. A korábban Sehszuvárzade Ali bégen bosszút álló, majd később Kelet-Anatóliában és Ruméliában kirívóan önkényesen viselkedő és zsarnokoskodó Ferhád pasára panaszok érkeztek a szultánhoz. Büntetésképpen először megfosztották a vezírt rangjától, majd kinevezték Szendrő várába szandzsákbégnek. Abban bíztak, hogy e magas fizetéssel járó, végvidéki állomáshelyen felhagyja a további korrump, törvénytelen viselkedéssel. Csakhogy innen is panaszok érkeztek rá, ezért amikor a szultán tudomására jutott, hogy engedély nélkül elhagyta az állomáshelyét és visszatért Isztambulba, Ferhád pasának megpecsételődött a sorsa. A szultán Drinápolyba hívatta, ahová eredetileg vadászni ment, majd 1524. november 1-jén kivégeztette. A másik jelentős esemény, vagyis a janicsárok lázadása 1525 márciusában tört ki, melynek hírére a szultán sietve visszatért Drinápolyból a fővárosba. A janicsárok zendülésében feltehetőleg a nagyvezír vetélytársainak is szerepe volt. Erre látszik utalni, hogy a janicsárok a nagyvezír elmozdítását követelték, mondván, hogy „nagyvezír nélkül nincs díván, s ha van is, a katonák nem hajtanak fejet”. Néhány nappal azután, hogy a szultán

visszatért Isztambul környékére, a janicsárok egy csoportja nyílt felkelést hirdetett, betörték néhány házba, majd Ibrahim pasa palotáját is feldúlták, többfelé fosztogatni és rongálni kezdtek. Szulejmán személyesen kívánta felgöngyölíteni az ügyet, hogy megtalálja a felelősöket, ezért a Kagithanében lévő palotából visszatért a szerájba. A vizsgálatok nyomán kiderült, hogy a lázításért a fő felelősség Musztafa janicsáragát és Hajdar Efendi reiszülküttábot (a külügyek főkancelláriusát) terheli. A szultán szigorú megbüntetésükre adott parancsot, mindkettejüket kivégezték. Ezzel egyidőben levelet küldött az Egyiptomban tartózkodó Ibrahim pasának, amelyben elrendelte, hogy nevezzen ki maga helyett egy alkalmas személyt a kormányzói posztra, majd sürgősen térjen vissza Isztambulba.

Az 1525. június 15-én Kairóból útra kelő nagyvezír útközben még tucatnyi igazgatási és igazságügyi kérdésben rendelkezett, mígnem szeptember közepén újfent látványos fogadtatás közepette megérkezett az oszmán fővárosba.³⁸

Nem sokkal azután, hogy Isztambulban értesültek Ismail sah 1524-ben bekövetkezett haláláról, a fia, Tahmaszp lépett a helyére. Ám sem a sah elhunytáról, sem az új uralkodó trónra lépéséről nem küldtek hírt követ útján a szultánnak. Ezért Szulejmán sem érezte szükségét annak, hogy gratuláló üzenetet küldjön az új iráni sahnak. Éppen ellenkezőleg, mivel apja, Szelim szultán ideje óta az önmagát a szunnita és a síita irányzat két egyedül hiteles képviselőjének tartó uralkodók viszonyát mindenekelőtt kölcsönös bosszú, gyűlölet és lenézés jellemezte, Szulejmán ez alkalomból efféle hangnemben íródott levelet küldött az új sahnak. A Dzselaizáde Musztafa Cselebivel megíratott, válogatott sértéseket tartalmazó levelet egyfajta fenyegetésnek szánták, melyben többek között megüzenték Tahmaszp sahnak, hogy sértést követett el, amikor elmulasztotta a hódolatáról biztosítani a szultánt, ezért megrovásban részesül a dölyfössége miatt, ugyanakkor a szultán hamarosan országa keleti végébe indul, ezért – így a levél – „ha vitéz férfi vagy, állj készen a találkozásra”.³⁹ Hasonló tartalmú levél ment még Gilán sahnak is, majd tájékoztatást küldtek Diyarbekir beglerbégjének a helyzetről.⁴⁰ Bár Tahmaszp sah nem válaszolt Szulejmán levelére, hamarosan

követeket indított útnak V. Károlyhoz és a magyar királyhoz is szövetségkötési ajánlással.⁴¹

A mohácsi csata (1526)

Ibrahim pasa visszatérését követően a szultán elrendelte a következő hadjáratra való felkészülést, mindössze a hadjárat célpontját hagyta homályban. A Porta kapcsolata Velencével alapvetően baráti volt. Nándorfehérvár bevétele után viszont egyre sűrűbbé váltak a katonai incidensek a nyugati határokon. Havasalföldön a bojárok, illetőleg a vajdai tisztségre aspirálók és híveik között dúltak heves harcok, amiknek a megfékezésével a nikápolyi szandzsák vezetőjét, Mehmed béget bízták meg. A szultáni tanács parancsára Havasalföldre érkező Mehmed bég nemcsak ott állította helyre a rendet, de a birodalom lengyelországi és erdélyi határainak a biztonságát is megerősítette. A Portánál menedéket kereső Radut, tekintettel a bojárok közötti befolyására, évi tizennégyezer dukát adó fejében az 1524-es esztendőől kezdődően kinevezték vajdává.⁴² A Duna vonalán a határ menti villongások, kisebb összecsapások rendületlenül folytatódtak. A végvidéki szandzsákbégek közül Yahya Paşazade Bâli bég arról tájékoztatta a szultánt, hogy ha erre a vidékre indítana hadjáratot, úgy szavatolja a Dráva és a Száva folyók közötti magyar területek meghódítását. Erről a magyar határvédelem vezetője, Tomori Pál is értesült a kémei révén. Az 1525-ös esztendőben, amikor már tapinthatóan feszült volt a helyzet, számos katona, aki a magyar seregben nem kapta meg a zsoldját, átszökött Bâli bég katonái közé.

A Magyarország ellen indított oszmán hadjárat, így a mohácsi csata előzményei is sokrétűek. Ide sorolhatók Magyarországnak a Vatikánhoz fűződő kapcsolata, a birodalmi gyűléseken hozott politikai döntések és ezek következményei, az oszmánok Lengyelországgal való kapcsolata,⁴³ és még számos más tényező,⁴⁴ köztük a francia politikának a Porta döntéseire gyakorolt befolyása. Az 1525. február 24-i páviai csata a franciák vereségével zárult, ráadásul királyukat, I. Ferencet foglyul ejtették V. Károly seregei. Ekkor a király anyja, Angoulême grófnéja, Savoyai Lujza

követet küldött Szulejmánhoz azzal a kéréssel, hogy a szultán a franciákkal szövetkezve segítsen megtörni a Német-római Birodalom egyre nagyobb hatalmát és befolyását a térségben, valamint a Habsburgok jelentette fenyegetést. Ez a követ azonban nem jutott el Isztambulba. Savoyai Lujza 1525 decemberében újabb követséget indított útnak, amely Frangepán János horvát főnemes vezetésével ezúttal megérkezett az oszmán fővárosba. A követ két levelet adott át a szultánnak, az egyiknek Ferenc király, míg a másiknak a régensnő volt a feladója.

Baron de Testa szerint⁴⁵ Szulejmán az elsőként küldött, de Boszniában eltűnt francia követ ügyével kapcsolatban magához rendelte a boszniai szandzsákbéget, míg Frangepán Jánosnak határozott ígéretet tett rá, hogy egy magyarországi hadjárat által a francia király segítségére tud lenni. A követ továbbította a szultán üzenetét a madridi békeszerződés révén a fogságból kiszabadult Ferenc királynak, aki hálája jeléül köszönőlevelet küldött Szulejmánnak.⁴⁶ A velencei bailo az 1526. február 2-án kelt jelentésében megemlíti, hogy a francia követ Isztambulban tartózkodik, hozzátéve, hogy a szultán egy aranyhímzéses kaftánt és tízezer akcsényi ajándékot adott a követnek.⁴⁷ Frangepán János követ felhívta rá a szultán figyelmét, hogy nagy segítség volna egy V. Károly elleni, összehangolt szárazföldi és tengeri hadművelet Ferenc király számára, ellenkező esetben ugyanis a két nyugati uralkodó békét fog kötni egymással, ami V. Károly abszolút európai uralmához vezet. A szultán előbb kikérte a velencei követ véleményét, majd levelet⁴⁸ küldött a francia királynak, amelyben vigasztalóan megírta, hogy háborúban bármi megeshet az uralkodókkal. A francia követ útján pedig megüzente Ferencnek, hogy két fronton is hadműveletet indít V. Károly ellen, egyrészt az itáliai partok felől, másrészt pedig Magyarországon keresztül. Kemálpasazáde kortárs oszmán krónikaíró a mohácsi csatáról írt „*Mohácsnéme*” című munkájában megjegyzi, hogy a magyarországi hadjárat indítékai között⁴⁹ szerepelt az is, hogy Szulejmán megígérte a tőle segítséget kérő francia királynak a Habsburg uralkodó fogságából való kiszabadítását. Művében idézi a francia király Szulejmánhoz írt levelét is. Ferenc megpróbálta egyrészt a saját

oldalára állítani az oszmánokat, másrészt viszont igyekezett titokban tartani az európai közvélemény előtt a Portával kötött szövetséget. Néhány évvel később Ibrahim pasa nagyvezír személyesen adott tájékoztatást az egész ügy lényegéről Ferdinánd követeinek Isztambulban. Az elmondottak szerint a francia király visszafogottan megírt segítségkérő levelét a szultán kedvezően fogadta. A Porta és Velence közötti megállapodás értelmében kidolgozott terv szerint, amíg a velencei flotta megtámadja a spanyolokat, addig az oszmán seregek Friuli felől vonulnak Milánó ellen, ezért az oszmánok szabad átvonulást kérve békekövetet küldtek a magyar királyhoz, ám II. Lajos elutasította Szulejmán békeajánlatát. Ezután némi ideig bizonytalanság övezte a hadjárat tervének sorsát, amikor is megérkezett Isztambulba a fogságból szabadult Ferenc király levele a szultánnak, melyben mélyszégyen hálájáról biztosítja Szulejmánt, hozzátéve, hogy ha nem volna beteg, akkor személyesen utazna el Isztambulba, hogy a szultán lába elé borulva mondjon köszönetet.⁵⁰

A francia diplomácia már említett befolyása mellett a Nándorfehérvár eleste után sem csillapodó határ menti villongások és összecsapások⁵¹ szintén a mohácsi csata előzményének számító politikai és katonai tényezők közé sorolhatók. A Magyarország elleni hadjárat megindításáról már a téli hónapokban döntöttek. A szultán az 1525 decemberében és 1526 januárjában a ruméliai hadak parancsnokainak küldött utasításában elrendelte, hogy seregeikkel gyülekezzenek tavasszal a Szófia környéki síkságon, és ott várjanak a következő utasításra. A hadjáratra való felkészülés parancsát futárok útján vitték szét minden érintettnek. Az anatóliai beglerbég, Behrám pasa és a boszniai szandzsákbég, továbbá Szadet Giráj krími kán és a többi magas rangú katonai vezető is utasítást kapott a hadjáratra való felkészülésre. A szultán a szerdári posztra, vagyis a hadjárat fővezérének az Egyiptomból való visszatérését követően is Szulejmán kitüntetett rokonszenvét és bizalmát élvező Ibrahim pasát nevezte ki. Szulejmán, miután megszervezte Anatólia védelmét, az egykori egyiptomi beglerbéget, Güzelce Kászim pasát és Kemalpasazáde muftit bízta meg a rend fenntartásával Isztambulban. A szultán 1526. április 21-én indult el Isztambulból egy százezer fős sereg élén, amely mintegy háromszáz ágyút vitt magával.⁵²

A sereg mindvégig rendben és fegyelmezetten haladt. A szultán fővesztés terhe mellett szigorúan megtiltotta a katonáknak, hogy ha szántóföldek közelében haladnak el, akkor ott legeltessék az állataikat, illetve a keresztények jószágait elhajtsák. Az egész út során mindössze néhány eset fordult elő, amikor a szultánnak be kellett váltania a fenyegetését.⁵³ A menet során időnként újabb szandzsák- és beglerbégek csatlakoztak a sereghez, érkezésükkor kézcsókkal köszöntve a szultánt. Szulejmán az ünnepi ceremóniát Nándorfehérvárott végezte, majd továbbvonult a sereggel a Szerémségi-síkságra; az oszmánok Szalánkemén és Pétervárad után több várat is elfoglaltak még.⁵⁴ Pétervárad bevétele után a vár körüli síkságon felállították az uralkodói sátort, majd a nagyvezír, a többi vezír, a ruméliai szerdár, a beglerbégek és szandzsákbégek sorban Szulejmán elé járultak, hogy kézcsókkal üdvözölve gratuláljanak a vár bevételehez. A szultán ez alkalomból a négyszázezer akcsénál magasabb jövedelmű javadalombirtokkal (dirlikkel) bírók harmincasával ezer akcsét és egy-egy kaftánt, az ennél alacsonyabb jövedelmű didikkel rendelkezőknek pedig húszasával ezer akcse készpénzt és egy-egy kaftánt adományozott. Ezután a sereg Újlak várához vonult, a szultán itt is megtiltotta a vár környéki falvak felgyújtását, lerombolását és a fosztogatást. A vár védői ugyanis a megadási szándékukról értesítették az ostromlókat. Mikor az oszmán sereg augusztus 14-én Eszék várához ért, a katonákon végigsöpört az ujjongás, azt kiáltozták, hogy a szultán célja Buda vára.⁵⁵ A szultáni sereg megvárta, hogy elkészüljön a Dráván átvezető híd, majd átkeltek rajta, és továbbindultak a mohácsi síkság felé.

Eszék elfoglalása, majd a Dráván való átkelés és a sereg megindulása Buda irányába immár a mohácsi csata közvetlen előzményének tekinthető. Ekkor a magyarok az oszmán sereg megállítására már csak a Dráva utáni legközelebbi természetes védvonalat jelentő, a Drávától mintegy negyven kilométerrel fentebb húzódó Karassónál (Karasica-pataknál) tehettek volna kísérletet. A két folyó közötti mocsaras, ingoványos terep abban az évszakban különösen nem kedvezett a hadműveletek számára. A magyar király július 20-án indult el Budáról, és seregével augusztus 6-ra ért Tolnára. A királyt mintegy négyezer fős lovas katonaság kísérte. Itt

találkozott Báthory István nádorral. A tanácskozások után úgy határoztak, hogy a nádor előremegy Eszékig, ám miután senki nem akart vele tartani, végül a király is csatlakozott a sereghez. Így aztán az egyesült magyar sereg elindult dél felé, hogy bevárja az oszmán hadakat. Eközben a magyar sereg főparancsnoka, Tomori Pál a mohácsi síkságon ütött tábor, és hamarosan megszületett a döntés, hogy itt fognak megütközni az oszmán sereggel. Előzőleg Lajos király arra utasította az erdélyi vajdát, Szapolyai Jánost, hogy először a havasalföldi vajdával együtt támadják hátba az oszmán sereget, majd azonnal induljon útnak és csatlakozzon a király seregéhez. Az oszmán sereg közben kitartóan menetelt észak felé, míg éjszaka a táborban tündökletes „fáklyás kivilágítással” igyekeztek ünnepi hangulatot teremteni a katonák között. Szulejmán a kitűnő kémhálózata révén időben értesült arról, hogy Lajos király minden szóba jöhető helyről segítséget kért és vár. Ezért a hadjárat kiváló oszmán parancsnokai közé tartozó Bâlî és Hüsrev bégeket bízta meg azzal, hogy seregeikkel és a könnyűlovas katonákkal, az akindzsikkal akadályozzák meg, ha esetleg az utolsó pillanatban a Horvátország felől várt felmentő sereg a magyarok segítségére indulna. A két parancsnok a számukra kijelölt helyen várakozott a seregeivel.

Augusztus 29-én megérkezett az oszmán sereg a mohácsi síkságra néző dombokhoz. A szultán ekkor úgy vélekedett, hogy „most alkalmatlan az idő, az állatok és az emberek is elfáradtak, de remélhetőleg még hajnalban megkezdődik a csata”.⁵⁶ A sereg valamennyi vezetőjének a jelenlétében tartottak egy haditanácsot, melyen még a Hüsrev bég parancsnoksága alá tartozó hátvédcsapatot alkotó idős akindzsik is részt vettek. Pecsevi leírásából tudjuk, aki a maga korában személyesen hallotta mindezt a szigetvári türbe sejkjétől, Ali Dedétől, hogy miután a szerdár a ruméliai csapategységeket a maguk helyén felállította, a szultán elé járult, aki elrendelte, hogy a végvidéki tartományok kormányzóit is hívja meg a tanácskozásra. Amikor Hüsrev boszniai bég az első között megérkezett a dombra, Ibrahim pasa így szólt hozzá: „Ti határvidéki bégek vagytok, a boldogságos padisahunk hallani szeretné a tanácsotokat. Itt vagyunk a mohácsi síkon, ellenfélnek nyoma sincs. Mi most a teendő?” Hüsrev bég így felelt: „Mi a

végeken a sokat tapasztalt öregekkel tanácskozunk, nem szeretnénk a saját fejünk után tanácsokat adni. Ha szultáni utasítást kapunk, elmegyünk és beszélünk velük.” A szultán e válasz hallatán elrendelte, hogy hozzák a táborba azokat a tapasztalt öregeket, akikkel tanácskozni kellene. Hamarosan feltűnt egy Ádil tovidzsa nevezetű agg vitéz, páncélja a hátán, fején sisak, köpönyege a nyeregkápán, így szólt a tanácsát kérő Hüsrev béghez: „Van-e jobb tanács annál, mint hogy meg kell küzdeni? Kodzsa alajbég küldött ide; feltűntek már az ellenfél seregei, a csarkadzsik (könnyűlovak az előcsapatoknál) már megkezdték a csatározást a mieinkkel, jöjjenek hát és sorakozzanak fel a zászló mögé.”⁵⁷ A szultán sátrát a mai Sátorhely nevezetű dombon állították fel. Az összes csapat parancsnoka kibontotta zászlaját. A szultán egyenként felkereste a csapatokat, kezét magasra emelve mindenhol mondott egy imát, miközben szemét elfutotta a könny. Ezt látva a katonák megindultan esküt tettek rá, hogy az életüket is készek feláldozni a szultánért.⁵⁸ A magyar sereg két harcrendben sorakozott fel. Az első vonalat jobb, bal és középső szárny alkotta. A hátsó vonal négy egymás mögötti sorból állt, és köztük volt a király is.

A magyar sereg azt látva, hogy a szultán az ütközetet másnapra halasztotta, augusztus 29-én csatarendbe fejlődött, és a sereg döntő többségének kívánsága szerint az azonnali támadás mellett döntött. Abban a korban a magyar hadsereg legütőképesebb erejét a páncélos lovas katonaság adta, ezért a harcrendet is ennek a csoportnak az alakzatához igazították. A lovas harci alakulatok egyetlen stratégiája azonban a meglepetésszerű gyors támadásban rejlett, ezért magyar részről mindez észszerű döntésnek tűnt. Amikor az oszmán táborban észlelték az ellenfél támadását, a szultán előreküldte Ibrahim pasát, hogy a ruméliai haderők élén fölvegye a harcot a magyar lovasrohammal. A magyar és török lovasság között ezután elkeseredett küzdelem bontakozott ki. A magyar páncélos lovasság támadása igen hevesnek bizonyult. A csata egy ideig váltakozó sikerrel folyt, majd amikor a ruméliai szpáhik meghátrálásra kényszerültek, a csata döntő ütközetére készülődő Hüsrev, majd Bâlî bég is előretörték, hogy a magyar seregre oldalról és hátulról támadjanak. Hamarosan az oszmán tüzérek együttes erővel vették ágyútűz alá az ellenfelet, ami rövid időn belül

eldöntötte az ütközetet az oszmánok javára. A szultáni hadak megsemmisítő erejű csapást mértek a magyar seregre, napnyugtáig mintegy húszezer magyar gyalogos és négyezer lovas esett el. Az áldozatok között volt Lajos király és a magyar sereg vezérei is.

Az oszmán seregben reggelig tartott a győzelem ünneplése. Másnap Szulejmán a vezírei és a többi katonai parancsnok kíséretében látogatást tett a harctéren. A szultán ekkor megkérdezte Kodzsa alajbégtől, hogy „e nagy, győztes hitharc után mi a teendő”. Ő azt felelte: „Szultánom, ne maradjon a disznóólban a kismalac sem.” A szultán egy idő múlva kiadta a parancsot, hogy továbbvonulnak Budára. Eközben hét csauszt útnak indítottak a *fethnámékkal*, azaz győzelmi iratokkal Isztambul, Bursza, Karamán, Damaszkusz, Egyiptom, Dijárbekir, Aleppó és Drinápoly felé.⁵⁹ Szulejmán szeptember 12-én érkezett Budára. A város kulcsait ütközben, még Földvárnál átadta neki egy magyar küldöttség. Tíz napot maradt Budán, a királyi palotában szállt meg. Az ekkor kezdődő áldozati ünneppel együtt tartották meg a győzelmi ünnepeket és vigasságokat is. A szultán ezután a nagyvezír társaságában megtekintette a várost, majd hidat vertek a Dunán, és átkeltek a pesti oldalra. A szultáni kegyelemért folyamodó magyarok csak úgy sereglettek most a fővárosba. Közülük azokat, akik ezentúl a szultán szolgálatában kívántak élni, Isztambul Yedikule városrészében, és Szalonikiben telepítették le. Az oszmánok a királyi kincstárból és fegyvertárból is magukkal vittek jó néhány tárgyat. Ezek között voltak Herkules, Diána és Apolló bronzszobrai is. Elhoztak még két hatalmas, aranyozott gyertyatartót, ezek az Aja Szófia mihrábjának (imafülkéjének) két oldalára kerültek.⁶⁰ Pesten a szultán fogadta a magyar nemesek egy részét, akiknek megígérte, hogy Szapolyai János erdélyi vajdát fogja a magyar trónra ültetni.⁶¹ Szulejmán szeptember 27-én hagyta el a magyar fővárost. Visszaútja során a Duna vonalát követte, miközben seregei elfoglaltak még néhány környékbeli várat (Szeged, Bács, Titel). Péterváradnál a Duna fölé épített hídon keltek át, majd ugyanazon az úton (Nándorfehérvár–Nissza–Szófia–Filippopolis–Drinápoly) haladva november végén értek vissza Isztambulba.⁶²

Lázadások Anatóliában (1526–1528)

A magyarországi hadjárat ideje alatt lázadások ütötték fel a fejüket Anatóliában. A Szüglün Kodzsa vezetésével kezdődő, majd a következő években továbbgyűrűző felkelések két fő okra vezethetők vissza, úgymint gazdasági-társadalmi és vallási-felekezeti okokra. Ezekben a lázadásokban kétségkívül a gazdasági tényezők játszották a főszerepet. Azon idő alatt, amíg a szultán távol volt a magyarországi hadjáraton, a birodalom védelme és a közrend fenntartása érdekében Anatólia, Damaszkusz és Egyiptom vezetői az előzetesen kapott utasítások szerint felügyelték a rendet, míg a hadjáratra csak az anatóliai tartomány haderőit vitték magukkal. Karamán, Rum, Diyarbekir, Aleppó, Damaszkusz és Egyiptom tartományok haderői a beglerbégekkel együtt a helyükön maradtak. Adana vilájet vezetője, Ramazanoğlu Pîrî bég is azok közé tartozott, akiket Karamán és Aleppó védelmére rendeltek. A fellobbanó elégedetlenséget kiváltó körülmény volt, amikor 1526-ban Âli Oszmán törvénykönyvének rendelete szerint a bozokival együtt néhány szandzsáknak elrendelték az újbóli adóösszeírását.

A bozoki szandzsákban élő türkmének adóinak összeírására a szandzsák katonai parancsnokát, Hersekzade Ahmetpaşaoğlu Musztafa béget, egy Müszlihiddin nevű kádit és egy Mehmed nevű adóösszeírót nevezték ki. Az ő elhibázott és túlzottan kemény fellépésük volt az a szikra, amitől a lázadások fellángoltak. A Szüglün Kodzsa és fia, Şah Veli nevezetű türkmének, valamint egy Baba Zünnün nevű másik türkmén vezető voltak a felkelés vezérei. A közvetlen kiváltó ok az volt, hogy a kivetett adó mérséklését indítványozó Szüglün Kodzsa kérelmét megtagadták.⁶³ Ekkor a Szüglün Kodzsa körül összegyűlt türkmének egy csoportja megölte az adóösszeírásra kirendelt személyeket, majd a környező falvakba betörve sok embert erőszakkal vettek rá, hogy csatlakozzanak hozzájuk. Az így toborzott sereg továbbvonult Sivas felé. A Szüglün Kodzsa vezette felkelőkkel elsőként Karamán beglerbégje, Hurrem pasa vette föl a harcot, a Kayseri környékén lévő Kurşunlubeliben lezajlott harcban vereséget szenvedett, vele együtt számos csapatvezére életét vesztette. A felkelők ezután Tokat környékét foglalták el. A lázadás híreről Adana kormányzójától, Pîrî bégtől

értesült a magyarországi hadjáratról éppen visszatérőben lévő szultán, amikor seregeivel átkeltek a Dunán. Amint a felkelés egyre kiterjedtebb lett, a rumi beglerbég, Hüszejn pasa, valamint Dulkadir, Maraş és Malatya szandzsákok hadereje a diyarbekiri beglerbég, Hüszev pasa tartományi haderejével egyesülve döntő csapást mért a lázadó türkmén törzsekre. A felkelés vezetői és Zünnun Halife is életüket vesztették, a lázadók csoportjai feloszlottak.

A következő évben, 1527-ben Adana környékén is lázadások törtek ki. Ezekben a megmozdulásokban a síizmus hatása dominált. Az adanai szandzsákhoz tartozó Berendi járásban (náhijéban) egy bizonyos Tonuz Oğlan, valamint a Tarsus szandzsákhoz tartozó Ulaş járásból való Jenicse bég a közel hatszáz hívükkel felkelést robbantottak ki, és kiterjedt fosztogatásokba kezdtek.⁶⁴ Mind ezt a lázadást, mind a szintén ekkoriban kitört, az adanai Kara Isalu nemzetségből származó, magát sahnak nyilvánító, a felkelést az egész Kara Isalu törzsre kiterjesztő Veli Halife megmozdulását is Adana kormányzója, Ramazanoğlu Pîrî bég verte le. 1527 márciusában a szultánnak küldött jelentésében részletesen beszámolt a lázadás felelőseinek szigorú megbüntetéséről. Még ugyanebben az évben Karamánban egy jóval nagyobb méretű lázadás tört ki. A síizmus eszméje helyenként sikeresen tudott terjedni, és a nomád türkmén törzsek között az adott gazdasági és társadalmi körülmények hatására számos hívet szerzett. Szulejmán idejében nagy hangsúlyt helyeztek rá, hogy a törvénynek és a rendnek minden körülmények között érvényt szerezzenek, így a szabad élethez szokott nomád törzseket dühítette az őket is terhelő sokféle kötelezettség és nyilvántartás. A lázadás fővezére egy Kalenderoğlu vagy Kalender Cselebi néven ismert személy volt, aki a családfáját egészen Hadzsi Bektasig vezette vissza. Âî krónikás a személyét Bâlîm Szultánnal kapcsolatban említi, és megjegyzi, hogy főleg a bektasi rend tagjai körében volt népszerű.⁶⁵ Amikor a szultán tudomást szerzett arról, hogy a lázadók hadereje harmincezer fő körül van, Ibrahim pasa nagyvezírt bízta meg szerdári minőségben a lázadás leverésével. A nagyvezír ügyes taktikával, tímárbirtokok adományozásával elérte, hogy a dulkadiri türkmén törzsek vezetői az ő pártjára álljanak, ezzel a Şamlu és Karacalu törzsbeli türkméneket sikeresen leválasztotta Kalender Cselebi seregéről.

Ibrahim pasa tisztában volt vele, mi a valódi oka annak, hogy a dulkadiri türkmének ilyen nagy számban csatlakoztak Kalender Cselebi lázadásához, vagyis azzal, hogy sokuktól elkobozták a földjeiket, és beolvasztották a szultáni földbirtokba (*hász-i hümájun*). Ezáltal lehetősége nyílt rá, hogy az így keletkezett sérelmeket némileg orvosolni tudja. A törzsi vezetők, a különböző dulkadiri törzsek, úgymint a Çiçeklu, Akçe Koyunlu, Masadlu, Bozoklu végül mind behódoltak, és a Kalender-féle lázadás hívei egyre kevesebben lettek, így végül sikerült teljesen felszámolni a mozgalmat.⁶⁶

Az utolsó anatóliai lázadás hozzávetőleg egy évvel Kalender Cselebi felkelése után tört ki újfent Adana térségében. A lázadás vezérei a kizilbas mozgalommal rokonszenvező Seydî és İncir-yemez nevezetű férfiak voltak. Az Üzeyir szandzsák vezetőjének a fivére, Seydî egy vörös fejedőt fölve párthíveivel együtt különféle rablásokat hajtott végre. Miután végigfosztogatta és fölgyújtotta Berendi járás falvait és Ayas települést, egy bizonyos İncir-yemez nevű személlyel társulva tovább folytatták a rajtaütéseket. Ramazanoğlu Pîrî bég jelentette a lázadást a szultánnak, ezzel egy időben pedig ellentámadásba lendült, és a felkelés vezéreit elfogva 1528 márciusában kivégeztette őket.⁶⁷

Molla Kabiz esete (1527)

Az Iránból érkezett Molla Kabiz nevezetű jogtudós elítélése és kivégzése, amire 1527 végén került sor Isztambulban, kitűnően rávilágít a korszak uralkodó felfogására a vallási kérdésekben, egyszersmind Szulejmán gondolkodásáról is sokat elárul. Az oszmán krónikák egybehangzó véleménye szerint Molla Kabiz letért Allah útjáról, hitetlenségében fellázadt ellene, a kocsmákban és egyéb helyeken felforgató beszédeket tartott, sőt Jézust Mohamed próféta fölé helyezve magasztalta, ráadásul mindezt alátámasztandó a Koránból és a próféta életéről szóló muszlim hagyománygyűjteményből (hadisz) idézett önkényesen kiragadva részleteket. Amikor a nagyvezír beidézte, hogy a szultáni tanács színe előtt a kádiaszkerek (hadbírók) jelenlétében támassza alá az

állításait, érvelése során még a ruméliai kazaszker, Fenarizade és az anatóliai kazaszker, Kadri Efendi sem tudták őt jobb belátásra bírni. A nagyvezír ezért azt javasolta a kazaszkereknél, hogy: „Bármilyen is legyen ennek az embernek a bűne, azt világosan a tudomására hozva lehetővé kell tenni a számára, hogy a vele kapcsolatos gyanakvást eloszlassa, és ha ez nem jár sikerrel, csak akkor kell a kivégzéséről döntenünk.” Csakhogy a szultán, aki e vitát a tanácssterem felső részében lévő helyéről hallgatta, ekkor hangot adott a nemtetszésének, mondván: „Idejön egy istentagadó a dívánülésünkre, és vakmerően veszi magának a bátorságot, hogy becsmérelje a szent prófétánk nevét, amit még szent szövegekkel is megpróbál alátámasztani, majd kísértél nélkül, hogy sikerülne őt meggyőznünk, mégis mi szolgálhatna a mentségére?”

Ibrahim pasa másnap lefolytatta a pert Kemalpasazáde sejhülszlám és Sadi Çelebi isztambuli kádi jelenlétében. Molla Kabiz elé terjesztették a bűnössége mellett szóló meggyőző erejű bizonyítékokat, s bár jogilag és a saría törvényei szerint is elvesztette a pert, továbbra is kitartott a hamis hite mellett, és nem fogadta el az egyetlen vallási igazságot. A tárgyalás után elrendelték a kivégzését, amit azonnal végre is hajtottak.⁶⁸ Ebből az esetből is kitűnik, hogy a Hódító Mehmed szultán által a hurufi szúfi rend tagjaival szemben tanúsított vallási türelemhez képest Szulejmán korában jóval csekélyebb toleranciát mutattak a másként gondolkodókkal szemben. A források tanúsága szerint a Molla Kabiz feltehetően egy nyíltszavú, hittérítő beállítottságú személy volt.⁶⁹

A magyarországi ügyek és politika (1527–1529)

Nándorfehérvár bevételét és a Mohácsnál aratott győzelem után elérkezett az ideje, hogy elfoglalják a még mindig magyar kézen lévő, fontos határ menti várat, Jajcát. A vár környékén élő lakosság a boszniai szandzsákbég, Gázi Hüsrev okos és jogszerű kormányzásának köszönhetően időközben megbékélt az oszmánokkal, sőt úgy tartotta, hogy az oszmán uralom elősegíti a boldogulásukat. Hüsrev bég a szultán határozott parancsának megfelelően blokád alatt tartotta a vár környékét. A vár 1524

decemberétől kezdődően mintegy tizennyolc hónapon át állt ostromzár alatt. 1525 áprilisa után azonban a blokádnak ostrommá változott. Jajca várának és a bánságnak a sorsa lényegében már Mohácsnál eldőlt. A mohácsi csata után a további ellenállás értelmetlenségével tisztában lévő védők 1527-ben behódoltak Hűszrev bégnek, majd számos környékbéli vár, Pozsega, valamint a Dalmácia északi részén fekvő Vrána is elismerte az oszmán fennhatóságot. Pozsegát egyúttal szandzsákközponttá tették.⁷⁰

A mohácsi csatával véget ért a magyarországi hadművelet, ám a politikai harcok még csak ekkor kezdődtek. A magyar koronára és királyságra ugyanis ketten is pályáztak. Ezek egyike a Porta hűbérese, Szapolyai János erdélyi vajda volt, akinek a szultán még akkor megígérte a magyar trónt, amikor Budán tárgyalta a magyar nemesekkel. A másik jelölt pedig a különböző egyezmények és öröklés útján a magyar trónra igényt tartó Habsburg-házi Ferdinánd volt. A belső küzdelmek fellángolása kezdetén még úgy tűnt, hogy Szapolyai áll nyerésre. A politikai, gazdasági és társadalmi okok mellett volt még egy lelki tényező is, amely szerepet játszott ebben: az évszázadok óta a magyarok képzeletét fogva tartó érzésekre hatva a magyar nép keleti eredetét hirdető és a szkíta származástudatot valló nemzeti mozgalom is Szapolyai személyében vélte megtalálni a leginkább alkalmas képviselőjét. A mohácsi csata után néhány hónappal Szapolyait királlyá választották. Csakhogy voltak, akik ezt a királyválasztást akár annak jogi körülményei miatt, akár az ellentétes politikai nézeteik vagy érdekeik miatt, de elleneztek, így a belőlük verbuválódott ellentábor hamarosan Ferdinándot kiáltotta ki magyar királlyá Pozsonyban. Ekkor elszánt vetélkedés vette kezdetét a két király között, mindketten külső segítséghez folyamodtak az egymással folytatott küzdelemben. Szapolyai elsőként Franciaország, Anglia, a Vatikán, és a Habsburg-ellenes német fejedelemségek támogatását kérte. Csakhogy egyik helyről sem kapott konkrét segítséget. Ferdinánd gyorsabban reagált a helyzetre, és 1527-ben egy hatalmas sereg élén tört be Magyarországra, ahol vetélytársát egy ütközetben legyőzte. Szapolyai visszavonult Erdélybe, majd később Lengyelországba menekült. Jóllehet Szapolyai kényszerű emigrációban tartózkodott, továbbra is fenntartotta magának a jogot,

hogyan Magyarország egyedüli törvényes királya legyen. Még az erdélyi tartózkodása alatt úgy határozott, hogy Szulejmánhoz fordul segítségért. A velencei dózse ez ügyben már korábban ellátta tanácsal. Jóllehet 1527 tavaszán még a regensburgi birodalmi gyűléstől kért volna segítséget, hogy az oszmánok által elfoglalt, Duna–Száva menti várakat visszafoglalják, amikor kiszorult az országból és elvesztette a trónt, taktikát váltott, és 1527 novemberében e döntésében az egyik legfőbb támogatóját, Lasky Jeromost küldte követségbe a Portára, hogy folytasson tárgyalásokat az oszmánokkal egy lehetséges szövetségről. Amint Lasky megérkezett Isztambulba, felvette a kapcsolatot a külkapcsolatok terén roppant tájékozott és kiváló tanácsadónak számító, a magyar ügyek szakértőjének tartott, egyúttal a velencei kormányt is képviselő Alvise Grittivel, és az ő közvetítésével sikerült elnyernie a nagyvezír jóindulatát, majd később a szultán személyes részvételével történő kihallgatást. Laskynak már az első megbeszélések során világosan feltárták a Porta álláspontját e kérdésben.⁷¹ A követet előbb szemrehányásokkal illették, majd biztosították afelől, hogy a szultán hajlandó Szapolyait a pártfogásába venni. Szulejmán 1528. január 27-én fogadta Lasky Jeromost, akivel közölte, hogy „örömmel fogadom az uralkodó hódolatát. A királyság mind ez idáig ténylegesen nem volt az övé. A magyar trón a kard jogán az enyém lett. Ám mivel behódolt nekem, ezért átadom neki Magyarországot, és Ausztriával szemben is megvédem.”⁷² Amikor Ferdinánd értesült Szapolyai tervéről és Lasky sikeres megbízatásáról, azonnal útnak indította a saját követségét Isztambulba, amely Hobordansky Jánosból és Weichselberger Zsigmondból állt. A követek 1528. május 29-én érkeztek az oszmán fővárosba, ám a Portán folytatott tárgyalásaik végül nem hozták meg a kívánt eredményt.⁷³

IV.

AZ 1529. ÉVI HADJÁRAT, BÉCS SIKERTELEN OSTROMA

A követekkel folytatott tárgyalások és a Szapolyainak tett ígéret után a Bécs elleni hadjárat megindítása immár elkerülhetetlenné vált. Amint megszületett a döntés a hadjáratról, a szultán első intézkedéseként Ibrahim pasa nagyvezírt egészen addig szokatlanul széles jogkörökkel felruházva kinevezte szerdártnak (a hadjárat fővezérének). Ez a rendelet a kinevezés módja és a tartalma miatt is különösen figyelemreméltó. A rendeletet megfogalmazó Kodzsa nisándzsi (a szultáni tanács kancellárja), valamint a szöveget idéző Ali és Pecsevi krónikaírók is arról tudósítanak, hogy a szultán egy dívánülést követően kijelentette: a birodalom méretével arányosan az elintézésre váró ügyek száma is jócskán megnőtt, és mivel lehetetlen, hogy valamennyi üggyel személyesen foglalkozzon, így elrendeli Ibrahim pasa szerdárrá való kinevezését, amihez egy olyan rendelet megszövegezésére adott utasítást, amely egyértelműen kimondja, rangtól függetlenül minden államférfi – a vezíreket is ideértve – feltétlen engedelmességgel tartozik neki.⁷⁴ Szulejmán a vezírek, a magas rangú parancsnokok és a portai csapatok (kapikulu hadtest) élén május 10-én indult el Isztambulból, majd Edirnekapın (Drinápoly kapu) keresztül elhagyva a várost érkezett meg az első állomáshelyre, Halkahpınarba. A hadsereg létszáma több mint kétszázezer fő volt, és háromszáz ágyút vittek magukkal. Miután elhagyták Çatalca települést, a szultán egy fermánt adott ki arról, hogy a sereg a menet során milyen alakzatba rendeződjön. Eszerint a szultanátus zászlói előtt, melyek számát négyről hétre emelték, elsőként a csasnigírek (főétekfogók), majd a müteferrikák (a szultáni testőrgárda tagjai), őutánuk pedig az Enderun (belső palota) agái, majd végül a sort zárva a kazaszkerék, defterdárok és nisandzsik

menetelnek. Az egész út során különös gondot fordítottak arra, hogy végig rend uralkodjon, és semmiféle jogtalanság vagy igazságtalanság ne fordulhasson elő.⁷⁵ A szultáni sereg augusztus 19-én érkezett meg a mohácsi mezőre, ahol Szulejmán hódoltatta Szapolyait, aki kézcsókkal fogadta a szultánt. Még Isztambulból küldtek neki egy szultáni levelet, amelyben elrendelték, hogy a teljes seregével együtt csatlakozzon a szultáni haderőhöz, egyúttal biztosították afelől, hogy gabonaellátmányban, lőszerben és más egyéb hadi felszerelésben nem lesz hiány. Külön sátrakat állítottak fel a szultáni fogadás és a kézcsók ceremóniája számára, majd felsorakoztak az agák, a szolokok (szultáni testőrök), a müteferrikák és a csasnigírek, a janicsárok teljes fegyverzetükben, a szpáhik, az anatóliai és ruméliai haderők. Amikor Szapolyai a szultán színe elé járult, Szulejmán felkelt, majd három lépés után kézcsókra nyújtotta a kezét.⁷⁶ Amikor 1529. szeptember 3-án a szultán a sereggel bevonult Budára, Bâîf bégnek sikerült megszereznie a magyar koronát, amelyet ezután átadtak a szultánnak. A Ferdinánd katonasága által védett Buda várának ostroma mindössze öt napig tartott, és nagyobb harcok nélkül, a várbeliek életét megkímélve foglalták el a janicsárok a várat.

A szultán hat napig maradt Budán. Ez idő alatt történt, hogy a szegbánbasi (a janicsárok másodparancsnoka) és Alvise Gritti leleményességével Szapolyai Jánost a királyi várba vitték, és visszahelyezték a magyar trónra. Ezt követően az Óbudán összegyűlt díván úgy határozott, hogy a Ferdinánddal való megütközés céljából továbbvonulnak Bécs ellen. A szultán egyik szandzsákbégjét ötven katonával hátrahagyta Buda védelmére, majd megindult az egynapi járófölddel előtte vonuló Ibrahim pasa seregei után Bécs felé. Az útközben ejtett foglyoktól megtudták, hogy Bécsset húszezer gyalogos és kétezer lovas katona védi, Ferdinánd pedig visszavonult Felső-Ausztriába.⁷⁷ Az oszmán hadsereg szeptember 27-én ért Bécs alá. A szultáni tábor a mai Simmering kerület helyén állították fel, majd az ostromló erők elfoglalták a helyüket. A védősereget az idősebb Nicolas von Salm és Wilhelm von Roggendorf vezette.⁷⁸

A vár ellen intézett rohamok heves védelemmel találkoztak; az október 12-én a Karintiai kapu, valamint az Ocaklar kapu között

húzódó várfalak elleni támadások sem hozták meg az áttörést. Ekkor tartottak egy haditanácsot, melyen megegyeztek abban, hogy az időjárás nem kedvez az ostromnak, ráadásul fogytán vannak az élelmiszerkészletek, és az esőzések miatt korán lehűlt az idő, ezért komoly nehézségekbe ütközne a harcok folytatása. Eldöntötték azt is, hogy az eddig végrehajtott támadásokkal okozott károk megfelelő mértékű büntetést jelentenek Ferdinánd számára, ezért két nap múlva megkísérelnek még egy utolsó rohamot, és ha az is kudarcba fullad, felhagynak a további ostrommal. Bár a hadinapló tanúsága szerint végül nem került sor erre az utolsó rohamra, a magyar és az osztrák források egyaránt arról árulkodnak, hogy megkísérelték a rohamot, ám olyan heves ellenállásba ütköztek, hogy hamarosan kénytelenek voltak feladni.⁷⁹ A szultán október 16-án kiadta a parancsot a visszavonulásra, és a seregek elindultak Buda felé. Október 29-én az oszmán hadak visszatértek Szapolyai János újra kézcsókra járult a szultán elé. Amikor november közepe táján a szultáni seregek Belgrádhhoz értek, a szultán Junusz bég főtolmács útján egy győzelmi jelentést küldött a velencei dózsénak.⁸⁰ Szulejmán december közepén érkezett meg a sereggel Isztambulba. Hammer szerint nincs igazuk azon nyugati történészeknek, akik úgy látják, hogy Bécs ostromának kudarcában, amely egyébként Szulejmán első sikertelen hadi vállalkozása volt, az is szerepet játszott, hogy Ibrahim pasa kiegyezett a keresztényekkel.⁸¹

A körülmetélési ceremónia és egyéb események (1530)

A szultán a három fia (az 1515-ben született Musztafa, az 1522-ben született Mehmed és az 1524-ben született Szelim) körülmetélési szertartását az 1530-as esztendőben Isztambulban fényes külsőségek közepette, heteken át tartó pompás ünneplésekkel rendezte meg. Az ünnepi előkészületek során a barátnak számító Andrea Gritti velencei dózsénak is küldtek meghívólevelet, ám a dózse a hajlott korára hivatkozva udvariasan elhárította a meghívást, és maga helyett a Zen, Bernardo, Mocenigo és Rossi nevezetű személyeket küldte el a képviselőként. A körülmetélési ceremónia nyitóünnepségét június 18-án tartották meg a főváros nagy terén, az

egykori Hippodrom, törökül Atmejdán téren. A mehter katonazenekar közelében a szultánnak pompás trónt emeltek, körülötte állították fel a vezírek és más főtisztviselők díszes sátrait. A téren kiállították még a győztes hadjáratok során szerzett értékesebb hadizsákmányokat, köztük a Budáról elhozott szobrokat is. Az első nap Ajasz és Kászim pasa vezírek, majd a többi magas rangú katonai előjáró érkezett az Arszlanhánétól (Oroszlánház) gyalog az Atmejdán térig, hogy a szultán elé járuljanak. A téren Ibrahim pasa fogadta őket. Ezután a trónján ülő szultán elé járultak valamennyien, hogy a mehter zenekar dallamainak kíséretében kezét csókoljanak Szulejmánnak, és a gratulációjuk kíséretében átadják neki az értékes ajándékaikat. Őket követték a muftik és a többi vallási előjáró.⁸²

A szultán június 28-án a nyugdíjas vezíreket, Pîrî Mehmed pasát és Zeynel pasát, míg másnap a szandzsákbégeket, a kurd előjárókat és a velencei követeket fogadta.⁸³ Az ebből az alkalomból átadott ajándékok roppant értékesek voltak: egyiptomi és damaszkuszi szövetek és kelmék, indiai kendők, arany- és ezüstitányérok, ékszerekkel teli tálak és tálcák, kristálykelyhek, kínai porcelánok, kipcsák és tatár földről hozott értékes prémek, különböző származású rabszolgák stb. Bosztan Cselebi oszmán krónikás⁸⁴ és Marin Sanudo velencei történész kortársi beszámolóiból tudjuk, hogy csak a nagyvezír ajándékainak az értéke ötvenezer aranydukátra rúgott. A birodalom minden szegletéből a fővárosba sereglett komédiások és bűvészek gondoskodtak a nép szórakoztatásáról. A június 30-án zajló ünnepségek során bemutatott tornajátékok is roppant népszerűek voltak. Külön eseményszámba ment, amikor a Matrakcsi Nászuh (oszmán történész, miniaturista) által tervezett, és vastag kartonból megépített két várat helyeztek el egymással szemben a téren, majd közel száz janicsár részvételével rendeztek benne egy hadi játékot, amely rendkívül látványosra sikeredett, állítólag a szultán tetszését is elnyerte.⁸⁵ Július 3-án került sor arra a káprázatos felvonulásra, melynek során a janicsárok és szpáhik menete körbehordozta az ünnepi fáklyákat, a menet élén pedig az aranylevelekkel, virág-, gyümölcs- és madárdíszekkel ékesített fákat. Július 6-án a medreszékben tanító tanárok, tudósok, sejkék, alapítványi vezetők

és a bazár kézművesei részére adtak fényes lakomákat. Július 11-én pedig ismét nagyszabású lakomát rendeztek, melyen a szultán jobbján a vezírek, az állami előjárók, a kazaszkerék, a Krími kán fia, míg a balján Pîrî és Zeynel pasák, az Akkoyunlu törzsből való Ferruhzad és Murad bégek, Sultan Gavri fia, Mehmed bég, valamint a dulkadiri Latif bég foglaltak helyet.

Másnap a Szulejmán jelenlétében tudományos témákban megtartott érvelő viták is figyelemre méltók voltak.⁸⁶ A szultán fiainak, azaz a sehzádeknak az Ibrahim pasa palotájában tartott körülmetelési ceremóniáját követően az Okmeydanı téren íjászversenyeket, míg Kagithanében lóversenyeket rendeztek. A szultán ekkor megkérdezte Ibrahim pasát, vajon a körülmetelési ünnepség vagy a saját esküvője volt-e a fényűzőbb. Ibrahim pasa válasza nagy hatást tett Szulejmánra, aki sokra értékelte a nagyvezír figyelmisségét. A pasa ugyanis azt felelte, hogy természetesen a saját esküvője volt a pompásabb, hiszen azt személyesen Mekka, Medina, Egyiptom, Buda és Damaszkusz szultánja tisztelte meg a jelenlétével.⁸⁷

Az 1530-as esztendő őszén Ferdinánd újabb követséget küldött Isztambulba. A követek, Jurisics Miklós és Josephe von Lamberg megbízatása az volt, hogy hozzanak tető alá egy békeszerződést az oszmán állammal. A követek ugyanakkor kijelentették, hogy csak a szultán jelenlétében árulhatják el küldetésük célját. Ibrahim pasa nagyvezír közbenjárását kérték a találkozó létrejöttéhez. A szultán és a díván azonban csak azzal a feltétellel volt hajlandó tárgyalást kezdeni a Ferdinánddal való békekötésről, ha az osztrák uralkodó lemond Magyarország birtoklásáról, átadja a kezén lévő várakat, és békén hagyja Szapolyait a királyi trónon, továbbá a császár visszahúzódik Spanyolországba, és nem avatkozik a magyarországi ügyekbe. Bár e kérdésekben nem sikerült dűlőre jutni, a szultán végül mégis fogadta a követeket. November 17-én Szulejmán fényes ceremóniával jelent meg a szerájban, majd a vezírek, kazaszkerék, defterdárok és a nisándzsi részvételével megtartott dívánülésen fogadták a két követet. Lamberg és Jurisics ezen az ülésen terjesztette a szultán elé a béke iránti kérelmet.⁸⁸ S míg Isztambulban e tárgyalások zajlottak, addig Ferdinánd megkísérelte Budát visszafoglalni, ám a magyar és török védők közös

erőfeszítéssel visszaverték az ostromot. Mikor Bosznia és Szendrő szandzsákbégjei felmentő seregeket küldtek, az ostromot vezénylő Roggendorf kénytelen volt visszavonulót fújni.

Az 1532. évi hadjáratok

Szulejmán 1530 őszén elment Burszába vadászni, és a fővárosba való visszatértekor kapta a hírt, hogy Buda vára fölszabadult az ostrom alól. A magyarországi ügyek ismét előtérbe kerültek, és nyilvánvaló volt, hogy a szultán újabb hadjáratot fog indítani a térségbe. Az a körülmény, hogy hűbéresét, Szapolyai Jánost sem az osztrák, sem a cseh és német rendek nem ismerték el, amit mind Buda ostromával, mind egyéb ellenséges módon világosan jeleztek, arra ösztönözte Szulejmánt, hogy ígéretéhez híven a segítségével királlyá lett Szapolyainak teljes körű katonai támogatást nyújtson. A Ferdinándot támogató és 1530-ban német-római császárrá koronázott V. Károly szintén ellenségként való kezelése okán e hadjáratot „német hadjárat” néven emlegették. Egy évvel korábban nekiláttak a hadi előkészületeknek, az Isztambulba küldött lengyel és orosz követekkel pedig szorosabbra fűzték a baráti kapcsolatokat. A ruméliai beglerbégi posztra újfent Ibrahim pasa nagyvezírt nevezték ki.

A szultán 1532. április 25-én egy százezer fősnél is nagyobb hadsereg élén indult el Isztambulból. A sereg soraiban menetelt 12 000 janicsár, 30 000 anatóliai, 16 000 ruméliai katona, 20 000 lovas katona, a sereg többi részét pedig az akindzsik alkották.⁸⁹ Útközben Belgrádnál a boszniai szandzsák haderői, valamint a krími kán által küldött tatár lovascsapatok is csatlakoztak. Amikor az oszmán sereg június 13-án Nišbe ért, Ferdinánd újabb követei keresték fel a szultánt a hadsereg táborhelyén. A gróf Nogarola és Lamberg alkotta követségi küldöttség célja az volt, hogy érjék el a János király és Ferdinánd között nemrég megkötött visegrádi fegyverszünet meghosszabbítását. A követek által előadott ajánlat értelmében, amennyiben Szulejmán beleegyezik abba, hogy átengedje Magyarországot Ferdinándnak, úgy készen állnak éves ajándék néven évi 25 000 és 100 000 dukát közötti adó

megfizetésére. Âlî és Pecsevi krónikások szerint viszont a követek az oszmán feljegyzésekben csak spanyol királyként említett császártól „békét és barátságot ajánló levelet” hoztak. Az oszmán seregnek június 28-án a Szerémi-síkságra érkezését követően a francia király követe, Rinçon jelentkezett kihallgatásra, akit fényes fogadtatásban részesítettek, arra is engedélyt kapott, hogy kézcsókra járuljon az uralkodóhoz.⁹⁰ Habár Rinçon követi megbízatásának célja felől az oszmán források hallgatnak, annyi bizonyosra vehető, hogy a francia király utasítása értelmében a követnek meg kellett próbálnia meggyőzni a szultánt, hogy álljon el az eredeti tervétől és a hadjárattól. Más szóval, Rinçon ahelyett, hogy a közös ellenségnek számító Habsburgok elleni hadjáratra ösztönözte volna a szultánt, éppen ellenkezőleg, igyekezett őt lebeszélni a hadviselésről.

A francia források tanúsága szerint a szultán szerette volna tudni, hogy „Franciaország ura vele van, vagy ellene”, miközben a Porta igen árulkodónak tartotta azt a tényt, hogy Ferenc király 1531-ben teljesen passzív maradt. Franciaország velencei követe, Latran de Baif a királynak készített összefoglaló jelentésében idézi a szultán és Rinçon között elhangzott beszélgetést, melyből kiderül, hogy a követ a Franciaországgal való régi barátságra hivatkozva az V. Károly ellen tervezett hadjárattól való elállást kérte a szultántól, sőt a francia királlyal olyannyira komiszul bánt császár érdekében a Portán általános elképedést okozva különböző kéréseket terjesztett elő.⁹¹ Az oszmán sereg még a szlavón határőrvidéken járt, amikor Perényi Péter magyar nemes jelentkezett kihallgatásra a szultánnál. S bár a magyar nemesek többsége Szapolyai mellett állt, Lefaiivre forrásai szerint⁹² Perényi bízott benne, hogy személyes meggyőzéssel sikerül elnyernie a szultán támogatását. Ezt megelőzően Alvise Gritti közreműködésével két éven át tárgyalásokat folytatott a Portán, melyek során igyekezett szert tenni egy olyan szultáni fermánra, amely az oszmánokhoz hű fejedelemként ismeri el. E célból számos ajándékot, a fosztogatásaiból származó különböző értékes holmikat, olykor foglyokat küldött. Mindebből reményt merítve érkezett a mintegy hatszáz fős csapatával az Eszékben létesített szultáni táborhelyre, hogy a szultán megadja neki a várt kinevezést a fejedelmi posztra. Szulejmán azonban hasznosabbnak látta

Szapolyait megtartani. Ezért, miután szívélyesen fogadta a magyar nemest, úgy rendelkezett, hogy kövesse őt az embereivel, és várjon a további utasításra. Ő azonban arról tudósít,⁹³ hogy miután kiderült, valójában senki nem áll e királyságért epekedő, színleg barátként, valójában ellenségként viselkedő férfi mellett, menten őrizetbe vették, és később is csak Szapolyai közbenjárására engedték szabadon.⁹⁴ Amikor az oszmán sereg megérkezett a Ferdinánd uralma alá tartozó országrészbe, Egerszeg és Siklós várát egymás után adták fel a védők, ezután Belovár, Berzence és még számos vár oszmán kézre került.⁹⁵ Eközben Kőszeg várához érve a sereg előcsapatának élére kinevezett szendrői szandzsákbég, Yahya Paşazade Mehmed bég csapata és a várvédők között elszánt küzdelem bontakozott ki. Amint Pecsevi⁹⁶ is megemlíti a krónikájában, az oszmánoknak e hadjáratnál elsősorban nem annyira a különféle várak elfoglalása volt a célja, ezért sem hoztak magukkal faltörő ágyúkat, sokkal inkább a Ferdinándhoz tartozó területeken végzett pusztítással szerették volna rábírní az ellenfelet Szapolyai uralmának az elismerésére. A kőszegi várvédők harciasságát és elszántságát látva azonban úgy határoztak, mégis hódoltatják a várbelieket és megostromolják a várat. A szerdár után két nappal, augusztus elején Szulejmán is megérkezett seregeivel a várhoz. Kőszeg várának kapitánya a korábban Isztambulban követként megfordult Jurisics Miklós volt. Augusztus közepétől kezdve mintegy három héten át heves harcok közepette folyt az ostrom. A hosszú nyúló küzdelmek során az oszmán katonák lankadatlanul ásták az ostromárkokokat, indították az újabb rohamokat, mire annyira megcsappant a védők létszáma, hogy megkezdték a tárgyalást a vár átadásáról. Az utolsó támadásban megsebesült és a védőinek több mint a felét elveszítő Jurisics végül elfogadta a vár feladására tett oszmán javaslatot, és elment az oszmán táborba a vár átadásáról egyezkedni.⁹⁷ Szulejmán eközben a vártól egynapi járóföldre várakozott a szultáni sátorban. Ferdinánd követeinek ezután engedélyt adtak a távozásra, egyben átadták nekik az uralkodójuknak szóló hadüzenetet.⁹⁸

Kőszeg ostroma közben a Kászim pasa által vezetett akindzsi portyázásokat hajtottak végre az alsó- és felső-ausztriai tartományok

területén. Bécsben emiatt arra számítottak, hogy az oszmánok ismét a város ostromára készülnek. Szulejmán célja ezúttal azonban más volt; a Habsburg uralkodót szerette volna nyílt színi csatára kényszeríteni.⁹⁹ Az oszmán sereg szeptemberben már Maribor, Seckau, Graz városok környékén járt. Később egy kitérővel Vinicát elhagyva a Dráva vonala mentén haladó szultáni sereg a folyó fölé épített hídon átkelve vonult tovább déli irányba. Szeptember 27-én a hátvédelmet ellátó Ibrahim pasa csapataival kivált a főszeregből, hogy Pozsega irányába haladjon tovább, míg a szultán a sereg többi részével Eszék érintésével továbbvonult Belgrádba. Október 12-én itt egyesült újra a sereg. Miután a díván összeült, a vezető tisztségviselőknek jutalmakat osztottak, majd mindenfelé győzelmi jelentéseket küldtek szét. Szulejmán a Junusz bég főtolmács által a velencei dózsénak küldött levelében¹⁰⁰ beszámolt arról, hogy a Habsburg uralkodó óvakodott háborúba bonyolódni vele, a szultáni seregek ellenben számos várat sikeresen elfoglaltak. Szulejmán Filippopolyban összehívta a szultáni tanácsot, hogy véget vessenek a krími kánok és a trónörökösök közötti harcoknak. A szultán Mengli Giráj krími kán fiai közül a hadjáratban az oszmánoknak segítséget nyújtott és számos esetben a hűségéről tanúbizonyságot tett Száhib Girájt nevezte ki a krími kánság élére.¹⁰¹ Az út során a városokban, ahol a szultáni sereg áthaladt, fényes ünnepeket és vigasságokat rendeztek, majd amikor 1532. november 18-án visszatértek Isztambulba, öt nap, öt éjjel tartó győzelmi ünnepeket tartottak. 1533 márciusában Szulejmán anyja, Hafsza válide szultána elhunyt, akit férje, Szelim szultán türbéjébe temettek el. Egyúttal az idősebbik sehzádét, Musztafát 20 jük (1 jük= 100 ezer akcse) akcsényi fizetéssel Saruhan szandzsákbégjének nevezték ki.¹⁰²

Az isztambuli békeszerződés (1533)

Amint a szultán visszaérkezett Isztambulba, Ferdinánd szinte azonnal új követséget menesztett hozzá. A Portán ez időben került napirendre egy újabb háború terve a szafavida Irán ellen, ezért kedvezően fogadták a követséget. A béketárgyalások végett Isztambulba küldött követ a kőszegi várkapitány, Jurisics Miklós

fivére, Zárai Jeromos (Hieronim de Zara) volt. Szulejmán 1533. január 14-én fogadta a követet, akinek mindössze egy tűzszüneti megállapodást sikerült elérnie a szultánnál. Szulejmán a béke feltételéül szabta, hogy Ferdinánd ismerje el a jogait, más szóval küldje el az esztergomi vár kulcsait. Miután e feltételt teljesítették, és Schepper Kornél (Cornelius Schepper) császári követ Isztambulba érkezett, ahol átadta a szultánnak V. Károly levelét, május vége felé megkezdődtek a béketárgyalások. A megbeszéléseken a Magyarországról külön e célból érkezett Gritti is részt vett. A követek kérése világos volt: szerették volna, ha az oszmánok átengedik Magyarországot Ferdinándnak. Schepper Kornél arról tájékoztatta a nagyvezírt, hogy a császár a szultánt a testvérének tekinti, ezért ha a Porta átengedné Magyarországot Ferdinándnak, úgy a Habsburgok visszaadnák Koron várát, továbbá a Ferdinánddal megkötendő békeszerződéshez a pápa, Velence és Franciaország is csatlakozna. Koron várát még Andrea Doria seregei foglalták el 1532-ben, amikor a szultán visszatérőben volt Kőszeg ostromából.

A császár a Ferdinánd és a szultán közötti béketárgyalások során e várat szerette volna ütőkártyaként használni. Ám amikor a nagyvezír közölte a követtel, hogy a szultán inkább kard által foglalná vissza Koron várát, továbbá a követ által megemlített, Algírral szembeni szigeten található *Peñon d'Alger* erődítményével kapcsolatban elmondta, hogy az már az oszmán tengernagy, Hajreddin Barbarossa szandzsákhöz tartozik, elfogytak a további érvek, és egy időre elakadtak a tárgyalások.” Végül június 22-én sikerült megállapodásra jutni. Eszerint a szultán elismeri Ferdinánd jogát az általa birtokolt magyarországi területeken, egyúttal fenntartja magának a jogot, hogy jóváhagyja a Szapolyai és Ferdinánd között ez ügyben megkötendő egyezményt. A Porta Grittit bízta meg azzal, hogy felügyelje a határok kijelölését. Megállapodtak abban is, hogy a császár külön követet küld a békeszerződés megkötésére. Döntöttek arról is, hogy felfüggesztik a háborúskodást, ám amennyiben V. Károly ellenségesen lépne fel az oszmán érdekekkel szemben, úgy haladéktalanul megteszik a szükséges válaszlépéseket. Másnap a szultán fogadta a követeket, akik az Ibrahim pasa által előzőleg adott utasítás szerint kijelentették a szultán előtt, hogy „a fiad, Ferdinánd király a te tulajdonodban lévő birtokokat a sajátjának, míg az ő

birtokában lévő területeket a tiédnek tekinti, mert ő a te édes fiad”. Erre válaszul a szultán megígérte, hogy visszajuttatja Mária királynénak az őt megillető magyarországi területeket, jómagya pedig fia, Ferdinánd barátainak a barátja, míg ellenségeinek az ellensége lesz. Így jött létre az 1533-as esztendőben az oszmán–Habsburg békeszerződés. A szultán által Ferdinándnak és V. Károlynak írt levelekkel hamarosan Junusz bég fő tolmács kelt útra.¹⁰³

Az iráni hadjárat (1534–1535)

A Habsburgokkal való békekötést követően Szulejmán keletre fordította tekintetét. A szunniták elszánt védelmezőjének szerepében fellépő szultánként küldetésének tekintette, hogy az eretneknek tartott síita irániak ellen harcoljon. Amikor Iszmail sah elhunytával a fia, Tahmaszp lett az új szafavida uralkodó, trónra lépte alkalmából Szulejmán a gratuláció helyett alig burkoltan fenyegető üzenetet küldött neki. Számos forrás tanúsítja, hogy a mohácsi csata előtt Irán ellen tervezett hadjáratot indítani. Ezúttal több esemény is közvetlenül hozzájárult ahhoz, hogy Szulejmán elszánja magát egy keleti hadjárat megindítása mellett. Az egyik ok az volt, hogy még a Szulejmán apja, Szelim szultán által bitliszi beglerbégnek kinevezett, a 13. század óta e térségben uralkodó Seref Hánok nemzetségéből származó Seref Hán kurd emír szakítva a Szelim szultán idejében elismert oszmán uralommal Tahmaszp sahhoz pártolt. A másik háborús indíték pedig az volt, amikor Azerbajdzsán uralkodója, Ulema Hán hátat fordítva Tahmaszp sahnak felajánlotta Szulejmánnak a szolgálatát. Ő volt az az Ulema pasa, akit Kőszeg ostroma előtt fogadott a szultán, és 20 jük akcsényi fizetéssel kinevezte Hasankeyf és Bitlisz élére.¹⁰⁴ A bagdadi helytartó, Zülfikár Hán korábban szintén elpártolt a perzsa sahtól, és Bagdad aranykulcsát elküldte a szultánnak Isztambulba. Ez a város mind a muszlim népek, mind a szultán számára egyaránt kiemelt jelentőségű hely volt, ezért a Porta sokra tartotta ezt a gesztust, amellyel jelképesen oszmán védelem alá helyezték a várost. Ibrahim pasa ismét szerdári (hadvezéri) minőségében 1533. október 27-én indult útnak Isztambulból Bitlisz felé. A szultán tavasszal készült útra

kelni.¹⁰⁵ Ibrahim pasa kezdetben a keleti határvidéken foglalt el tucatnyi várat, majd hamarosan arról érkeztek hírek, hogy megromlott a viszonya a helyettesével, Iszkender Cselebi fődefterdárrel. A hadseregben megindultak a szóbeszédok, és a katonák egyre hangosabban kezdték követelni, hogy „sah ellen sah kell” a perzsákkal való küzdelemben.¹⁰⁶ Ibrahim pasa a tebrizi eseményekre tekintettel értesítést küldött Isztambulba, hogy a katonák a szultánt akarják látni a hadsereg élén. A Portán megkapták a hírt, és Szulejmán 1534. június 10-én útra kelt Isztambulból. Mielőtt a szultán elindult a fővárosból, Grittit egy háromezer fős sereg élén Magyarországra küldte, míg az iráni hadjárat idejére Saruhan szandzsákbégjét, Musztafa sehzádet tette meg helyettesének. A szultán a Yenişehir–Bozüyük–Kütahya útvonalon ért Elmadağiba, ahonnan háromnapos vadászattal töltött pihenő után indult tovább Afyon–Karahisar felé, hogy végül július 12-én érjen Akşehirbe. Itt kapta meg a fővezér jelentését Van, Vustân és a többi vár bevételeiről. Július 20-án érkezett Konyába, ahol felkereste Mevlâna Dzselâleddin Rúmi türbójét. Később a Develu Karahisar–Kayseri–Sivas útvonalat követve 1534. augusztus 21-én ért Erzincanba, ahol időt szakított néhány követ fogadására. Szulejmán ez idő alatt vette kézhez a fővezér azon jelentését, mely szerint célszerűbb volna, ha a szultán nem menne tovább Tebrizbe, hanem Diyarbekirben töltené a telet. Szulejmán ezért Eleşkirt után nem indult tovább a Tebriz felé vezető úton, hanem az újonnan meghódított Erdzsis (Erciş) felé vette az irányt. Időközben Ibrahim pasa, fontolóra véve a katonaság egyre növekvő elégedetlenségét és a szultán utáni követelőzéseküket, szeptember közepén egy gyorsfutárt menesztett Szulejmánhoz arra kérve, hogy mielőbb jöjjön Tebrizbe. A szultán ezért elindult Tebriz felé,¹⁰⁷ és szeptember 27-én a nép éljenzése közepette bevonult a városba. A hadinaplóban a sah nyári szállásaként említett Avcan Konağı mellett egyesült a szultáni sereg a nagyvezír csapataival. Szeptember 29-én dívánülést tartottak, majd a szokásos jutalomosztást követően a szultán elindult a seregeivel Zenganon keresztül Sultaniye felé. A fővezér ment elől a seregeivel, középen a szultán haladt a kapikulu hadtesttel, míg a karamán seregek zárták hátul a sort. Fokozott körültekintéssel haladtak, miután arról kaptak hírt, hogy kizilbas vezetők rajtaütést

terveznek végrehajtani a szultáni táboron. Miután áthaladtak a Kablanti-hágónak nevezett szűk hegyi átjárón, a Kızıl-özen környékén táboroztak le, ez utóbbi Perzsia és Azerbajdzsán határán volt.¹⁰⁸ Eközben történt, hogy Gilán uralkodója, Malik Muzaffar látogatást tett a szultáni táborban, és felajánlotta Szulejmánnak a hódolatát.

Október 13-án Szulejmán Sultaniye városába ért, ahol arról értesítették, hogy Tahmaszp sah visszahúzódott a seregeivel. Minderről a szultánt a dulkadiri nemzetségből származó, a szafavidáktól megszökött Mehmed bég tájékoztatta. A szultán október 17-én Esnirehb városában járt, ekkor váratlanul havazni kezdett, ami komoly kihívások elé állította a sereget. A Hamadán felé vivő hegyi úton való átkelés szintén sok bonyodalommal járt. Az út további részén is csak nagy nehézségek árán tudott előrehaladni a sereg, miközben maguk mögött hagyták Sadâbâd és Dînever városokat. Ibrahim pasa eközben bepanaszolta a szultánnál Iszkender Cselebi fődefterdárt, mondván, hogy az évszaknak nem megfelelő útvonalat választott a sereg számára. A panaszai célba értek, a defterdárt útközben elbocsátották.¹⁰⁹ Miután elhagyták Kasr-ı Şîrînt, Hanikin település közelében a szultán fogadta a bagdadi beglerbég emberét, Hodzsa Hüseyin b. Danyalt. November 24-én Ibrahim pasa Mercan falu mellett különvált a szultáni seregtől, és előrement a csapataival, hogy elfoglalja Bagdadot. Néhány nappal később a szultán is bevonult az ősi városba, ahol felkereste Abu Hanifa türbójét.¹¹⁰ December első napjaiban elhatározta a szultán, hogy Bagdadban tölti a telet. A janicsároknak szigorúan megtiltották a fosztogatást, majd a szultánnak behódoló egész Tekelü törzset szabadon bocsátották, és közülük hármuknak szandzsákot adományoztak. Szulejmán az alatt a négy hónap alatt, amíg a hadsereg Bagdadban telet, a tartományban élöket név szerint összeíratta, és elrendelte az Oszmán Birodalom többi részén alkalmazott tímár- és ziámet-rendszer bevezetését; az újonnan meghódított terület közigazgatását igyekezett jogszerűen és igazságosan megszervezni. A szultán a bagdadi tartózkodása alatt felkereste a város szent helyeit, Kerbelát, Ali és Hüszejn síremlékét. Abdülkadir Geylâni (Al-Dzsílâni) sírja fölé egy magas türbét, mellé

pedig egy szegényházat építettek, míg Abu Hanifa sírja fölé egy kupolát emeltek.¹¹¹

Szulejmán Bagdadból Velencébe és Bécsbe is győzelmi jelentéseket küldött. Valamivel később Gritti Erdélyben történt meggyilkolásával kapcsolatban pedig egy újabb csuszt menesztettek Bécsbe.¹¹² A szultán még Bagdadban tartózkodott, amikor utasítást adott Iszkender Cselebi fődefterdár kivégzésére. Bár a nagyvezír tanácsára már korábban megfosztották a posztjától, Cselebi politikai befolyása még így is számottevő volt, ami Ibrahim pasát nyugtalanította, ezért most úgy érezte, eljött az alkalom a veszélyesnek ítélt politikai ellenféllel való leszámolásra. 1535. március 13-án, amikor a díván ülésezett, még Ajasz és Kászim pasák távollétében sikerült a szultántól egy fermánt szereznie Iszkender Cselebi kivégzéséhez. Az ítéletet azonnal végrehajtották a város Atpazari (Lópiac) nevű helyén; a kivégzett defterdár vagyona és rabszolgái pedig a szultáni kincstárra szálltak.¹¹³

A szultán április 2-án a hadsereggel együtt útra kelt Tebriz felé. Mielőtt az oszmán sereg kivonult volna Bagdadból, a város védelmére megszervezték a helyi védőrséget, és kinevezték a tartományba az első beglerbéget. Még télen arról érkeztek hírek, hogy Tahmaszp sah újra visszatért Tebrizbe, ezért Szulejmán úgy döntött, hogy mielőtt visszatérnének Isztambulba, még egyszer bevonulnak Azerbajdzsán fővárosába. Ezúttal északi irányú, Süleymaniye, Kirkuk városok felé vivő, könnyebben járható útvonalra esett a választás. Miután átkeltek a nagy kihívást jelentő Hamir Daği hegyen, Leylan és Gökyurt helységeket is elhagyták. Eközben Ulema pasától futárok érkeztek, akik hírül adták, hogy Tahmaszp sah elvonult Van várától, míg a fivére, Szám Mirza a szultán seregei felé tart. Ezzel egy időben, azaz 1535. május 26-án történt, hogy megérkezett a francia király Szulejmánhoz küldött harmadik követe, Jean de La Forêt is.¹¹⁴ Ferenc király a követén keresztül üzenete meg, hogy köszönettel megkapta Hajreddin Barbarossa levelét, ami hálával és örömmel töltötte el, továbbá kérte, hogy részesítsék kedvező fogadtatásban a La Forêt által előterjesztett *ahitnáme* (szultáni szerződéslevél) tervezetét, és a császáron kívül foglalják bele valamennyi európai uralkodót, beleértve a pápát is. A francia követ feladata volt, hogy meggyőzze a szultánt egy V. Károly elleni,

a franciákkal szövetségben megindítandó hadjárat szükségességéről. Ezenkívül kérnie kellett a szultántól egymillió aranyat a hadi előkészületek megszervezésének költségeire, továbbá indítványoznia, hogy az oszmán flottát küldjék Szicília és Szardínia ellen, és végül segítsen a szultán Franciaországnak megőriznie a régóta meglévő kereskedelmi kiváltságait keleten.¹¹⁵ La Forêt kedvező fogadtatásban részesült, és megengedték neki, hogy a szultánnal együtt térjen vissza Isztambulba, a következő év elején pedig megkapta a kért *ahitnámét*.

Mielőtt az oszmán sereg Merâgába ért volna, Sarucakamış pihenőhelyen beérte őket Ustalcu kán egyik követe, aki azonban hiába kérte, elutasították a kán meghallgatás iránti kérelmét.¹¹⁶ A szultán továbbindult a hadsereggel, és Merâga után Sadâbâdba, majd július 1-jén Tebrizbe érkeztek.

Ekkor megérkezett a sah második követe is, majd később Tahmaszp fivére, Szám Mirza kért kihallgatást a szultánál.¹¹⁷

Az oszmán sereg, miután elhagyta Tebrizt, egy ideig még menetelt tovább Irán belseje felé. Zengân, majd Sultaniye érintésével értek el Dergüzînbe, innen augusztus 7-én fordultak vissza, és 20-án már újra Tebrizben voltak. Dzelâlzáde szerint a sereg továbbvonulásának oka Ulema pasa volt, aki Tahmaszp sahot akarta követni, míg a visszafordulás a sah újabb követének a kérésére történt. Szulejmán Tebrizből győzelmi jelentést küldött a velencei dózsénak, melyben Bagdad elfoglalását adta hírül.¹¹⁸ Szulejmán a seregével augusztus 27-én indult el Tebrizből, és nyugatnak tartva a Merend–Khoy útvonalat követve útközben Samsz-i Tabrizî sírjánál is látogatást tett, majd továbbment Erdzsis (Erciş), Adildzseváz (Adilcevaz) irányába. Ahlat Konağihoz érve Ulama pasát Van ellen küldte. Később a szultáni sereg a Tatvan–Bitlisz útvonalat követve október 28-án Diyarbekirbe, míg november 24-én Aleppóba ért. Itt néhány napig időzve a szultán felkereste a szent helyeket, a várakat és a neves dzsámikat. Ezután továbbmentek, december 6-án Antakyában, december 15-én Adanában, míg december 23-án már Konyában jártak. A szultán 1536. január 8-án érkezett vissza Isztambulba.¹¹⁹

A franciákkal megkötött baráti és kereskedelmi egyezmény (1536)

Miután Szulejmán visszatért az iráni hadjáratból a fővárosba, az egyik első államügy, amellyel foglalkoznia kellett, az a francia követ révén megkötendő kereskedelmi egyezmény volt. E megállapodás jelentősége nem csupán abban rejlett, hogy rögzített bizonyos kiváltságokat, de a keleten mintegy háromszáz évig fennálló francia befolyás megalapozásának is tekinthető.

Francis Rey szerint ugyanis La Forêt követ volt az, aki megszerezte a franciák számára az első privilégiumokat oszmán földön, továbbá ez az első olyan egyezmény, amely a franciák számára lehetővé tette keleten egy olyan politikai befolyás kiépítését, amellyel egyetlen más nyugati ország sem versenyezhetett.¹²⁰ Valóban, e megállapodás révén a franciáknak juttatott jogok és előnyök a későbbiekben is kétoldalú megállapodások által megújításra, sőt kibővítésre kerültek, ezenkívül kiváltságlevellel, fermánokkal és különböző tanúsítványokkal újfent megerősítették őket.¹²¹

Az egyezmény létrejöttének a pontos dátuma vitatott. A régi naptár szerint általában 1535 februárját fogadják el, ám valójában 1536 februárja tekinthető a helyes időpontnak.¹²² Mivel a szerződés török nyelvű változata elveszett, ezért a forrásokban téves dátumot adtak meg, abban az évben ugyanis a szultán még Bagdadban tartózkodott. Egyesek úgy vélik, hogy a szerződés török nyelvű változatának eltűnése mögött az áll, hogy I. Ferenc francia király azt szerette volna, ha a megállapodás titokban marad. Eugène de la Gournerie¹²³ úgy vélte, hogy a Ferenc király és Szulejmán szultán közötti levelezést és az egyezményt teljes titokban bonyolították le, ezért nehéz volna megállapítani a megállapodás létrejöttének pontos dátumát, valamint rekonstruálni az erről folytatott tárgyalások menetét. Ezzel együtt a Testa, Noradounghian, Charrière és a többi francia történész kutatásai nyomán kiadott szerződés keltét 1535 (1536) februárjaként adták meg.¹²⁴ Az egyezmény főbb pontjai az alábbiakban foglalhatók össze:

1. A két államhoz tartozó tengereken kölcsönösen szabadon lehet utazni, közlekedni, és a francia alattvalókat érintő vitás jogi ügyek a

francia konzulok hatáskörébe tartoznak.

2. Mindkét fél alattvalóinak jogában áll, hogy kölcsönösen, a Francia Királyság és az Oszmán Birodalom területén tiltás hatálya alatt nem álló cikkekkel kereskedjenek, azokat adják-vegyék, szállítsák, továbbítsák, tengeren és szárazföldön utaztassák, csupán a megszokott illetéket kell megfizetni utánuk. Az oszmánok francia földön franciaként, míg a franciák oszmán földön oszmánként adóznak.

3. A francia alattvalókkal szemben indítandó büntetőpercek a kádik hatásköréből átkerülnek a szultáni tanácséba, és az ítéletet kihirdető kádik mellett egy francia tolmácsnak is jelen kell lennie.

4. Ha egy francia kereskedő elhagyja az országot anélkül, hogy megfizette volna valamely oszmán alattvaló felé fennálló tartozását, akkor a sértett oszmán személy nem követelheti azt egy másik francia kereskedőn, sem a francia konzulon, hanem közvetlenül a francia királyhoz kell fordulnia a követelésével.

5. A francia alattvalóknak anélkül, hogy a helyi bíróhoz kellene fordulniuk, jogukban áll, hogy a saját döntésük érvényesüljön az öröknyagyásban, az örökül hagyott vagyont pedig átadják a konzulnak, aki a francia törvények és öröklési szabályok szerint adja azt át az arra jogosult személyeknek.

6. A francia kereskedők vagy bármilyen francia alattvaló hajóját és hadi felszerelését, fegyvereit, lőszerét és legénységét a saját akaratuk ellenére sem vízen, sem szárazföldön nem kényszeríthetik oszmán szolgálatra, sem kényszermunkára.

7. Ha egy francia alattvaló nem tartózkodik tíz évnél hosszabb ideig folyamatos jelleggel az oszmán állam területén, akkor semmilyen címszóval nem szedhetnek be tőle sem haráds- és rendkívüli adót, sem másmilyen adót. Ezenkívül nem kötelezhetik határőrizetre, laktanyában való tartózkodásra, hajóépítő műhelyben végzett munkára, sem bármilyen kényszermunkára. A szultán alattvalóival szemben hasonló módon járnak el Franciaország területén.

8. Döntöttek a korábban elfogott és rabszolgának eladott foglyok szabadon bocsátásáról, továbbá arról, hogy a későbbiek során háborúban foglyul ejtett személyeket kölcsönösen nem adhatják el rabszolgának.

9. Leszögezték, hogy a francia király szeretné, ha a pápát, az angol királyt és a svéd királyt is belevennék a szerződésbe. Ezért kimondták, hogy ezen államoknak a szerződés megkötésétől számított nyolc hónapon belül jogukban áll csatlakozni a megállapodáshoz.

10. A szultán és a francia király hat hónapon belül ratifikálják a szerződést, és intézkednek a hatályba lépéséről. Ezenkívül mindenhol kihirdetik a szerződés rendelkezéseit.

Ibrahim pasa nagyvezír kivégzése (1536)

Ez a kereskedelmi egyezmény volt az utolsó, melyet még Ibrahim pasa nagyvezír hivatali ideje alatt kötöttek. A nagyvezírt posztot immár tizennégy éve betöltő Ibrahim pasával szemben komolyan felmerült a vád, hogy visszaél a szultán bizalmával és rokonszenvével. Ezért egyik éjszaka, amikor a szerájban tartózkodott, a szultán parancsára megfojtották.[125](#)

V.

KÜZDELEM A FÖLDKÖZI-TENGER FELETTI URALOMÉRT

A kivégzett Ibrahim pasa nagyvezír helyére a második vezírt, Ajasz Mehmed pasát kinevező szultán figyelme ezután egyre inkább a Földközi-tenger térségében zajló események felé fordult. Szulejmán még az iráni hadjáratra való elindulása előtt szeretne volna, ha Hajreddin Barbarossát, akinek a Földközi-tenger térségében elért befolyása és hírneve messze földön ismert volt, közvetlenül az oszmán állam kötelékébe tudná vonni, ezért Isztambulba hívatta a kalózvezért. A szultán szándéka szerint Barbarossát az Oszmán Birodalom tengeri haderejének a vezérévé kívánta kinevezni. A kalózvezér részére küldött szultáni leiratban arról értesítették Barbarossát, hogy Szulejmán a császár ellen tervezett tengeri hadművelet ügyében szeretne vele egyeztetni, ezért mielőbb jöjjön Isztambulba. Barbarossa még annak az évnek a közepén Isztambulba hajózott, majd a díván egyik ülésnapján a tizennyolc tengerészkapitányával együtt ünnepélyes keretek között fogadta őt a szultán, akihez a terembe való belépéskor kézcsókra járulhatott. A szultán elismeréssel nyugtázta Barbarossa magabiztos fellépését, nyílt és őszinte válaszait, s hogy kérdésére Andrea Doria felől is információkat kapott. A szultán ezután dicsérően szólt Barbarossáról, kiemelve az oszmán állam és az iszlám javára véghezvitt cselekedeteit, majd hozzátette, hogy mindezek elismeréseként a Hajreddin („a hit java”) nevet adja neki. Barbarossának és a kíséretében lévő reiszeknek ezután díszes kaftánokat ajándékoztak, majd kiutalták a fizetségüket. Ezután hivatalosan is felkérték őket az oszmán haditengerészetben való szolgálatra és a hajóik előkészítésére. Az 1533. év telén gőzerővel folytak az előkészületek az isztambuli hajóépítő műhelyben,

hatvanegy brigantint és gályát építettek, így a Barbarossa által Algírból magával hozott gályákkal együtt immár egy ütőképes flottát tudtak kiállítani. A szultán ezután utasítást adott Barbarossának, hogy szálljon tengerre. 1534 tavaszán, míg a szultán az Irán elleni hadjáratra készült, a kalóz immár Algír beglerbégjeként a megerősített flottájával az itáliai partok felé vette az irányt. Hajóival végigrabolta az itáliai partokat, majd sikeresen elfoglalta Tuniszt, amit aztán hamarosan el is veszített. Tuniszt később kénytelen volt átengedni V. Károly csapatainak, miután az elmenekült Hafszida-szultán, Mavlaj Haszán behívta a spanyolokat. Barbarossa ezután útba ejtve a székhelyét, Algírt, rajtaütéseket hajtott végre Mallorca és Menorca szigetén, hogy aztán visszahajózzon Isztambulba.¹²⁶ Szulejmán, amint visszatért az iráni hadjáratból, azonnal új megbízatásokkal látta el Hajreddin Barbarossát, elsőként az itáliai Otranto elfoglalására küldte.

Az avlonai hadjárat (1537)

Erre az időszakra esett, hogy a Portának kezdett megromlani a barátsága Velencével; az Ibrahim pasa nagyvezírsége idején még kiegyensúlyozott és baráti kapcsolatok a nagyvezír Isztambulban bekövetkezett kivégzése, valamint Alvise Gritti Erdélyben történt meggyilkolása után egyre hűvösebbé váltak. Az Ajasz pasa által képviselt békeparti álláspont¹²⁷ a Földközi-tengeren uralkodó viszonyokat kitűnően ismerő és a velencei politika kétszínűségéről számos ízben tapasztalatot szerzett Hajreddin Barbarossa pasa katonai és politikai meggyőződésével szemben a szultán meggyőzéséért folytatott érvelésekben rendre alul maradt. Az algíri beglerbég harcias beállítottsága, a tengeri ütközetektől remélt zsákmány és dicsőség iránti vágy miatt a velenceiek minden mozdulatát árgus szemmel figyelte, és a legcsekélyebb megmozdulásukat is azonnal ellenséges megnyilvánulásként értékelte. Ezért az utóbbi években felülkerekedett az a nézet, hogy Velence immár számos okot szolgáltatott a háborúra.¹²⁸

Amíg a szultán Isztambulban a francia és a raguzai követekkel tárgyalt, addig Junusz bég főtolmácsot Velencébe menesztették

azzal a megbízással, hogy kérje a békeszerződés rendelkezéseinek betartását, továbbá ösztönözze Velencét, kössön szövetséget a francia királlyal V. Károly ellenében. Junusz bég feladata volt ezenkívül, hogy finoman utaljon rá, az oszmán hadsereg és flotta harcra kész állapotban várakozik. Velence viszont egyrészt szerette volna megőrizni az oszmánokhoz fűződő jó viszonyt, másrészt továbbra is semleges kívánt maradni a császár és a francia király közötti viszályban. A Serenissima ezért szívélyes fogadtatásban részesítette az oszmán követet, és megerősítette az oszmánokkal való béke iránti elkötelezettségét, de továbbra sem mutatott hajlandóságot a Habsburg-ellenes szövetségben való részvételre. Velence, mint kiderült, arra számított, hogy mivel az oszmánok hagyományosan erősebbek a szárazföldi hadviselésben, ezért az Adriai-tengeren való megütközés helyett inkább egy magyarországi hadjárat megindítása mellett döntenek. A szenátus ez idő tájt arra utasította Tomaso Mocenigo bailót, hogy azonnal induljon Isztambulba, és adja át a dózse gratulációját a szultánnak a sikeres iráni hadjárat okán. Továbbá megbízták, hogy tegyen panaszt, amiért az oszmánok több velencei hajót is elkoboztak, indokolatlanul megemelték a Velence által Damaszkuszba szállított áruk után fizetendő vámot, ráadásul nem adják át a bailo leveleit. A követ ezenkívül még számos, a két állam közötti egyezményvel ellentétes cselekedetet sérelmezett.

A szultánnal való egyeztetést követően Ajasz pasa nagyvezír biztosította a követet arról, hogy valamennyi problémára megoldást fognak találni. Mindez a velencei szenátusban olyan téves elképzelések kialakulásához vezetett, mint hogy az isztambuli kikötőkben zajló nagyszabású előkészületek vélhetőleg egy Tunisz vagy Nápoly ellen irányuló hadjárat előjelének tekinthetők. Szulejmán már nem bízott a velenceiek barátságában, ezenkívül emlékezett rá, hogy Hódító Mehmed szultán idejében Otrantót is sikerült elfoglalniuk, jóllehet később elvesztették. Szulejmán most szerette volna visszaszerezni, ezért több ok együttes hatására végül a hetedik, szultáni részvétellel zajló hadjárat megindításáról döntöttek. Az avlonai (vagy korfui) hadjáratra 1537. május 17-én indult el a szultán két fia, Mehmed és Szelim sehzádek kíséretében Isztambulból.¹²⁹ Lütfi pasa vezír pedig a flotta szerdárjaként

Hajreddin Barbarossa pasával együtt egy héttel korábban egy hatalmas flotta élén hajózott ki Isztambulból a Földközi-tenger felé. Ezúttal korábban soha nem látott méretű flotta siklott ki az Aranyzarv-öbölből. Az egész birodalomból összesen harmincezer evezőst sikerült kiállítani.¹³⁰ A szultáni sereg 1537. június 14-én ért Szamokov mezejére, ezután Szkopje (Üsküp) felé haladtak tovább, majd június 29-én Elbasan várának a környékén táboroztak le. Eközben az iráni hadjárat idején a hódolatát felajánló Gazi kánt kinevezték Kurstan beglerbégjévé, később pedig fogadták Szapolyai János követét. A szultán július elején érkezett Avlonába.¹³¹ Eközben Andrea Doria hírt kapott arról, hogy mintegy tíz, áruval megrakott oszmán gálya indult útnak Alexandriából. Kihasználva Barbarossa távollétét, az összes hajót elfogatta és felgyújtatta. A szultán erről értesülve a kapudán pasát egy hatvan hajóból álló flottával útnak indította, hogy az Egyiptomból érkező többi gabonaszállító hajó útját felügyelje, Lütfi pasa vezírt pedig megbízta az Otranto partjai elleni támadással. Lütfi pasa a flottájával Otranto partjaihoz érve elfoglalt néhány várat, ezeket lerombolva zsákmánnyal és foglyokkal tért vissza. Otranto vára és a többi erőd ezután behódolt az oszmánoknak, az akindzsik pedig még egy hónapig portyáztak a térségben jelentős mennyiségű foglyot zsákmányolva.¹³²

Miközben Barbarossa a gabonaszállító török hajókat kísérte, Korfu közelébe érve észrevette a sziget előtt várakozó velencei flottát. Találkozott a Otranto partjaitól visszatérőben lévő Lütfi pasával, majd az élelmet szállító hajókat Prévezába vitték. A szultán egyelőre még nem küldött hadüzenetet Velencének. Szulejmán Velence némely tengeri hadműveletével szembeni kifogását tolmácsolandó újra a lagúnavárosba menesztette Junusz béget. A követ, akit támadás ért útközben, tengeri hadviselés előkészületeinek volt szemtanúja. Andrea Doria szándékosan az oszmán tengerészek kezébe juttatott egy Jerôme Pesaro velencei admirálisnak címzett levelet, melynek tartalma olyan gyanúra adott okot, mintha a császár és a Serenissima titkos szövetségben állnának egymással. Ily módon Velence immár nem minősült semlegesnek többé, és az avlonai hadjárat innentől nyíltan a kalmárköztársaság ellen irányult. A szultán kiadta a parancsot Korfu ostromára. Amíg Szulejmán Avlonában tartózkodott, Musztafa vezírt bízta meg azzal, hogy

fékezze meg az albán vidékeken kitört lázadásokat, aki Ajasz pasa nagyvezírral közösen ezt sikerrel teljesítette. Miután döntés született Korfu ostromáról, a szultán utasítást adott Lütfi pasának, hogy egy nagyobb tüzérségi egység kíséretében a huszonötezer fős hadsereget tegye partra a szigeten. Cselebi följegyzése szerint a katonákat úgy tudták partra tenni, hogy a hajókból egy másfél mérföld hosszú hidat képeztek. A szigetre tett oszmán sereghez később, 1537 augusztusában Ajasz és Musztafa pasákkal együtt a többi parancsnok seregei és az akindzsi erők is csatlakoztak. A sziget falvait lerombolták, majd felvonultak a várvédő velencei katonák ellen. A szultán a seregével augusztus 26-án indult el Avlonából dél felé, majd szeptember elején a Korfu szigetével szemközti Bastia kikötőjében állította fel a táborát. Szulejmán megadásra szólította fel a vár parancsnokát, de nem kapott választ. Nem sokkal később egy ágyúgolyó megölt négy mudzsáhidot (hitharcos), s a hír hallatán a szultán állítólag kijelentette, hogy „egyetlen mudzsáhid szolgálmat sem adnám ezer ilyen várért”, amivel – minden ellenvéleménnyel dacolva – lényegében bejelentette az ostrom feladását.¹³³

Egy kortárs krónikaíró feljegyzése szerint Szulejmán kezdettől fogva rossz érzésekkel viseltetett az ostrom ügye iránt, s abban sem igen hitt, hogy az I. Ferencsel kötött szövetségéből bármilyen gyakorlati haszna származna. A szultánnak az Ajasz pasa nagyvezír katonai és stratégiai tervezési képességeivel szembeni állítólagos fenntartásait¹³⁴ pedig az óvatosságával magyarázták. A francia király meglehetősen ingatag álláspontot képviselt, ami vélhetőleg a szultán figyelmét sem kerülte el. Ugyanakkor semmilyen kézzelfogható jel nem utal rá, hogy Ajasz pasa rátermettséggel kapcsolatban Szulejmánnak kétségei támadtak volna. A szultán a seregével szeptember 24-én indult vissza. A Manasztir (Bitola), Osztrova, Szaloniki, Széresz, Kavála, Feredzsik, Dimetoka, Drinápoly útvonalat követve november 18-án érkezett vissza Isztambulba.¹³⁵ Ez idő alatt Bosznia szandzsákbégje, Hüsrev bég sikeres szárazföldi támadást intézett a velenceiek ellen. A szultán közben utasítást adott Mora szandzsákbégjének, Kászim bégnek a velenceiek kezén maradt két vár – Monemvaszia és Napoli di Romania (Návplio) – elfoglalására. Barbarossa a flottából hatvan

gályával a tengeren maradt, a többi hajóval Lütfi pasa tért vissza Isztambulba. Barbarossa a gályáival támadásokat intézett az Égei-tengerben található velencei fennhatóságú szigetek ellen, és a gyenge ellenállásukat megtörve szinte mindet sikerült elfoglalnia.¹³⁶ A szultán roppant elégedett volt a sikereivel, amit számos dicséretben nyíltan kifejezésre is juttatott.¹³⁷

A közigazgatás szerkezetében végrehajtott változtatások

Szulejmán a közigazgatás szerkezetét illetően csak fontos esetekben volt hajlandó változtatásokról dönteni. Ibrahim pasa kivégzését követően például a Dulkadir, Damaszkusz, Róm és Karamán tartományokban szolgáló beglerbégek személyében történtek változások: egy részüket elbocsátották, míg másokat áthelyeztek. Dulkadir beglerbégjét, Mehmed pasát például – mivel a kivégzett nagyvezír hívének számított – leváltották, helyére Rüsztlem pasát nevezték ki. Ő később Karamán tartomány élére került, míg Iljász pasát megtették Dulkadir beglerbéjének. Güzelce Kászim pasa vezírt vélhetőleg a korrupció ügyei miatt elbocsátották, helyére Musztafa pasa ruméliai beglerbéget nevezték ki, őt pedig a rangját lefokozva alacsonyabb beosztásba helyezték, Mora szandzsákbéjévé nevezték ki. Miután 1538. május 30-án Musztafa pasa második vezír elhunyt, a helyére Lütfi pasa harmadik vezírt nevezték ki.

A ruméliai beglerbég, Mehmed pasa harmadik vezír lett, az ő helyére pedig Hüsrev pasát nevezték ki.¹³⁸ A Karamán után Diyarbekirbe kinevezett Rüsztlem pasa később anatóliai beglerbég lett, míg Róm beglerbégjét, Bali pasát Diyarbekirbe nevezték ki. Hasonlóképpen Ruméliában is változások történtek, Jahjapasazáde Mehmed pasa fiát, Arszlán béget nevezték ki az újonnan meghódított Pozsega szandzsák élére. Az idő alatt, amíg Egyiptom beglerbéje, Hadim Szulejmán pasa az oszmán flotta parancsnokaként távol volt a Vörös-tengeren az indiai hadjárat okán, a helyére Davud pasát nevezték ki. Miután Ibrahim pasa eljött Egyiptomból, a beglerbégeként kinevezett Hadim Szulejmán pasa kereken tíz éven át a törvényeket betartva és nagy hozzáértést

tanúsítva kormányozta Egyiptomot. Amikor pedig elkísérte a szultánt az iráni hadjáratra, arra a kétéves időtartamra, amíg távol volt, Deli Hüsrev pasát nevezték ki a helyére. Az új kormányzó 1535. február 15-én érkezett meg állomáshelyére, és a kétéves hivatali ideje alatt sikerült elérnie, hogy mintegy tíz jük aranyra rúgó adóbevételre tegyen szert. Amikor az erről szóló kimutatást elküldte Isztambulba, tekintettel arra, hogy egészen addig az egyiptomi adóbevételek csupán hat jük aranyat tettek ki, a különbséget felkeltette a szultán figyelmét. Szulejmán élt a gyanúperrel, hogy e megnövekedett bevételre önkényes módszerekkel tettek szert, ezért vizsgálatot rendelt el az ügyben. S bár a vizsgálatok végül nem igazolták a feltevését, mégsem fogadta el az adótöbbletet a kincstár számára, hanem az isztambuli vízvezetékek építtetésére fordította.¹³⁹ Hadim Szulejmán pasa 1536–1538 között másodszor is Egyiptom beglerbégje lett, és amikor elment az indiai hadjáratra, a helyére 1538 májusában Davud pasát nevezték ki Egyiptomba.

A moldvai hadjárat (1538)

Szulejmán elrendelte, hogy Hadim Szulejmán pasa a Szueznél horgonyzó flottájával induljon Gudzsarát szultánja, a muszlim Bahadur sah megsegítésére, míg jómaga a moldvai hadjáratra készülődött. A hivatalban lévő moldvai vajda, Petru Rareș 1527 óta vezette az országot a szultán nevében kiadott megerősítő irat, az ún. berat-i hümayun alapján. A vajda a szultán magyarországi tartózkodásának ideje alatt, az egyik követe révén tett szert a kinevezési okmányra, melyben kimondták, hogy Moldvában szabad vallásgyakorlás van, továbbá a vajda megválasztásának joga a bojárokat, azaz a nemesembereket illeti, a választásukat viszont a szultánnak is jóvá kell hagynia. Megállapodtak arról is, hogy egy bojárokból álló küldöttség minden évben a függelmük jeleként négyezer dukátra rúgó fejadót (dzsizje), negyven kancát és húsz csikót visz Isztambulba. Szulejmán a Bécs ostromából való visszatértekor személyesen vette át az adókat a vajdától, akinek viszonzásképp aranszálás szövetből készített, cobolyprémes kaftánt (ami a vezírek kiváltsága volt), a szandzsákbégek hadi

jelvényének számító két lófarkas zászlót és a janicsártisztek által hordott fejfedőt (kuka) adtak ajándékba. Ezenkívül engedélyt kapott a szultántól arra, hogy Isztambul Fener városrészében egy palotát (Moldvai palota) építtessen. A vajda azonban később visszaélt a szultán jóindulatával: támadást intézett az akkor zilált állapotban lévő Erdély ellen, ellenséges módon járt el a térségben egyaránt Szapolyai és az oszmán állam képviselőjének tartott Grittivel szemben, sőt Gritti meggyilkolásában is benne volt a keze.¹⁴⁰ A Porta ezért úgy döntött, hogy mindezek miatt büntetőhadjáratot indítanak a vajda ellen, s ezt az elhatározást csak tovább erősítette, amikor kiderült, hogy a vajda vonakodik elküldeni a kért adót és az ezer lovas katonát, amit kértek, ezenkívül pedig titokban tárgyalásokat kezdett Ferdinánddal.

Szulejmán, mielőtt elindult volna a hadjáratra, Isztambul védelmére Aydın szandzsákbégjét, Ferhad béget, míg az Égei-tenger partvidékére Saruhan szandzsákbégjét, Musztafa sehzádét nevezte ki. Az erzurumi beglerbéget, Dulkadiri Mehmed Hánt a keleti határ őrzésére, míg Ramazanoğullarít Adana és İçel térségének, illetőleg Anatóliának a védelmére jelölte ki. Ezzel egy időben történt, hogy egy firenzei követ érkezett Isztambulba értékes ajándékokkal és egy Cosimo de Medici által küldött levéllel. Szulejmán elégedetten nyugtázta Firenzének e baráti megnyilvánulását, ezért elrendelte, hogy a követ fáradozását egy bizonyos összeggel honorálják.¹⁴¹ A szultán végül 1538. július 9-én kelt útra Isztambulból a seregeivel. Már Drinápolyban járt, amikor az addig független Bászra uralkodója, Mağafisoğlu Emir Raşid fia, Mani érkezett a szultánhoz, és följánlotta a hódolatukat, amit Szulejmán elfogadott. Bászra kormányzását a szultán apjára, Raşidra bízta.¹⁴² Itt hirdették ki azt is, hogy a hadjárat Moldva ellen irányul, majd továbbindultak a sereggel. A sereg Sultançayırı környékén járt, amikor Rareştől követ érkezett, akit fogadott a szultán. A követ biztosította róla Szulejmánt, hogy a vajda ezentúl mindenben a szultáni fermánok szerint fog eljárni. Visszatértekor elkísérte őt az oszmán seregből Szinán Cselebi, aki Yas pazari mellett találkozott Rareşsel, és átadta neki a szultán parancsait. Cselebi a sereghez való visszatértekor hangot adott a Petru Rareş őszinteségével kapcsolatos kételyeinek, továbbá beszámolt róla, hogy hadi

előkészületekre utaló nyomokat látott a vajda táborában. A szultán mindezt mérlegelve a hadjárat folytatása mellett döntött, ezért az Isacceánál épített hídon átkelve bevonultak Moldva területére. Hamarosan a krími tatár kán, Száhib Giráj a katonáival és a fiaival együtt csatlakozott a szultáni sereghez. A havasalföldi vajda által küldött haderőt Rareș követése során használták előhadjként. A vajda előbb a Botosani környéki hegyekbe, majd Erdélybe menekült el, míg a szultáni seregek elfoglalták Yas városát, és bevették a központját, Suceavát (Szőcsvásár) is. A szultán Moldva egész népét az oltalma alá vette, majd négy napot adott rá, hogy valamennyi nemesember, a fiaik és a vallási előjárók felkeressék. Nemsokára valamennyi bojár a szultán színe elé járult, hogy felajánlja a hódolatát és hűséget fogadjon. Az új vajdának kinevezett Stefan Lacusta pedig megkapta a cobolyprémes kaftánt, fejfedőt és a lófarkas zászlókat.¹⁴³

A szultán az új moldvai vajdának adott kinevezési okmányban több fontos kérdésről rendelkezett: például hogy a vajda két évente egyszer személyesen hozza el az adót Isztambulba, továbbá a hadjárat egyik kiváltó okának számító, az egykor a Duna fölé magasodó, azóta fölégetett Kilia várát építsék újjá, Akkerman várát újból erősítsék meg, és a Dnyeszter folyó feletti, megerősített Tighina (Bender) városát és az egész Budzsák vidékét nyilvánítsák oszmán fennhatóságú területté. E terület (Kilia és Akkerman) köré az oszmánok hamarosan egy új szandzsákot szerveztek. Miután átkeltek a Prut folyón, a szultán engedélyt adott Száhib Giráj kán távozására, majd elindultak a futárok a szélrózsa minden irányába a győzelmi jelentésekkel.¹⁴⁴ Moldvában azonban ezután sem sikerült nyugalmat és stabilitást teremteni, a szultánnak pedig hamarosan be kellett látnia, hogy a vajdává kinevezett személyek (sem Lacusta, sem a helyére kinevezett Alexandra Cornea fejedelem) nem képesek uralni a helyzetet. Ezért Szulejmán egy idő múlva visszahívta Petru Rareșt, fogadta őt Isztambulban, és másodszorra is kinevezte Moldva vajdájává, mely tisztséget végül 1541-től egészen az 1546-ban bekövetkezett haláláig viselte. A szultán a visszaút során rövid kitérőt tett Jambolban (Yanbolu) vadászni, majd továbbment Drinápolyba, hogy 1538–1539 fordulóján ott töltsen a telet.

A prévezai csata (1538)

Még ugyanebben az évben Nagy Szulejmán szultán korának egyik legnagyobb tengeri győzelmét aratta. A téli évszak végéhez közeledve még nem állt készen az a százötven hajó, melyeket a szultán parancsára a vezíreknek saját költségükön kellett volna kiállítaniuk, amikor Szulejmán arra utasította Hajreddin Barbarossa kapudán pasát, hogy hajózzanak ki a tengerre. Amíg Barbarossa arra várt, hogy minden előkészülettel végezzenek és hiánytalanul felszereljék a hajókat, a vezírek egy cselhez folyamodtak. Elterjesztették azt a hírt, hogy Andrea Doria Krétára érkezett, és húsz hajójával az Egyiptomból indiai árukat hozó Szálih reisre vár. A kapudán pasa erre a hírre reagálva 1538. június 7-én a negyven hajóból álló flottájával kihajózott Isztambulból, és meghagyta, hogy a maradék kilencven hajót küldjék utána. Az udvari katonaság soraiból mintegy háromezer janicsár, a tengeri erők közül pedig néhány szandzsákbég: Kodzsaeli szandzsák vezetője, Ali bég, Teke szandzsák vezetője, Hürrem bég, Şayda szandzsák vezetője, Ali bég és végül Alaiye vezetője, Musztafa bég csatlakozott hozzá. Barbarossa előbb az Égei-tenger térségében foglalt el néhány szigetet, majd miután az Isztambulból küldött kilencven hajó mellett Szálih reis egyiptomi flottája is csatlakozott hozzá,¹⁴⁵ Krétát is útba ejtve elindult Préveza felé. Az oszmán flotta a Modon környéki vizeken járt, amikor Barbarossa értesült róla, hogy Andrea Doria kísérletet tett Préveza ostromára, majd később az ostrommal felhagyva visszavonult a szövetséges keresztény erők főhadiszállásaként kijelölt Korfura. A kalózvezér néhány önkéntes hajóját elküldte „a gyaurok földjére nyelvfogásra”, a foglyokat pedig továbbküldte a moldvai hadjáraton lévő szultánnak. Később, amikor látta, hogy az ellenség készülődik a megütközésre, Barbarossa összehívta a haditanács ülését, hogy döntsenek a továbbiakról. Ezután a flottát csatarendbe állította. A két flotta végül a Préveza közeli nyílt tengeren fölsorakozott egymással szemben, és megütköztek. Az 1538. szeptember 27-én lezajlott híres prévezai tengeri ütközet az oszmán flotta teljes győzelmével ért véget. Csak a hamarosan leszálló éjszaka mentette meg a keresztény erőket attól, hogy nem lettek még súlyosabb veszteségeik. Másnap Barbarossa a

fiát, Hasant küldte el a hírral a szultánhoz, hogy tudtul adja az ellenség felett aratott fényes győzelmét. Szulejmán roppant elégedett volt a győzelemmel, összehívta a dívánt, és állva hallgatták végig a győzelmi jelentést. A szultán Barbarossa sikerének elismeréseképpen a kapudán pasa jövedelmét százezer akcséval megemelte, majd szétküldték a győzelmi jelentéseket, és kezdetét vette az örömünnepek.¹⁴⁶

Az indiai hadjárat (1538)

Az 1538-as esztendő harmadik jelentős eseménye az a tengeri hadjárat volt, amelyet Hadim Szulejmán pasa egyiptomi kormányzó vezetett a szultán parancsára. Vállalkozása a Vörös-tengeren kezdődött és egészen Indiáig terjedt, ezért a török történetírás rendszerint csak „indiai hadjárat” néven említi. Szulejmán uralkodása alatt az első vörös-tengeri portyázásokra még jóval korábban, a mohácsi csata előtt került sor. Miután a portugálok megvetették a lábukat India partjainál, a szultán növekvő nyugtalansággal figyelte, ahogy időről időre támadásokat hajtanak végre az Arab-félsziget partjainál. Szulejmán ezért úgy határozott, hogy az Arab-félsziget és India partjainak elfoglalásával az iszlám világnak eddig is sok fejfájást okozó portugálokat kifüstöli onnan, így biztosítva a zarándokok nyugalmát, valamint a tengeri kereskedelmi útvonalak zavartalan működését. Ebből a célból 1526-ban a Szelmán reisz nevű tengerészt kinevezték a szuezi oszmán flotta parancsnokává, neki szuezi kikötőben vízre bocsátott húsz gályából álló kis flottájával egészen Áden városáig sikerült kiterjesztenie az oszmán uralmat az Arab-félszigeten. Szelmán reisz a Jemen és Áden partjainál nagy befolyással bíró arab sejkeket és törzsi vezetőket hol szép szóval, hol erőszakkal próbálta rávenni arra, hogy elismerjék az oszmán uralmat. Ezzel a módszerrel viszonylag hosszú ideig meg tudta akadályozni, hogy a portugálok e vizek közelébe merészkedjenek, és sikerült a part menti településeken fenntartania a rendet. Ez volt az oszmánok első hadi vállalkozása a Vörös-tengeren. Indiában ez időben a Bábur mogul sah által alapított birodalmon kívül még

számos muszlim dinasztia létezett, úgymint az Imád Sahi, Nizâm Sahi, Ádil Sahi, Qutb Sahi stb.

A közöttük fennálló ellentéteket kijátszó portugáloknak sikerült a partokon, elsősorban Goa környékén, néhány megerősített várra szert tenniük. A Bahadur sah nevű erőskezű uralkodó által vezetett Gudzsarát muszlim államnak a nagymogul birodalmat megalapító Bábur fiával, Humájun sahhal való küzdelme alkalmat adott rá, hogy az oszmánok figyelve ismét India felé forduljon. Miután Bahadur sah alulmaradt Humájun seregeivel szemben, és Diu erődjében, ahová visszavonult, továbbra is tartott az ellenség támadásaitól, úgy döntött, hogy két irányból is segítséget kér. Egyrészt a Goában székelő portugál helytartóhoz, másrészt pedig az Egyiptomot és a Vörös-tengert uraló, egyúttal a keleti országokban és az Indiai-óceánon egyaránt nagy hírnévre szert tett oszmán szultánhoz fordult segítségért. Az 1536-os esztendőben Bahadur sah követét a Humájun sah által szintén megtámadott Delhi szultánjának, Iszkendernek a fiával, Burhannal együtt Drinápolyban fogadta a szultán, és segítséget ígért nekik. Bahadur sah minden eshetőségre tekintettel ezután a kincstárát hajóra rakatta, és Hidzsázban helyezte biztonságba. A portugálok 1537 februárjában meggyilkolták, aminek a híre 1538 februárjában ért el a szultánhoz Drinápolyba. Az oszmánok számára az egész ügy ekkorra már túlnőtt Bahadur sah megsegítésén. A céljuk immár az volt, hogy a Hidzsáz tengeri útjait elvágó és egy muszlim uralkodót meggyilkoló portugálokkal szemben vallási háborút (dzsihádot) hirdessenek. Egyiptom beglerbégje, Hadim Szulejmán pasa ezért a szultántól kapott parancs értelmében önmagát Bahadur örököséként feltüntetve 1538. június 14-én a nyolcvan hajóból álló flottája élén kihajózott Suez kikötőjéből Diu felé. Ezzel egy időben a Bahadur sah által Hidzsázba menekített kincseket Isztambulba vitette.

Hadim Szulejmán pasa már régóta készült erre a hadi vállalkozásra, ezért dacára annak, hogy idős és beteg volt, mégis örömmel töltötte el a szultántól kapott megbízatás, így hamarosan egy húszezer fős haderő és egy hétezer fős janicsár egység élén kihajózott déli irányban a hadjáratra. Elsőként Áden ellen vonult, és az uralkodóját, Amir Ibn Daudot legyőzve sikerült az oszmán birodalomhoz csatolnia a várost. Néhány héttel később megérkeztek

Gudzsarát partjaihoz. Itt könnyűszerrel sikerült elfoglalniuk néhány portugál kézen lévő várat (az oszmán krónikások által Bender Türk, míg a portugálok által Villa des Rumes néven említett Gokala és Kat várait). Ezután megkezdték Diuban a portugálok által megépített erőd ostromát. Ezzel egy időben Hadim Szulejmán pasa Gudzsarát állam új szultánjának, III. Mahmudnak futár útján levelet küldött, melyben gabona-utánpótlást kért. Csakhogy Gudzsarát uralkodója, aki tartott az oszmánoktól, nem küldött segítséget, ráadásul elterjesztett egy álhírt arról, hogy egy hatalmas flottával felmentő sereg érkezik a több mint egy hónapja ostromlott portugálok megsegítésére. Ezzel sikerült elérnie, hogy Hadim Szulejmán pasa felhagyott az ostrommal és elhajózott a vártól. A mintegy három hónapig hadjáraton lévő, visszatérőben Áden és Jemen környékén még néhány kisebb hódítást végrehajtó egyiptomi beglerbég 1539. március 13-án érkezett meg Dzsiddába. Az eredményekről és a győzelmekről futárok útján értesítette a szultánt. A pasa ezután elment zarándoklatra, míg a flottája visszatért Szuez kikötőjébe. Később szárazföldi úton visszatért Egyiptomba, majd a szultán parancsára Isztambulba ment. Itt az érdemei elismeréseképp Szulejmán kupola-vezíri rangot adományozott neki.¹⁴⁷

Körülmetelési ünnepség (1539)

Miután Ajasz pasa nagyvezír 1539. július 13-án elhunyt,¹⁴⁸ Szulejmán Lütfi pasát nevezte ki a helyére. Szeptemberben Bursza környékére ment vadászni, ám mindössze nyolc nap elteltével visszatért a fővárosba, és utasítást adott Bajezid és Dzsihangir sehzádék körülmetelési ceremóniájának a megtartására. A november 11-én kezdődő ünnepséggel együtt tartották meg Mihrimah szultána és Rüsztém pasa esküvőjét is.¹⁴⁹

Oszmán–velencei békeszerződés (1540)

A velenceiekkel Korfu ostroma óta ellenséges volt a viszony. Dalmácia partjainál némely várat váltakozva ostromoltak a

velenceiek az oszmánokkal, nem egy közülük többször is gazdát cserélt, míg volt, amelyik önként megadta magát. E harcok közül külön említésre méltó Castelnovo várának velencei ostroma. A várat később Hajreddin Barbarossa seregei foglalták vissza a velenceiektől. A velenceiek valamennyi hadi cselekménye maga után vonta Bosznia szandzsákbégje, Hüsrev bég és Kilis szandzsákbégje, Murad bég ellencsapásait.¹⁵⁰ Amikor az oszmánok kísérletet tettek Castelnovo várának visszavételére, a velencei kormány egy békeszerződés vagy legalábbis általános tűzszünet megkötéséről kezdeményezett tárgyalásokat a Portánál. A császárral fennálló szövetség ugyanis alapvetően ellentétes volt Velence érdekeivel. A szenátus ezért megpróbálta felderíteni a lehetséges kiutakat e helyzetből. A Serenissima ezért titokban elküldte egyik ügynökét Isztambulba, hogy fürkésze ki a Porta szándékát, hajlandónak mutatkozna-e a szultán békeszerződést kötni. Amikor az ágens 1539 áprilisában visszatért a kedvező válasszal Velencébe, a szultánnal való további tárgyalások végett Pietro Zent küldték Isztambulba. Miután a követ életét veszítette útközben, Tomaso Contarinit bízták meg e feladattal. S bár Szulejmán személyesen fogadta a velencei küldöttet, mégsem részesítették kedvező bánásmódban. A követ tudomására hozták, hogy a Lütfi pasa nagyvezírral megkötendő békeszerződéshez széles körű jogosítványokkal kell rendelkeznie, ezért térjen vissza Velencébe, ugyanakkor szeptemberben visszavárják Isztambulba, hogy részt vegyen a trónörökösök körülmetelési ceremóniáin.

Velencében eközben felismerték, hogy az európai politikai helyzet okán, valamint az V. Károly és a francia király közötti megegyezés miatt észszerű húzás volna békét kötni a szultánnal. A Serenissima hajlandó volt számos engedményt tenni a béke érdekében. 1540 tavaszán ezért a szenátus egyik tagját, Luigi Badoerót küldték Isztambulba, hogy folytasson tárgyalásokat a szultánnal. A szenátus javaslata szerint az új követnek a háborúskodás előtti eredeti állapotot kell megkísérelnie visszaállítani, ezért a megállapodáshoz szükséges széles jogkörrel ruházták fel, ezenkívül feljogosították rá, hogy kárpótlás gyanánt mintegy háromszázezer dukátot fizethet a Portának. Ugyanakkor azt is a lelkére kötötték, hogy a Morában lévő két várról – Malvasia és Napoli di Romana várairól – semmilyen

körülmények között nem mondhat le. A velencei Tízek Tanácsa azonban titokban arra utasította a követet, hogy ha az oszmánok a megegyezés nélkülözhetetlen feltételeként szabják meg a nevezett két vár átadását, akkor a béke megkötése érdekében fogadja el. Leon Galibert történész szerint¹⁵¹ ezt a titkos utasítást a követségi írnok elárulta a francia követnek, aki viszont továbbadta azt a szultáni tanácsban helyet foglaló vezíreknek, így aztán a tárgyalások során a szultán vezírei a maximális engedmények megtételére kényszerítették a velencei követet. Végül a három hónapig tartó tárgyalások után 1540. október 20-án megkötötték a békeszerződést. Ennek értelmében Velence elfogadta, hogy a nevezett két várat Morában, továbbá a dalmát partokon Nadin és Urana várait, valamint a Barbarossa által ostromolt szigeteket – Szkírosz, Pátmosz, Stampelia (*Astypalea*), Aegina, Nio, Antipárosz, Párosz – átadja az oszmánoknak, ezenfelül pedig kártérítésként kifizeti a hadjárat költségét, azaz háromszázezer dukátot. A Velencei Köztársaság ezzel elérte a kívánt békét és nyugalmat.¹⁵²

VI.

A MAGYARORSZÁGI ÜGYEK ÉS AZ 1541. ÉVI HADJÁRAT

Ez a hadjárat úgy az oszmán államnak, mint Nagy Szulejmán szultán külpolitikájának és katonai tevékenységének egyik legjelentősebb eseményeként jellemezhető. Miután 1534-ben Gritti meggyilkolták Erdélyben, Szapolyai János egy ideig tartott a szultán bosszújától, ám amikor megtudta, hogy a Porta a Bécsbe küldött levelében Ferdinándot tette felelőssé Gritti haláláért, eloszlottak az ez irányú aggodalmak. Amikor Szapolyai megbizonyosodott afelől, hogy nem fenyegeti veszély az oszmán pártfogója részéről, némi habozás után végül rászánta magát, hogy megállapodást kössön fő riválisával, Ferdinánddal. A két fél képviselői Váradon találkoztak, hogy megkezdjék a tárgyalásokat. A számos kérdést érintő és megannyi gyanakvással terhelt, hosszan elnyúló tárgyalások végül 1538 februárjában értek véget.

A szerződés értelmében megállapodtak abban, hogy Szapolyai János halálát követően függetlenül attól, hogy születik-e utódja vagy sem, Magyarország egésze Habsburg Ferdinánd uralma alá kerül. Az egyezmény egyik cikkelye kimondta, hogy mivel Szapolyai kötelezi magát arra, hogy Ferdinánd és V. Károly ellenében nem köt szövetséget az oszmán szultánnal, és mivel mindez aligha nyerné el a Porta jóváhagyását, a megállapodást titokban kell tartani. Csakhogy a szerződés megkötése óta még egy év sem telt el, amikor Szapolyai a Habsburg-ellenes politikát folytató I. Zsigmond lengyel király lányát, Jagelló Izabellát feleségül vette, a magyarországi várak és városok egy részét pedig átadta esküvői ajándékként. Ferdinánd bosszúból, amiért Szapolyai a jövőbeni öröksége részét képező birtokok egy részét a szerződéssel szembenelve átjászotta másnak a kezére, az 1539-es évben

személyes küldöttjét, Laszky Jeromost menesztette Isztambulba, hogy tájékoztassa a Portát a titkos megállapodás tartalmáról. Hammer Toviust idéző feljegyzéseiből tudjuk, hogy Szulejmán e hír hallatán dühbe gurult, és dörgedelmes fenyegetést tartalmazó levelet küldött Szapolyainak. A magyar királynak azonban ezután is sikerült megőrizte a Porta jóindulatát azáltal, hogy a szultán iránti töretlen szolgálatkészségéről különböző módokon tanúbizonyságot adott. A nem sokkal később, 1540. július 22-én Erdélyben elhunyt Szapolyai a halála előtt néhány nappal értesült róla, hogy a budai várban fiúgyermek született. A végrendeletében ezért meghagyta, hogy a váradi béke rendelkezéseit tekintsék semmisnek, halála után a fia lépjen a helyére a magyar trónon, a Habsburgok ellen pedig a Porta segítségét kell kérni.¹⁵³ A fia mellé három gyámot is kinevezett, majd egyiküket, Werbőczy Istvánt azonnal útnak indította Isztambulba. Időközben a Szapolyai haláláról értesülő Ferdinánd is tüstént cselekedett, egy második követet is útnak indított az oszmán fővárosba azzal az utasítással, hogy minden körülmények között a Habsburg-érdekek védelmét tartsa szem előtt. Szulejmán annak érdekében, hogy Szapolyainak az Izabellától született fia törvényességét illető kételyeket tisztázza, egy csauszt menesztett Budára. Amikor a királyné a csausz jelenlétében megszoptatta gyermekét, a csausz a csecsemő mellkasára téve a kezét megesküdtött rá a szultán nevében, hogy ha felnő, ő fog uralkodni Magyarországon.¹⁵⁴

Eközben a Ferdinánd-párti magyar nemesek Budának még az oszmán segítség megérkezése előtt való mielőbbi bevételét sürgették, Ferdinánd e célból hamarosan elküldte egyik seregvezérét Budára. Mire Buda ostromának a híre Isztambulba ért, Werbőczyt már fogadta a szultán kihallgatáson. A Porta egy olyan tartalmú okiratot adott Werbőczynek, amelyben az oszmánok szavatolták, hogy a kard jogán az Oszmán Birodalomhoz tartozó, ám Szapolyainak átengedett magyar országrészek a továbbra is fizetendő adó ellenében a fiára szállnak. A szultán egyúttal rendelkezett arról, hogy megerősítő csapatokat küldjön Budára; ennek hírére Ferdinánd parancsnoka föladta az ostromot és visszavonulót fújt a seregeinek. A Habsburg-követet 1540. november 7-én fogadta a szultán. Nem találták meggyőzőnek a Ferdinánd

részéről megfogalmazott mentségeket, továbbá a követ szemére hányták, amiért uralkodójának seregei oszmán fennhatóságú területeket ostromoltak, a további tárgyalásokat pedig berekesztették. A szultán részvételével összeült díván mintegy három órán át tanácskozott a Ferdinánd ellen indítandó újabb háborúról. A dívánülés végén a hadjárat megindítása mellett döntöttek.¹⁵⁵ Úgy tűnik, hogy Szapolyai halálával a magyarországi helyzetet illetően a Porta álláspontja alapvetően megváltozott. A szultán nem bízott többé abban, hogy a magyar királyság oszmán segítséggel meg tudja őrizni a függetlenségét a Habsburgokkal szemben, ellenben kénytelen volt számításba venni annak a lehetőségét, hogy V. Károly birodalma a Magyar Királysággal egyesülve egészen a Duna alsó szakaszáig fog terjedni, ily módon pedig a Balkánon lévő oszmán területek ellen is könnyebben lehet támadást indítani.

A Porta számára nagyobb biztonságot jelentett, ha az oszmán állam és a Habsburg Birodalom határai nem a Duna alsó szakaszánál húzódnak, hanem a Budától nyugatra és északra fekvő területeknél. Szulejmánhoz hasonlóan Ferdinánd is megtette a szükséges hadi előkészületeket, majd 1541 májusában újra megkezdte a számára létfontosságú Buda várának ostromát. Miután Szulejmán elrendelte a tavaszi hadjáratra való felkészülést, az év vége felé két fia, Mehmed és Szelim sehzádek, valamint egy csapat janicsár kíséretében Drinápolyba ment, hogy ott töltsék a telet, és csak 1541 áprilisában tért vissza Isztambulba. Időközben a szultán tudomására jutott, hogy Lütfi pasa nagyvezír összeveszett a feleségével, Şah szultánával, így nemcsak a házasságukat bontotta fel, de a nagyvezírt is elbocsátotta tisztségéből,¹⁵⁶ helyére pedig 1541 májusában Hadim Szulejmán pasa második vezírt nevezte ki. A szultán másik említésre méltó döntése az volt, amikor legidősebb fiát, Musztafát az éves jövedelmét ötszázezer akcséval megemelve az Isztambulhoz közeli Saruhan szandzsákból áthelyeztette a távoli Amásziába. Figyelemre méltó, hogy a szultán az áthelyezést a hadjárat idejére időzítette, továbbá, hogy az új nagyvezírt is otthon hagyta azzal az indokkal, hogy álljon készenlétben Anatóliában egy esetleges iráni támadás esetén. Az ez idő tájt Isztambulban tartózkodó Habsburg-követ, Laszky Jeromos jelentése szerint

azonban a szultán a nagyvezírt nem az iráni fenyegetés miatt hagyta Anatóliában, hanem sokkal inkább Musztafa sehzáde felügyelete végett. Dacára annak, hogy Musztafa hász-birtokának nagyságát megemelték, pusztán az a tény, hogy a közeli Maniszából a távoli Amásziába áthelyezték, világos jele volt a szultán növekvő gyanakvásának vele szemben.¹⁵⁷

Szulejmán 1541. június 23-án indult el Isztambulból Budára. A szultán, aki útközben számos kinevezést és elbocsátást hagyott jóvá, valamint követeket fogadott, még csak Belgrád közelében járt, amikor értesült Buda felszabadításáról. A Ferdinánd hadvezére, Roggendorf által irányított ostrom a budai várnál kudarcba fulladt, és az általa megerősített Gellért-hegy is elesett a Jahjapaszáde Mehmed és Ulema bégek által vezetett oszmán segédhadak támadásai következtében, így Roggendorf serege augusztus 22-én kénytelen volt visszavonulni. Ezt az erődítményt a magyarok „tábor”-nak nevezték, amit az oszmán krónikák „Isztabor” formában vettek át, így az 1541. évi hadjáratot is helyenként „Isztabori hadjárat” néven említik. Mire a szultán augusztus 26-án Pestre ért, Budáról már kiűzték a Habsburg haderőket, Kászim Bég Dunán horgonyzó flottája pedig sikeresen elfoglalta Pest várát. Ezt követően a napjainkban Óbudának nevezett városrészben felverték a szultáni tábor.¹⁵⁸ Szulejmán augusztus 29-én értékes ajándékokat küldött a budai várban tartózkodó Izabellának és a kisgyermek János Zsigmondnak. Az ajándékokat átadó Ali aga főcsausz továbbította az özvegy királynénak a szultán üdvözlését és meghívását egy személyes találkozóra. Izabella másnap magával vitte a kisfiút a szultáni táborba, hogy megmutassa Szulejmánnak.¹⁵⁹ A látogatás ideje alatt a janicsárok azzal az indokkal, hogy szeretnék megtekinteni a királyi székvárost, észrevétlenül beszivárogtak a városba, és egyetlen csepp vérontás nélkül elfoglalták a várat. Ezután felszólították a vár őrseit, hogy tegyék le a fegyvert, majd kihirdették, hogy ha engedelmességet tanúsítanak, akkor sem életben, sem vagyonban nem fognak kárt tenni. Dióhéjban így esett meg Buda várának oszmán bevételére és Buda oszmán fennhatóságú területté nyilvánítása. Mikor a kis János Zsigmondot elvitték a szultáni táborba, az özvegy királynét elkísérték a János-párti főméltóságok is, akik egy hétig időztek a szultánnál, hogy

megvitassák vele a magyarországi ügyeket, egyúttal döntöttek a trónörökös és a királyné sorsáról is.¹⁶⁰ Néhány nappal később Kodzsa Nisandzsi Dzselaalzáde egy tolmáccsal az oldalán fölkereste Izabella királynét, és átadott neki egy szultáni okiratot, melyben Szulejmán kinyilvánítja, hogy ha János Zsigmond nagykorú lesz, visszaadja neki az országot, és megteszi Magyarország királyává.¹⁶¹ Ezt követően megszervezték a budai vilájetet, a királynét pedig a fiával együtt – akit az oszmán krónikák csak István királyként említenek – szeptember 5-én visszakísérték a budai várba, ahonnan az erdélyi Lippa várába utaztak tovább.¹⁶² Ez alkalomból a szultán Hadim Szulejmán pasa nagyvezírnek címezve megíratta az Isztábor bevételéről szóló győzelmi levelét, melyben tudatta, hogy Szulejmán pasát beglerbégnek kinevezi Budára.¹⁶³

Az oszmán sereg még Budán tartózkodott, amikor Ferdinánd két követe, Nicolas von Salm és Herberstein megérkezett. A szultán fogadta őket, ám az ajánlataikat nem tartották megvitatásra érdemesnek. Rüsztém pasa tájékoztatta őket a Porta álláspontjáról, nevesül, hogy a Ferdinánd seregei által az utóbbi időkben elfoglalt területeket még mindig nem adták vissza maradéktalanul, továbbá amíg nem szavatolják a Portának az adófizetést a Habsburg-kézen lévő magyarországi területekért, addig nem hajlandók velük békeszerződést kötni. S bár küldetésük lényegét tekintve Ferdinánd követei nem jártak sikerrel, mégis sikerült az erdélyi nemesek egy részét a Habsburgok oldalára állítani. Eközben Erdélyben az oszmán uralom elleni Balassa-féle lázítás hírére Szulejmán határozott hangú szultáni levélben utasította az erdélyi vezetést, hogy II. Jánost fogadják el uruknak, ellenkező esetben kemény válaszcsapásra számíthatnak, a szultáni haderő a tatár erőkkkel egyesülve fog pusztító erejű csapást mérni az országukra. Mielőtt a szultán távozott volna Budáról, Paulin de la Garde francia követ érkezett hozzá, és tájékoztatta az egykori követ, Antoine de Rinçon meggyilkolásáról Itáliában. A szultán és a hadsereg szeptember 22-én indult vissza Budáról, és november közepén érkezett meg Isztambulba.¹⁶⁴

Az algíri győzelem (1541)

Míg Szulejmán seregeivel Buda ellen vonult, útközben Szófiából Hajreddin Barbarossa pasának egy fermánt küldött, melyben elrendelte, hogy induljon Algír megsegítésére. V. Károly ugyanis 1541 októberében partra szállást hajtott végre Algírban, ám az oszmán kapudán pasától végül súlyos vereséget szenvedett.¹⁶⁵ Általános történelmi vélekedés szerint V. Károly azért döntött a tengeri hadművelet mellett, mert vonakodott Szulejmánnal a szárazföldön megütközni.

Tárgyalások a Habsburg-követekkel és Pest ostroma (1542)

Miután Szulejmán visszaérkezett Budáról, jóváhagyott néhány változást a közigazgatás szerkezetében, majd 1541–1542 fordulóján a telet ismét Drinápolyban töltötte. Eközben Mehmed sehzádét 30 jük akcsényi jövedelemmel Saruhanba, míg másik fiát, Szelimet Konyába nevezte ki szandzsákbégnek. Az ebből az alkalomból tartott kinevezési ceremónián mindkettejüknek átadták az őket megillető hatalmi jelvényeket, majd a sehzádék kíséretükkel együtt az állomáshelyükre vonultak. Ferdinánd a két évvel korábban már Isztambulba küldött követét, Tranquillus Andronicust 1542 nyarának végén újabb tárgyalások végett ismét az oszmán fővárosba menesztette. A követ a július 10-i keltű diplomáciai irat értelmében a Porta felé továbbított ajánlatban azt javasolta, hogy ha a szultán Magyarország egészét átengedi Ferdinándnak, úgy a Habsburg uralkodó kötelezi magát évi ötvenezer – ha nem volna elegendő –, akkor százezer dukát adó megfizetésére. A vezírek azonban olyannyira komolytalannak találták az ajánlatot, hogy még a szultán színe elé sem bocsátották a követet. Megadták neki a szükséges választ, majd útjára bocsátották, így aztán Tranquillus október 9-én dolgavégezetlenül távozott Isztambulból. Amíg a követ az oszmán fővárosban tartózkodott, addig Ferdinánd serege megkezdte Pest ostromát. A nemrégiben Szulejmán pasa helyére kinevezett új budai beglerbég, Jahjapasazáde Bâî bég ellentámadásba kezdett, Boszniából és a többi szomszédos szandzsákból küldtek erősítést a részére. A Buda oszmán tartománnyá válásának hírével az európai közvéleményt mozgósító Ferdinánd a szövetséges haderők által

megerősített, jelentős létszámú seregével ostromolta Pestet. A Brandenburgi Joachim parancsnoksága alá tartozó szövetséges erők a soraikban támadt ellentétek, az elszánt védelem és még számos egyéb ok miatt mintegy hét napig tartó ostrom után kénytelenek voltak visszavonulót fújni. Az oszmán erők komoly károkat okoztak a visszavonuló seregnek. Amint Pest ostromának a híre elért az oszmán fővárosba, a szultán útnak indult Drinápoly felé. Amikor Szulejmán értesült róla, hogy a Habsburg-seregek elvonultak Buda és Pest alól, úgy döntött, hogy Drinápolyban tölti a telet.¹⁶⁶

Nizza ostroma (1543)

A francia követ, Paulin de la Garde Szulejmánnal együtt indult el Buda alól, és a szultáni sereggel tért vissza Isztambulba. A küldetése az volt, hogy az oszmánok tudomására hozza: a francia király készen áll egy V. Károly elleni hadviselésre, amelyben számít az oszmán flotta segítségére. Dacára annak, hogy I. Ferenc korábban szőszegőnek bizonyult, sőt 1538. június 18-án még egy megállapodást is aláírt V. Károllyal az Oszmán Birodalom ellenében, a francia követnek végül sikerült Rüsztlem pasát meggyőznie. Hajreddin Barbarossa arra számított, hogy ez az ostrom egy újabb alkalom volna arra, hogy vereséget mérjen Andrea Doria flottájára, mindez pedig összecsengett a franciák ajánlatával. Junusz bég főtolmács ezért hamarosan Velencébe utazott, hogy átadja a dózsénak a szultán levelét, amelyben a Porta a franciákkal való megbékélést javasolta.¹⁶⁷ A velenceiek azonban úgy látták, számukra az volna a legkedvezőbb, ha mindkét nagy hatalmú uralkodóval szemben megőriznék a pártatlanságukat, ezért a szultán ez irányú javaslatát megpróbálták finoman elhárítani. Paulin követ közben visszatért Franciaországba, és átadta Ferenc királynak a Porta válaszát, mely szerint Barbarossa parancsnoksága alatt hamarosan tengerre száll az oszmán flotta. Paulint ekkor másodsorra is Isztambulba küldték, ezúttal egy Pellicier nevű másik követ is vele volt. A követeket fogadták a Portán, majd újfent Rüsztlem pasa közbenjárására Szulejmántól egy Ferenc királynak címzett, határozott ígéretet tartalmazó levelet kaptak kézhez.¹⁶⁸ Az

oszmán flotta Barbarossa irányítása alatt 1543 májusának vége felé Paulinnal a fedélzetén kisiklott a tengerre, s egy hónap múlva a Messinai-szoroshoz ért. Június vége felé az itáliai partokat elhagyva július 20-án értek Marseille-be. Toulon előtt elhaladva Barbarossa flottáját egy francia gálya üdvözölte, mely árbocára felvonta az oszmán zászlót. Marseille-ben pedig az Enghien hercege, François de Bourbon parancsnoksága alá tartozó, 30 hajóból álló flotta által részesült ünnepélyes fogadtatásban, a tiszteletére még az ágyúkat is elsütötték.

Az a körülmény, hogy Nagy Szulejmán szultán egy Európában jó néhány éve nagy hírnévre szert tett oszmán tengerészt küldött a francia flotta megsegítésére Marseille-be, rendkívüli eseménynek számított, több ezren tódultak a városba nemcsak a köznép, de a magasabb rendűek soraiból is, hogy e jelenségnek a szemtanúi lehessenek. Az oszmán flotta egy ideig Marseille kikötőjében horgonyzott arra várva, hogy a franciák befejezzék a hadi előkészületeiket, majd továbbment Toulonba, ahol augusztus 20-án egy csekély méretű francia flotta csatlakozott hozzá, hogy végre együttesen elinduljanak. Barbarossa Nizza ostrománál a flottát a város közelében található Villafranca kikötőjébe irányította, majd megkezdtek a bombázást, amivel sikerült térdre kényszeríteni a várost. A kapudán pasa a továbbra is ellenállást tanúsító vár bevételétől a franciák erőtlensége és kétségbeesése miatt végül elállt, és visszatért Toulonba.

Egészen a következő év tavaszáig, azaz 1544 áprilisáig itt is maradt, ezalatt Szálih és Haszan reiszeket Katalónia partjainak a végigrablására utasítva jelentős mennyiségű fogolyra és zsákmányra tett szert. Ezen idő alatt Andrea Doria hajóhada egyáltalán nem mutatkozott, így az oszmán flottának sikerült a Földközi-tenger nyugati felét szinte teljesen az uralma alá vonnia, ami viszont a spanyolországi moriszkókat bátorította lázadásra. Jóllehet a francia király az oszmán flotta francia területen való tartózkodásának idejére havi ötvenezer aranydukát kifizetését ígérte meg, roppant nehezen haladt az ígérete teljesítésével, ami felbőszítette a kapudán pasát. Miután Barbarossa számos török és muszlim rabot kiszabadított, majd az olasz partoknál elhajózva bőséges mennyiségű zsákmányt és foglyot ejtett, 1544 nyarán

visszatért Isztambulba. Szulejmán egy tengeren megvívott, nagyszabású, győztes hitharc hőseként fogadta, és ehhez méltó jutalomban részesítette.¹⁶⁹

Esztergom ostroma (1543)

Szulejmán 1542–43 telét Drinápolyban töltötte, majd 1543. április 23-án útra kelt a tizedik, személyesen vezetett szultáni hadjáratára, melyről Dzselaádzade¹⁷⁰ azt írta, hogy „Isztolni Belgrád (Székesfehérvár) és az esztergomi vár” volt a célja. Drinápolyban kemény volt a tél, a lakosságot igencsak megviselte. A szultán Ahmet pasa ruméliai beglerbégnek még tavasz elején, március 21-én kiadta az utasítást a ruméliai sereg felállítására. Még a többi hadjáratához viszonyítva is kiemelt figyelmet fordítottak a hadseregben a rendre és a fegyelemre, valamint a gabonakészletek beszerzésére. A szultán és a hadsereg a megszokott útvonalat követve érkezett meg Eszékhez. Itt Hadim Szulejmán pasa nagyvezír, Rüsztém pasa második vezír és a többiek a seregeiket menetsorba rendezve üdvözölték Szulejmánt. Először Valpó vára adta meg magát. A szultán ezután utasította a budai beglerbéget, hogy Sánta Mihály várparancsnoknak utaljanak ki egy ziámet-birtokot a budai szandzsákban. Egyúttal elrendelte, hogy a várba költöztessenek nagyszámú muszlim lakost, továbbá intézkedett, hogy a dzsámiba imámot és müezzint nevezzenek ki, majd a vezírei társaságában megtekintette a várat.

Szulejmánnak e hadjáratával a valódi szándéka nem más volt, mint hogy az oszmán közigazgatási tartománnyá szervezett budai vilájet védelmének a biztosítása céljából elfoglalják a környező várakat, így módon növelve a tartomány háttérterületének a területét. Szemléletes példája ez annak, hogy a hódítások során miként fonódtak össze a stratégiai, politikai és gazdasági célok egymással. Siklós esetében nem adták föl önként a várat, így aztán csak kemény ostrommal lehetett bevenni. Eközben a pécsi vár védői, amikor látták, miként ostromolják a ruméliai beglerbég seregei Siklóst, ellenállás nélkül adták át a várat. A szultán ezután nyugat felé vezényelte a seregeit, és parancsot adott Esztergom várának ostromára. E Duna menti vár

a magyarok egyik jelentős történelmi és szent városát védte, így ennek bevétele létfontosságúnak számított a budai szandzsák megtartása szempontjából. Amikor az oszmán seregek augusztus elején megkezdték a vár ostromát, a szultán felszólította a védőket a vár feladására, ám azok bízva abban, hogy Sancius Cotta spanyol hadvezér hamarosan jelentős felmentő sereget küld a megsegítésükre, visszautasították Szulejmán ajánlatát. A szultán ezután személyesen felügyelte a várfalak lövetését és a hadi cselekményeket. Végül augusztus 10-én a védők a szabad elvonulás fejében megegyeztek a vár átadásáról. A védők egy része ezután a vár megtisztításában segédkezett, míg többen a szultán szolgálatába léptek. Miután a bazilikát átalakították dzsámivá, e helyen is Szulejmán nevére kezdték mondani a pénteki imát. A szultán ezt követően rendelkezett az Esztergom néven létesítendő új szandzsák megszervezéséről. A szultáni seregek ezután a másik jelentős város, Isztolni Belgrád, azaz Székesfehérvár alá vonultak, és megkezdték az ottani vár ostromát. Az első rohamot augusztus 28-án hajtották végre, majd a szultán szeptember 2-án elrendelte a második rohamot is. Így aztán előbb a „Beşlu Varoşu”-nak nevezett vár, majd másnap a belső vár is kegyelmet kérve megadta magát. A szultán emlékezett rá, hogy ez a város, mely egykor Szapolyai alá tartozott, később saját elhatározásából átállt Ferdinánd oldalára, ezért először nem akart megkegyelmezni a magyar lakosoknak, ám végül mégis megkímélte őket. A szultán később meglátogatta a régi magyar királyok sírjait, majd átvette a nép hűségesküjét.

Ezt követően minden beglerbégnek, a francia királynak és a velencei dózsénak is elküldték a győzelmi jelentéseket, majd a szultán visszatért Budára, ahonnan a Duna bal partját követve október 3-án ért Péterváradra, október 9-én pedig megérkezett Belgrádba. Innen a katonákat a laktanyáikba vezényelték, a szultán pedig a portai seregekkel visszaindult Isztambulba. Szulejmánt még útközben érte utol a hír, hogy szeretett fia, Mehmed sehzáde október 6-án elhunyt Maniszában. A szultánt mélyen lesújtotta a fia halálhíre. Miután megérkezett Isztambulba, elrendelte, hogy a fia holttestét hozzák át Maniszából a fővárosba. Mehmed gyászszertartását 1543. november 16-án tartották meg a Bayezid-dzsámiban az isztambuli lakosság részvételével. A sehzádét a szultán kívánságára a

janicsárok egyik régi szálláshelyeként szolgáló helyen temették el (a mai Sehzade-dzsámi melletti sírhelyen). Mehmed elhunytának dátumát a szultán egyik verssorával jelölték meg: „A sehzádek legbecsesebbje, Mehmed szultán”.¹⁷¹

Belső igazgatás és új határozatok (1544)

A Krími Kánságban bekövetkezett legújabb fejlemények ezúttal ismét arra a térségre irányították a figyelmet. A Hódító Mehmed szultán korától kezdve az oszmán állam vazallusának számító Krím esetében a Porta minden új kán hivatalba lépésekor a kinevezését jóváhagyó ún. szultáni megerősítő iratot (*berat-ı hümayun*) küldött. Az oszmán állam és a Krím közötti kapcsolatok különösen Szulejmán idejében váltak szorosabbá, így mind a szultánnak, mind a dívánnak egyre többet kellett foglalkoznia a súlyosbodó családi viszályoktól, a testvérek és unokatestvérek közötti küzdelmekről hangos Krími Kánság ügyeivel. A Szulejmán trónra lépésekor kánként uralkodó Mengli Giráj fiát, Mehmed Girájt 1523-ban a nogájok meggyilkolták, helyére a Porta Mengli Giráj addig Isztambulban élt másik fiát, Szadet Girájt küldte a szultáni kinevezési okirattal ellátva a Krímbe. Ám amikor újfent kiújultak a fegyveres összecsapások és késhegyig menő harcok a trónért, a természeténél fogva e küzdelmekre alkalmatlan Szadet Giráj 1532-ben lemondott a káni tisztségéről és visszatért Isztambulba. A szultántól Eyüp környékén kapott villában, éves jövedelemmel és ház-birtokkal ellátva élt visszavonultan az 1538 áprilisában bekövetkezett haláláig. Ezután egy rövid ideig Iszlám Giráj töltötte be a káni tisztséget, összesen öt hónapig uralkodott. Nem sikerült elnyernie a szultán bizalmát, aki a másik nagybátyját nevezte ki a helyére. Szulejmán 1532 októberében Mengli Giráj harmadik fiát, Száhib Girájt tette meg kánná. Ő is a bátyjához, Szadet Girájhoz hasonlóan Szulejmán kegyéből hosszú ideig nyugalomban és jólétben élt az oszmán fővárosban a részére juttatott ház-birtokok bevételeiből. Ám amikor a szultántól megkapta a káni kinevezési okmányt és elutazott a Krímbe, a korábbiakhoz hasonló véres hatalmi harcok közepébe csöppent. Egyik fontos intézkedése volt,

amikor a Desti-Kipcsak (Kipcsak-puszta) szállásterületen élő nomád törzseket letelepítette a Krímben, és valamennyiük számára földet osztva biztosította a megélhetésüket. A moldvai hadjáratban a személyes vezetésével, míg a magyarországi hadjáraton a fia, Emin Giráj kalga irányítása alatt vettek részt a krími kánság csapatai. Száhib Giráj csillaga akkor áldozott le, amikor megromlott a kapcsolata Kaffa beglerbégjével, aki bepanaszolta őt a szultánnál. Sorsa akkor pecsételődött meg végleg, amikor Rüsztlem pasa is ellene fordult, és az utódjaként kiszemelt Devlet Girájt vette a pártfogásába; hamarosan a káni hivatalával együtt az életétől is elbúcsúzhatott.¹⁷²

Szulejmán utolsó alkalommal volt visszatérőben Magyarországról, amikor elrendelte a tartomány összes szandzsákjának – Budával az élen – az összeírását. Mindez a beglerbég mellett működő defterdár feladata volt. Ezt az első összeírást Halil defterdár készítette el, ami a hódoltság ideje alatt a vilájet legfontosabb pénzügyi intézkedéseinek az alapjául szolgált.¹⁷³

A budai vilájet a kezdeti időkben a következő tizenkét szandzsákból állt: a budai pasa szandzsákja, Esztergom, Isztolni Belgrád (Fehérvár), Mohács, Pécs, Siklós, Nógrád, Hatvan, Szekszárd, Simontornya, Szeged és Veszprém.¹⁷⁴

Az 1544-es esztendőben Szulejmán a közigazgatásban két fontos változtatást hajtott végre. Az egyik az volt, hogy az ekkor húszéves Szelim sehzádet áthelyezte Konyából Saruhan szandzsákba. Ez a lépés lényegében Szelim trónörökössé nyilvánítását jelentette. A szultánfiknak adott szandzsákok jelentőségét ugyanis nem azok nagysága vagy gazdagsága, hanem a fővároshoz való közelsége jelölte ki. S mivel a többihez képest Manisza volt a legközelebb Isztambulhoz, ezért a szultán halála idején az oda kinevezett sehzádetnek volt a legnagyobb esélye arra, hogy a testvéreinél hamarabb, elsőként érjen a fővárosba és szerezzék meg a hatalmat. Mehmed sehzáde hasonló okokból egészen a haláláig ennek a szandzsáknak az élén állt. A szultán fiai közül a legidősebb, ám másik anyától, Gülbahar Hatuntól született Musztafa az Isztambultól legtávolabb fekvő Amászia szandzsákot vezette. A másik jelentős változás az volt, amikor Szulejmán felmentette nagyvezíri

tisztségéből Hadim Szulejmán pasát, és helyére a vejét, Rüsztém pasa második vezírt nevezte ki.

Lütfi pasa szerint¹⁷⁵ a szultánt feldühítette a nagyvezír és Deli Hüszev egyiptomi pasa harmadik vezír egyik összetűzése, ezért mindkettejüket elbocsátotta a vezírt posztról. S bár az eset pontos dátumáról különféleképpen számolnak be a krónikák és a monográfiák, egy díváni defter¹⁷⁶ feljegyzése szerint mindez 1544. december 10-én történt Drinápolyban. Az eset állítólag a szultáni tanács egyik olyan ülésén történt, melyen Szulejmán nem volt jelen, a két vezír súlyos sértésekkel illette egymást, sőt össze is verekedtek. A krónikások szerint mindezt azonban Rüsztém pasa később erősen felnagyítva mesélte el a szultánnak, azt állítva, hogy a két vezír handzsárt rántott és úgy esett egymásnak, amivel a célja állítólag nem más volt, mint hogy a pasákat ezzel félretolja az útból, és jómaga szerezzon érdemeket a szultán előtt. Amint Âî is utal rá a krónikájában, Rüsztém pasa nagyvezírré történő kinevezését nemcsak a felesége, Mihrimah, aki Szulejmán lánya volt, de a szultán felesége, Hürrem szultána is támogatta. A vonatkozó díváni defter feljegyzéseinek tanúsága szerint ebben az elbocsátási ügyben az is szerepet játszott, hogy Hadim Szulejmán és Hüszev pasák váltották egymást az egyiptomi kormányzói poszton, ami számos összezördüléshez vezetett, mígnem kölcsönösen megvádolták egymást az egyiptomi kincstár meglopásával.¹⁷⁷ Hadim Szulejmán pasát Malkarába száműzték, ott is halt meg 1548-ban, míg Hüszev pasa csupán rövid idővel élte túl az esetet, a kortársak szerint belehalt az elbocsátása felett érzett bánatába.¹⁷⁸

A Franciaországhoz fűződő kapcsolatok és a Habsburgokkal kötött békeszerződés (1544–1547)

Az 1543-as esztendőben vezetett hadjáratokból világosan levezethető, hogy Szulejmán számára a 16. század közepe felé miként fonódtak össze a Duna-medence régióját érintő ügyek a földközi-tengeri politikával. Ez a szárazföldi és tengeri hadművelet nemcsak az oszmán szultán tekintélyét és dicsőségét emelte, de egyszersmind az oszmánokkal szövetséges Francia Királyság

érdekeit is szolgálta. Ferenc király, aki fenyegetett helyzetében nem kívánt kiegyezni a Habsburg uralkodóval, ugyanakkor Szulejmánnal is szerette volna megőrizni a jó viszonyt, az oszmánokhoz fűződő kapcsolatai megerősítése végett Paulin követtel együtt Jérôme Maurandt is Isztambulba küldte.¹⁷⁹ A francia királynak e kétkulacsos politikájában egy ideig a Habsburg uralkodó is részt vett. Ferdinánd ugyanis annak érdekében, hogy a fennhatósága alá tartozó magyarországi területeket megtarthassa, arra kérte fivérét, V. Károlyt, hogy indítványozza Ferenc király közbenjárását Szulejmánnál. Ekkoriban történt, hogy Paulin francia követ utódja, Montluc megfontolt diplomáciai lépései eredményeképp a császár 1545-ben tűzszüneti megállapodást tudott kötni a szultánnal. Nem sokra rá Ferenc király ismét háború megindítását tervezte a Habsburgok ellen, ehhez azonban szüksége volt Szulejmán támogatására, ezért d'Aramon személyében újfent követet küldött a Portára. A francia követ 300 000 aranyat kért kölcsön a szultántól, ehelyett azonban be kellett érniük azzal, hogy engedélyezték számukra minden évben egy bizonyos mennyiségű salétrom elvitelét Alexandriából. Az eközben Isztambulba érkező és az oszmán hajóknak az Indiai-óceán vizein való szabad közlekedése fejében adófizetést kérő portugál követ ajánlatát határozottan visszautasította a szultán.¹⁸⁰

Szulejmán a hazájába visszatérő d'Aramon követen keresztül megerősítette a francia királyhoz fűződő barátságát,¹⁸¹ ugyanakkor mivel a küszöbön állt egy újabb háború Iránnal, egyelőre nem tervezett a Habsburgok ellen vonulni. A Habsburg uralkodók, V. Károly és Ferdinánd követei, Nicolas Sicco és a holland Veltwick az 1545. november 10-én Drinápolyban aláírt 18 hónapos tűzszüneti megállapodást követően hazatértek, ám Veltwick 1546 nyarának végén újra visszatért Isztambulba. A vezírek a megkötendő béke ügyében arról tájékoztatták a Habsburg uralkodó követét, hogy a szultán szeretné, ha a megállapodás szilárdabb alapokra helyezése végett a franciák is csatlakoznának a szerződő felekhez. A minderről értesülő francia király előbb egy rejtjeles levélben üzent sürgősen Codignacnak, melyben a tárgyalások elhalasztását kérte, majd hamarosan egy népes küldöttség élén Gabriel d'Aramont küldte a szultánhoz, ami jelentősen megerősítette a franciák tárgyalási

pozícióját. Csakhogy időközben Ferenc király meghalt, a francia követeken pedig úrrá lett a bizonytalanság, és felfüggesztették a tárgyalásokat. Gabriel d'Aramon úgy döntött, várakozó álláspontra helyezkedik, amíg megérkezik az új király utasítása. Franciaország új királya, II. Henrik igyekezett apja keleti politikáját folytatni, ezért d'Aramon újra a tettek mezejére lépett, és az oszmánok számára vonzó ajánlatok előterjesztésével igyekezett a szultánra hatni. Veltwick jelentései szerint a francia követ többek között azt kérte, hogy a szultán szállja meg seregeivel a fennmaradó magyarországi területeket is, míg az oszmán flottát küldje újra az afrikai partokhoz. De a szultán és a díván tagjai nem álltak kötélnek; egy ideje már rosszálló pillantásokkal figyelték a francia politika manővereit. Ezért a Porta úgy döntött, hogy a Duna-medence régiójában egy időre a béke és a nyugalom megteremtése érdekében, továbbá hogy Barbarossa 1546-ban bekövetkezett halála után legyen ideje újjászervezni a Földközi-tenger védelmét, békét köt Ausztriával és a Habsburg uralkodóval. Volt azonban még valaki, aki támogatta d'Aramont a törekvéseiben, ez pedig az egykor Buda ostromában részt vett Wilhelm von Roggendorf tábornok fia volt. Christophe Roggendorf, a császár egykori testőrparancsnoka, aki később Szulejmánnál keresett menedéket, most szintén arra ösztönözte a szultánt, hogy indítson háborút a császár ellen. Felajánlotta egyúttal, hogy átadja az ausztriai palotáit és birtokait Szulejmánnak, továbbá szívesen közreműködik Bécs ostromában. Amikor Roggendorf első ízben jött Isztambulba, elnyerte a szultán rokonszenvét. Ám a későbbi tiszteletien megnyilvánulásai okán elvesztette Szulejmán bizalmát. Ezért a d'Aramon francia követtel együtt tett erőfeszítéseik nem hozták meg a kívánt eredményt. Amikor a szultán a téli hónapokra Drinápolyba költözött, Veltwick követte őt, végül 1546. december 14-én hivatalosan is fogadta őt a szultán. Miután átadta az ajándékait, a megbízólevelét, valamint a feladat- és jogkörét részletesen leíró diplomáciai jegyzéket, Szulejmán biztosította róla, hogy megfelelő hozzáállás esetén a Porta is készen áll segítséget nyújtani. Rüsztlem pasa nagyvezír pedig emlékeztette rá, hogy az oszmán függőség elfogadását követően a Ferdinánd oldalára állt magyar nemesek saját címerével és pecsétjével ellátott hűséglevelei a szultán birtokában vannak. A tárgyalások hónapokon át tartottak,

míg sikerült rendezni a vitatott hovatartozású várak és területek sorsát. 1547 júniusának közepe táján végül megkötöttek egy ötéves szerződést, mely az oszmán érdekeket szolgáló tucatnyi pénzügyi rendeletet tartalmazott, valamint kimondta, hogy Ferdinánd kötelezi magát évi 30 000 dukát adó megfizetésére.¹⁸²

A tebrizi hadjárat (1548–1549)

Mindeközben az egyik indiai uralkodó, a portugálok ellen Szulejmántól segítséget kérő Sultan Ala ad-Din egyik követe értékes ajándékokat hozott. Nem sokkal később Iszmail sah harmadik fia, Elkász Mirza Sirvan kormányzójaként fellázadt a fivére, Tahmaszp sah ellen, majd a szultánnál keresett menedéket (1547). Ez a Porta számára kedvező fejlemény volt, az iráni hadjárat óta, bár hivatalosan az oszmánok nem álltak hadban a szafavidákkal, a kapcsolatuk nem volt barátinak nevezhető. Tahmaszp sah az oszmánok által néhány korábban elfoglalt határvidéki várat sikeresen visszahódította, Szulejmán azonban ez idő tájt túlságosan lekötötték a nyugati események, így nem tulajdonított túl sok jelentőséget a dolognak. Ezúttal azonban az iráni trónörökös menedékkérése kiváló alkalmat szolgáltatott ahhoz, hogy támadást intézzon a keleti szomszédja ellen. Még Elkász Mirza menedékkérése előtt történt, hogy a Sirvan tartomány egykori uralkodója, a Sirvansahok közül való II. Halil fia, Burhan Ali Sultan néhány évvel korábban a tartománya visszafoglalása érdekében indított harcban alulmaradva az oszmán szultánnál keresett menedéket. Szulejmán rendszeres jövedelmet biztosított a számára, míg kísérete tagjainak különböző tisztségeket adott. Ezúttal mindkét bukott iráni vezető a szultán oltalmában élt oszmán földön. Szulejmán mérlegelve a helyzetet, első lépésben Burhan Ali Sultant egy szultáni levél kíséretében Sirvanba küldte,¹⁸³ majd az oszmán fővárosba érkező Elkász Mirzát a szultán utasításának megfelelően fényűzően vendégül látták az egyik isztambuli palotában. A szultán ugyanazon év végén érkezett vissza Drinápolyból Isztambulba, s Elkász Mirzának ugyancsak végig kellett néznie a szultán pompás, katonai parádéval övezett bevonulását a fővárosba.¹⁸⁴

Néhány nappal később meghívták a szultáni tanács ülésére, egyúttal fényűző lakomát adtak a tiszteletére. Később a szultánhoz kézcsókra járuló trónörökösnek Szulejmán és felesége, Hürrem is számos nagy értékű ajándékot adott. Âî krónikás tudomása szerint¹⁸⁵ csak a Hürrem szultána által adott ajándékok értéke 10 000 aranyforintra rúgott. A többi vezír, defterdár, nisandzsi és a többi főméltóság is számos ajándékot küldött.¹⁸⁶ Amikor Elkász Mirzát második ízben is fogadta a szultán, és meghallgatta a fivére, Tahmaszp sah ellenében előadott sérelmeit, Szulejmán eldöntötte, hogy hadjáratot indít Irán ellen. A trónörököst a továbbiakban is hasonlóan nagylelkű vendéglátásban részesítették. Az ajándékok és a fényűzés mértéke olyan fokra hágott, hogy portai körökben hamarosan szóbeszéd tárgyává vált.¹⁸⁷ Szulejmán 1548 tavaszán Elkász Mirzát az erzurumi kormányzó, Ulema pasa seregének a kíséretében a keleti határvidékre küldte. Az oszmán tartományok egy részében heves síitaellenesség élt, a közvélemény nem elégedett meg azzal, hogy az iráni hadjárat során megszállták Azerbajdzsánt és elfoglalták Bagdadot. 1548 áprilisának végén a szultán a portai sereg kíséretében átkelt Üszküdarba. A hónapokkal korábban kiadott utasítás értelmében a beglerbégek és szandzsákbégek már készenlétben álltak a keleti hadjárat megindítására várva.

Eközben a francia követ, d'Aramon engedélyt kapott rá, hogy elkísérje az oszmán sereget a hadjáratra, így az útinaplója számos fontos információt és részletet őrzött meg az eseményekről. A hadjáratról vezetett napló pedig Leunclavius¹⁸⁸ közvetítésével Hammernél¹⁸⁹ olvasható, Feridun bég *Münşaat* című munkájában viszont nincs nyoma. Szulejmán Seyyid Gâzi mellett fogadta Saruhan szandzsákbégjét, Szelim sehzádet is, akit Rumélia védelmével megbízva Drinápolyba küldött. Akşehirben Konya szandzsákbégje, Bajezid sehzáde fogadta apját. A Niğde–Kayseri útvonalon át Sivas elé érve pedig Amászia szandzsákbégje, a nagyobbik fia, Musztafa sehzáde üdvözölte. A szultán őt is fogadta a szertartásos kézcsókra. Amikor június vége felé a szultán Erzurumba ért, már ott találta az összegyűlt tartományi seregeket. Ezután a Hasankale–Erciş útvonalon át Adildzseváz környékére ért,

innen Ulema pasát Karamán beglerbégjével, Ramazanoğlu Pîrî pasával együtt Van várának bevételére küldte. Eközben Burhan Ali Sultan Şirvan tartományban bemutatta a szultán levelét, mellyel közhírré tették, hogy az egész vidék behódolt neki, ami általános elégedettséget váltott ki. Miután a szultán Ulama és Pîrî pasák nyomában továbbindult Van felé, Elkász Mirza tanácsára végül Tebriz felé fordult, majd július 28-án megérkezett a Tebriz környéki Senb-i Gazanba. Harc nélkül vették be Tebrizt. Bár Szulejmán eredeti elképzelése az volt, hogy Elkász Mirzát teszi meg kormányzónak (Pecsevi szerint sahnak) Tebrizben, végül Mirza bizalmatlanságra okot adó viselkedése, valamint az olyan meggondolatlan javaslatai miatt, mint hogy megszárolják le Tebriz lakosságát, fokozatosan megingott benne a bizalma, és elállt ettől a tervétől.¹⁹⁰

Időközben kiderült, hogy Tahmaszp sah elmenekült, ezért a szultán ötnapi várakozás után, augusztus 16-án továbbindult Van felé Tebrizből. Egyheti ostrom után a vár parancsnoka, Ali Han megadta magát. Szulejmán ekkor megindult a téli szállás felé, szeptember 25-én ért a Diyarbekiri síkságra. Amikor Tahmaszp sah tudomására jutott, hogy Van elveszett, és a szultán visszaindult a téli szállásra, pusztító támadást indított Erdzsis, Ahlat és Adildzseváz környékére. Rajtaütött a Kars várának helyreállításával megbízott Pasin tábornokon, a környékbeli lakosságot pedig kardélre hányta, majd Tercan és Erzincan felé is tett egy kitérőt. Amint Szulejmán értesült erről Diyarbekirben, Ahmed pasa második vezírt egy jelentős sereg élén a sah ellen küldte. Mindeközben Cserkesz Oszmán pasa vereséget mért Tahmaszp sah seregeire. A szultán ezután jóváhagyta Elkász Mirza azon kérését, hogy csapataival rajtaütést hajtson végre Iszfahán, Kum és Kasan környékén, mellérendeltek még egy csapatot, majd engedélyt adtak a hadseregből való távozására. Mirza elsőként Bagdadba ment. Szulejmán pedig Diyarbekirből továbbment Aleppóba – november 25-én érkezett meg –, ahol a telet is töltötte. Közben magához hívatta Konyából Bajezid sehzádet, és vele együtt ment vadászni előbb Hama, majd Gündüzlü környékére. Elkász Mirza eközben Hemedanon áthaladva Iszfahán, Kum és Kasan környékén végigrabolta a sah és a többi szultán palotáit, majd a magához vett kincsek közül kiválogatott értékes

ajándékokat küldött Szulejmánnak. A vezír és társa, Sayyid Aziz Allah Şirvani az ajándékokkal együtt átadott levelében arról tájékoztatta Szulejmánt, hogy a szafavida trónörökös a Tahmaszp sah által Ahlat, Erdzsis és Erzincan térségében véghezvitt pusztítást is megbosszulta. A szultán adományokkal viszonzta az ajándékokat. A téli időszak alatt kapta meg a szultán az örömdetes hírt, miszerint Van beglerbégje, Iszkender pasa a bátorságáról híres, és egykor oszmán kötelékben harcoló, majd a Tahmaszp sah oldalára áttért Dünbüllü Hadzsi Hán keleti törzsi vezetőt megölte.

Másrészről az erzurumi beglerbég felől is kedvező hírek érkeztek: a szultán utasítása értelmében seregeivel benyomult Grúziába, ahol hét várat (Berakan, Gömge, Penak, Germek, Samagar, Ahadir) sikerült elfoglalnia. Szulejmán zömében vadászattal töltötte a szabadidejét, amíg 1549. június 6-án útra nem kelt Aleppóból. Amikor a szultán újra Diyarbekir felé vette az irányt, Bajezid nevű fia kivált a kíséretéből és visszatért Konyába. A szultán, miután átkelt az Eufráteszen, Elmalı közelében megbetegedett. Egy ideig a környékbeli tiszta vízű és levegőjű Karacadağ fennsíkon pihent, amíg meg nem gyógyult. Közben befutott a hír arról, hogy Elkász Mirza nem tudta bevenni Farsz tartományt, ezért kénytelen volt visszatérni Bagdadba, ráadásul az elhibázott taktikái miatt a seregében szolgáló oszmán csapatok is magára hagyták. Amikor Szulejmán erről értesülve Diyarbekir környékére hívta Mirzát, az attól való félelmében, hogy megrendült az iránta érzett bizalom, nem tett eleget a kérésnek. Állítólag a fivérével, Tahmaszp sahtól közvetítőkön keresztül megpróbált kegyelmet kérni. Mirza előbb Ardelánba szökött, majd felvette a kapcsolatot az apósával, Sah Nimat Allahhal, csak hogy Tahmaszp végül elfogatta és Kahkaha (Alamut) várába börtönözte be.¹⁹¹ A szultán 1549. szeptember 10-én érkezett Erzurumba. Eközben Ahmed pasa második vezír a Grúziába vezetett hadjáratban volt elfoglalva. Számos várat (Tortum, Ağçekale, stb.) sikerült harccal vagy szabad elvonulás fejében meghódítania. Amikor véget ért a hadviselésre alkalmas szezon, október 24-én visszatért, hogy csatlakozzon az Erzurum, majd újra Diyarbekir felé visszavonuló szultánhoz. A hadjáratban mind önállóan, mind a szultáni sereg kötelékében harcoló Erzurum, Karaman, Dulkadir, Sivas beglerbégei és a többi katonai parancsnok

a szolgálataik és sikereik okán valamennyien számot tarthattak a szultán elismerésére. A keleti hadjárat úgy ért véget, hogy a határvidéken és a térségben sikerült viszonylagos békét és rendet teremteni. A szultán november 4-én indult vissza, és december 21-én érkezett meg Isztambulba.

Az erdélyi ügyek (1549–1552)

A magyar trón kiskorú várományosának gyámja, az 1541 óta Erdélyben tartózkodó Martinuzzi Fráter György hamarosan kísérletet tett rá, hogy kivonja Erdélyt a szultán függelékéből és átjuttassa a Habsburgoknak, ezért tárgyalásokat kezdeményezett a terület átadásáról. György barát kétkulacsos politikát kényszerült folytatni, egyrészt az Isztambulba küldött megtévesztő tartalmú leveleivel próbálta elaltatni a szultán gyanakvását, másrészt pedig Ferdinánddal folytatott levelezést a valós szándékairól.¹⁹² Az 1548-as esztendőben egyenesen arra kérte a pápát, közvetítsen annak érdekében, hogy Ferdinánd vehesse oltalmába a királynét és a gyermekét. 1549 szeptemberében Ferdinánd és János király hívei megállapodást kötöttek egymással. Ennek értelmében Erdély, a Tisza menti területek és a Partium vidéke a szultán befolyási övezetéből Habsburg-uralom alá kerülnek. Fráter György bízott abban, hogy a Porta tudta nélkül megkötött egyezmény hatályba léphet, s leleplezése esetén az egész felelősséget a politikai ellenfelére, Petrovics Péterre hárítani.

A nem szűnő határ menti villongások és az éves adó késedelmes fizetése körül támadt feszültségek csillapítása végett az oszmánok és a Habsburgok leveleket és követeket váltottak egymással. Miután a Gyöngyösön tartott gyűlés eredménytelenül végződött, az oszmánok Mahmud csaszt menesztették Bécsbe. Amikor a császár Isztambulba visszatérve átadta a Habsburg uralkodó gyanakvásra okot adó válaszát, tovább erősödtek a Porta Erdéllyel kapcsolatos aggodalmai. Szulejmán fenyegető hangvételű fermánt küldött Erdélybe, melyben felszólította a magyar, székely és szász rendeket, hogy ne engedelmességeskedjenek többé Fráter Györgynek, akit mindenáron el kell mozdítani a helyéről, és ki kell szolgálatni az

oszmánoknak. Ezenkívül elrendelte, hogy Izabella királynén és az ő hűséges emberén, Petrovicson kívül senki más nem rendelkezhet az országban.¹⁹³ A szultán ezután parancsot adott a budai beglerbégnek, valamint a hatvani szandzsákbégnek Szolnok és Eger várának ostromára.¹⁹⁴ Szulejmán eközben fogadta Isztambulban a lengyel király baráti hangú levelét továbbító Nicolas Bohous követet.¹⁹⁵ A következő évben a pápa továbbra is hamis híreket küldött a Portának, így próbálva meg késleltetni a küszöbön álló oszmán támadást. S bár 1551 júliusában már aláírták a megállapodást, melyben Izabella és János Zsigmond lemondanak Erdélyről a Habsburgok javára, a pápa igyekezett megcáfolni az erre vonatkozó híreket. A budai beglerbég azonban folyamatosan tájékoztatta a Portát arról, hogy Ferdinánd seregei miként szállják meg a keleti országrészt, ezért Szulejmán újabb rendeletet küldött Erdélybe. Az 1551. július 1-jén kelt formánjában¹⁹⁶ bejelenti, hogy a kialakult helyzetre tekintettel arra utasította a ruméliai beglerbéget, Szokollu Mehmed pasát, Szendrő és Vidin szandzsákbégeit, Havasalföld és Moldva fejedelmeit, a dobrudzsai tatárokat, valamint a krími kánt, hogy vonuljanak be Erdélybe és űzzék ki az ellenség seregeit. Amikor a szultán megbizonyosodott Fráter György árulásáról és a Habsburgokkal kötött titkos egyezményéről, beidézte Johann Maria Malvezzi császári követet a díván ülésére, hogy magyarázatot kérjen a történetekre. A követ azonban nem tudott kielégítő választ adni a szultán kérdéseire, ezért rabságba vetették az Anadolú Hisariban (Ázsiai erőd) lévő Fekete-toronyban. Tiltakozásul Ferdinánd levelet küldött a szultánnak, ám Szulejmán elutasította a követ szabadon bocsátására vonatkozó kérését.¹⁹⁷

Szokollu Mehmed pasa és Fráter György között szintén több levélváltás történt, ám ez sem tudta megakadályozni, hogy Szokollu seregei több várat is elfoglaljanak Erdélyben.¹⁹⁸ A következő évben Ahmed pasa második vezírt nevezték ki az erdélyi hadjárat élére. Mivel a ruméliai beglerbég nem tudta elfoglalni Temesvárt, a szultán csalódottságának hangot adva lecserélte a sereg főparancsnokát. Ahmed pasa 1552. április 23-án egy jelentős létszámú sereg élén kelt útra Drinápolyól. A szultán utasításainak megfelelően először Temesvárt ostromolta meg, majd egy heves csatában sikeresen

elfoglalta a várat. Ezt követően Eger alá vonult a seregeivel, csakhogy a Dobó István várkapitány parancsnoksága alatt harcoló védők elszánt küzdelme meghiúsította a vár bevételét, mindössze Szolnok várára sikerült kitűzniük a lófarkas zászlót.¹⁹⁹

Az iráni hadjárat kezdete (1552)

Tahmaszp sah kihasználva az alkalmat, hogy az oszmán hadsereg Magyarországon, a szultán pedig Drinápolyban tartózkodik, benyomult a seregeivel Van vidékére, majd Adildzseváz és Ahlat környékének feldúlását követően megostromolta Erdzsis várát. A helyi oszmán erők közül Ibrahim bég hősiei védelme megakadályozta a vár elfoglalását, Yularkasdı pedig a Szinán pazade Musztafa bég által védett Adildzseváz vára ellen indított támadás során tapasztalt ellenállás hevessége miatt kényszerült visszavonulni, így végül csak Ahlat várát sikerült elfoglalnia. A sah fia, Iszmail Mirza eközben Ahlat felől vonult Erzurum ellen, Iszkender pasa beglerbéget a vár környékén kényszerítette harcra. Iszkender pasa hősieien küzdött a túlerővel szemben, amivel kivívta a szultán elismerését.²⁰⁰

Az irániak támadása egy újabb büntetőhadjárat számára szolgáltatott indítékot. Egy ideig bizonytalanság övezte a kérdést, hogy a szultán személyesen fogja-e vezetni a hadjáratot, vagy valamelyik vezérét nevezi ki a hadsereg élére maga helyett. Szulejmánnak ekkor már ötvennyolc év nyomta a vállát, és meglátszott rajta a tizenegy hadjárat fáradtsága. A szultán végül Rüsztém pasa nagyvezírt nevezte ki szerdárként a hadjárat élére, és egy seregnyi kapikulu katonával útnak indította. A téli időszak alatt Aksarayba vonuló szerdár innen a szpáhik agáját, Semszi agát (İszfendiyar zade Semszi aga) váratlanul a fővárosba küldte a szultánhoz.

VII.

MUSZTAFÁ TRÓNÖRÖKÖS KIVÉGZÉSE (1553)

Semszi aga a szultánnak az idősebbik trónörökössel, Musztafával kapcsolatban hozott híreket. Az Amászia szandzsákot vezető sehzáde ekkor 38 éves volt, akit Hürrem szultána hatására igyekeztek távol tartani az udvartól. Mivel számos tudományban szerzett jártasságot, ezenkívül sokoldalúan tehetséges és rátermett volt, kivívta a többi sehzáde irigységét.²⁰¹ A katonaság körében ellenben roppant népszerű volt. Ali és Peçevî krónikáiból tudjuk, bizonyos udvari személyek arról próbálták meggyőzni a trónörököst, hogy a szultán már megöregedett és nehezebbé esik a kormányzás, ezért nevezte ki maga helyett Rüsztém pasát szerdárnak az iráni hadjáratra, aki viszont ellene intrikál a szultánnál, ezért ha a hadsereg élére állva meggyilkolná Rüsztém pasát, többé nem volna akadálya annak, hogy elfoglalhassa a trónt.²⁰² A velencei bailo, Bernardo Navageroda egyik 1553. évi jelentésében²⁰³ arról tájékoztatta a kormányát, hogy Bajezid sehzáde méltóbbnak tartja magánál a trónra a fivérét, Musztafát, és a közvélemény által szintén a leginkább kedvelt trónörökös, Musztafa is ezen vélemények hatása alá került. Ali feljegyzéseiből tudjuk, hogy a szultán öregségéről és betegségéről keringő szóbeszédnek csak tovább fokozták Musztafa kedvét a lázadásra.²⁰⁴ A Rüsztém pasa megbízásából küldött Semszi aga által szállított hírek arról értesítették a szultánt, hogy meg nem nevezett személyek olyan álhírekkel tévesztették meg Musztafát, mely szerint a szultán szívesen lemondana a javára a trónról, ám mindaddig ez a kívánsága Rüsztém pasa ellenkezésén elbukott, holott szívesebben töltene a hátralévő éveit a Dimetoka

palotában nyugalomban és imádkozással töltve; Musztafa pedig minderről értesülve a szultán elleni szervezkedésbe kezdett.²⁰⁵

Rüsztem pasa eközben arról tájékoztatta Szulejmánt, hogy a hadsereg szeretné, ha a szultán személyesen is részt venne a hadjáratban. Szulejmán erről értesülve Isztambulba hívatta a nagyvezírt, és bejelentette, hogy a katonák kívánságának eleget téve személyesen fogja vezetni a sereget. Időközben az újabb oszmán hadjárat tervéről értesülő Tahmaszp sah annak érdekében, hogy eltérítse a szultánt e szándékától, szabadon engedte a fogva tartott bigai szandzsákbéget, Mahmutot, majd egy követét is útnak indította, akit a szultán viszont csak Aleppóban volt hajlandó fogadni.²⁰⁶ Szulejmán a sereggel 1553. augusztus 28-án indult el Isztambulból. Nem tudni, hogy milyen okból húzódott el az indulás, talán a szultán betegsége vagy a Musztafára vonatkozó intézkedések miatt, mindezt ma már nehéz volna megfejtetni. A Dzsihangir sehzáde által is elkísért szultán miután útnak indult Üszküdarból a sereggel, Yenişehirnél fogadta a másik fiát, Bajezidot, akit Rumália védelmére Drinápolyba rendelt. Kütahyában fogadta a lengyel követet, Yazlowiekit, akinek méltatta a barátságukat, továbbá kedvezően fogadta a lengyelek azon kérését, hogy fékezzék meg a török csapatok portyázását az országban, és újítsák meg a békeszerződést a két állam között. Szulejmán a kihallgatást követően engedélyezte a követ távozását.²⁰⁷

Amikor a hadsereg szeptember 22-én Bolvadinba ért, Saruhan szandzsákbégje, Szelim sehzáde is megjelent, hogy kezet csókoljon apjának, egyúttal engedélyt kapott rá, hogy csatlakozzon a hadjáratához. A sereg október 6-án ért Eregliből Aköyükbe (Aktepe), ekkor megérkezett Amászia szandzsákbégje, Musztafa is. A rá váró végről mit sem sejtve a szultáni sátor közelében állíttatta fel a saját sátrát is. Másnap szokás szerint a vezírek és a főméltóságok megjelentek a trónörökös sátrában, hogy kézcsókkal köszöntsék. Ezután Musztafa lóra szállt, hogy a szultán sátrához menjen. A díváni sátor előtt leszállt a lóról. A vezírek egyenként eléje járultak, hogy köszöntsék, majd egészen a szultán sátráig kísérték. A janicsárok hangos tapssal kísérték a trónörököst, ahogy elhaladt közöttük. Amint Musztafa belépett a sátorba, azonnal rárontottak a kivégzésére odavezényelt néma hóhérok. Az elkeseredett

dulakodásban végül Zál Mahmud aga segítségével sikerült megfojtani. Ezután a sátor előtt várakozó főistállómestert és egyik agáját is lefejezték. Musztafa megölése után a konyai defterdár bement a sátrába, hogy leltárba vegye a vagyonát. Az ulema tagjainak kíséretében Musztafa holttestét előbb Ereğlibe vitték, ahol elvégezték a gyászszertartást, majd innen Burszába szállították, és a Muradiye dzsámiban helyezték végső nyugalomra. A történészek zöme egyet ért abban, hogy Musztafa kivégzése Hürrem szultána és Rüsztém pasa intrikáinak volt a következménye. Amint fény derült a trónörökös meggyilkolására, a janicsárok egyhangúlag Rüsztém pasát tették felelőssé, és követelték a nagyvezír megbüntetését. A következő dívánülésen a kapuőrség parancsnoka visszavette Rüsztém pasától a szultáni pecsétgyűrűt, majd utasította a vezíreket, hogy a szultán parancsa szerint menjenek vissza a sátraikba. Ezután Ahmed pasa második vezír kapta meg a szultáni pecsétet, és ezzel ő került a nagyvezírt posztra.²⁰⁸

A nahicseváni hadjárat (1553–1555)

A szultán, miután fogadta a perzsa sah követét, úgy döntött, hogy Aleppóban tölti a telet. Parancsba adta, hogy Szelim katonái Marasban, míg a ruméliai sereg Tokatban teleljen át. A szultán november elején érkezett meg Aleppóba, itt következett be a legkisebb fia, Dzsihangir halála. A közvélemény úgy tartotta, hogy a fiatal sehádét annyira megviselte a bátyja, Musztafa kegyetlen módon való kivégzése, hogy valósággal belebetegedett a történetekbe.

A telet Aleppóban töltő szultán seregnyi pénzügyi reformot hajtott végre a térségben, melyek elsődleges célja az volt, hogy véget vessenek a terményadó és egyéb adófajták beszédésekor tapasztalt visszaéléseknek. A Dzsihangir halálától megrendült szultán magához hívatta a Marasban tartózkodó Szelimet, majd az érkezését követően Hama és Maarrat an-Numán környékén egy ideig vadászattal múltatták az időt. Szulejmán 1554 májusában indult el Aleppóból, és Urfa érintésével érkezett meg Diyarbekirbe. A szultán itt egy nagyszabású gyűlést hívott össze. A megszokottól

eltérően ezúttal nem csupán a díván tagjaihoz kívánt szólni. Az egybegyűltek soraiban található janicsártisztek, janicsáragák, a jajabasik (gyalogsági parancsnokok), a bölükbasik (janicsár egységek vezetői), odabasik (szakaszvezetők), velikhardzsok (tisztartók), szolakok (szultáni testőrgárda tagjai) alkotta népes tábor valamennyi résztvevőjéhez szólva hosszasan ecsetelte a hadjáratot szükségessé tevő okokat, nevesül azt, hogy a perzsa sah mennyi kárt okozott az iszlám országainak, s miként tiporta meg a szultanátus becsületét seregnyi gondot és bosszúságot okozva. A szultán személyesen tett ígéretet arra, hogy mindenkinek, aki a hadjáratban vitézséget és hősiességet tanúsít, kellő megbecsülésben és elismerésben lesz része. A szavai nagy hatással voltak a hadseregre; a krónikák szerint mindenki, kicsi és nagy, öreg és fiatal, egy emberként tett hitet a szultán mellett, megfogadva, hogy a végsőig kitartanak és harcolni fognak mellette, ha kell, akár Indiáig vagy a mitológiai Káf hegyéig elmenve.²⁰⁹

Május 20-án keltek útra Diyarbekirből Erzurum irányába. Çapakçurban átkeltek a Murat folyó fölé épített hídon. Június elején Kargapazari faluhoz érve kiosztották a lőport a katonák között. A későbbi állomásokon a vezírek (Ahmet pasa nagyvezír, Szemiz Ali pasa második vezír), a beglerbégek (Rumélia, Karaman, Sivas, Dulkadir és a többiek), majd Szelim sehzáde seregei ünnepélyesen felvonultak a szultán előtt. Miután meghatározták a sereg vonulási rendjét, a keleti határ felé továbbhaladva július 5-én értek a Kars környéki pusztákhoz. A szultán innen levelet küldött Tahmaszp sahnak. A levélben Szulejmán emlékeztette a sahot az apja, I. Szelim szultán által az Iszmail sahnak küldött levélre, egyúttal csatában való megütközésre hívta a szafavida uralkodót. Szulejmán a levelében a muftik által kibocsátott fetvákra hivatkozva felszólította a sahot a Próféta törvényeinek tiszteletére, ellenkező esetben pedig a Koránból vett díszes idézetekkel teletűzdelt mondatokban háborúra hívta.²¹⁰ A szultán ezután Revan, Karabağ és Nahcsiván vidékére küldte a hadsereget, amely sorban elfoglalta Şuregil, Şaraphâne és Nilfrak városokat. Július 18-án Revanba értek. Ezen a helyen álltak a sahnak, a fiainak, valamint más kánoknak és szultánoknak a palotái, és itt volt a híres „Szultáni gyümölcsöskert” is. Július 24-én elhaladtak Arpaçay, másnap pedig az Araksz folyó

mellett fekvő Karahisar Konağı mellett. Mire a hadsereg Karabağ vidékére ért, a helyiek elszöktek a falvakból, hogy elrejtőzzenek a környéken, az értékesebb vagyontárgyaikat pedig elrejtették. A szultán július végén ért Nahcsivánba, itt is végigdúlták a szafavidák, illetőleg az iráni előjárók és főméltóságok tulajdonában álló palotákat és villákat.

Szulejmán így állt bosszút azért, hogy Tahmaszp sah végigfosztogatta és rabolta Ahlat, Adildzseváz és Erdzsis vidékét.

Az oszmán seregben időközben arról értesültek, hogy a sah a Lur (Zagrosz) hegység környékére vonult vissza. Az oszmán krónikák szerint, amennyiben a szultán valóban meg szeretett volna ütközni Tahmaszp sahkal, úgy a köztük magasodó meredek hegyek sem jelenthettek volna komoly akadályt. A szultán azonban, úgy tűnik, beérte ennyivel, nem vette üldözőbe az iráni uralkodót, inkább a visszavonulás mellett döntött. Amikor Szulejmán parancsba adta a visszavonulást, alkalmasint azzal a szándékkal tette, hogy megkímélje a seregét mindazon nehézségektől és az éhezéstől, ami a sah feldúlt és kifosztott országában várna rájuk. A szultáni sereg augusztus 6-án ért a Bayezid Kalesi (Bajezid vár) környékére, itt kapták kézhez Tahmaszp sahnak a nagyvezírhez címzett levelét. A perzsa uralkodó ebben közölte, hogy hasonló válaszlépésekre készül oszmán földön a szultán alattvalóival szemben.

Szulejmánhoz közben elért a hír, hogy Ímâdiye (Amedi) uralkodója, Hüseyin bég Tebriz, Meraga (Maragheh) és Sehend környékén legyőzte az irániakat, majd a Bagdad elleni támadásra készülődő iráni terveket is sikerült megghiúsítania. Hüseyin a perzsáktól zsákmányolt zászlót, hadijelvényeket és dobokat elküldte a szultánnak ajándékba. Mindeközben tovább zajlottak a kisebb ütközetek, míg szüntelenül hozták-vitték a futárok a leveleket a két tábor vezírei között. Hasankale környékén, Çoban Köprüsü mellett Diyarbekir és Van beglerbégjei a szultán elé járultak kézcsókra. A hadjáratban tanúsított rátermettségük elismeréseként mindketten a szultán által ajándékozott díszes kaftánokat kaptak, és előléptetésben részesültek.²¹¹

Amíg Szulejmán Erzurumban tartózkodott, 1554. szeptember 26-án egy iráni követ érkezett hozzá egy udvarias kifejezésekkel megírt levelet hozva. A követ kellően magas rangú tisztségviselő volt

ahhoz, hogy a szultán személyesen fogadja, a szavafidáknál az uralkodói sereg parancsnoki tisztségét betöltő Sah Kulu aga jött követségbe. A díván ezért a szokott ceremóniával fogadta őt. A követ kezét csókolt a szultánnak, majd átadta az iráni sah levelét. A szultán jóváhagyta a békére és a tűzszünetre vonatkozó kérést, majd a megbeszélés végén a követnek a válaszlevelet átadva engedélyezte a távozását. A szultán szeptember 30-án elhagyta Erzurumot, húsz nap múlva ért Sivasba, majd onnan további tizenkét nap múlva érkezett meg Amásziába. Itt a portai zsoldos sereget és a tartományi katonaságot visszaküldte a kaszárnyákba és az állomáshelyeikre. A ziámet-birtokos katonáknak és a tímáros szpáhiknak is jelentős fizetésemelést, míg a ruméliai beglerbégnek, Szokollu Mehmed pasának vezírt rangot adott. A szultán a telet Amásziában töltötte, és tavaszig mintegy tucatnyi politikai és igazgatási ügyet vezényelt le, szabad idejében pedig vadászattal múlatta az időt.

Az Amásziában folytatott béketárgyalások és megállapodások (1555)

Tahmaszp sah követe, Farruhzad bég 1555. május 10-én új békeajánlatot, értékes ajándékokat, valamint a sah levelét hozta el a szultánnak Amásziába. A Pecsevi által is közreadott levélben a sah a barátságáról biztosította a szultánt, egyúttal háborítatlan továbbhaladást kért a síita zarándokok számára.²¹² Farruhzad béget a rangjához illő fogadtatásban részesítették, majd a szultán rövid válaszlevelével útjára bocsátották. Ez volt az első olyan levél, amely az oszmán és a perzsa állam közötti békeszerződésre vonatkozott.²¹³

Rövidesen velencei, francia és lengyel követek érkeztek, hogy átadják kormányaik gratulációit a sikeresen végződő nahcsiváni hadjárat alkalmából. Miután a szultán fogadta őket, június vége felé elindult Amásziából, és július 31-én megérkezett Üszküdarba. Ebben az évben Havasalföldön és Moldvában is jelentős események történtek, míg a Krímben két évvel korábban voltak a hatalmi berendezkedésben változások. Az egykori krími kán, Mengli Giráj

fia, Száhib Giráj már Isztambulba érkezésekor elnyerte a szultán jóindulatát. Csakhogy az utóbbi években néhány vezír mindezt nem nézte jó szemmel, és megpróbálta őt kegyvesztetté tenni a szultán előtt. Valamivel korábban Száhib Giráj azzal a javaslattal élt a szultáni tanács felé, hogy a nemrég elhunyt Szafa Giráj helyére az Isztambulban élő Mübarek Giráj fiát, Devlet Girájt nevezzék ki, vélhetőleg abban bízva, hogy ezáltal megszabadulhat egyik régi vetélytársától. Ám az ellenében folytatott intrikák miatt valóban elvesztette a szultán jóindulatát, hamarosan elbocsátották, és Devlet Girájt nevezték ki a helyére. Az új kán, amint megérkezett a Krímbe, tüstént kivégeztette Száhib Girájt a három fiával együtt. Az oroszok elszánt ellenségeként számontartott Száhib Giráj halálát követően Ivan Vaszilijem késlekedett elfoglalni Kazanyt és Ezsderhánt, majd fölvette a cári címet. Havasalföldön pedig az 1545 óta vajdaként uralkodó III. Mircea Ciobanut leváltották, amiért túlzottan engedékeny politikát folytatott Habsburg Ferdinánddal szemben. A helyére 1554 februárjában Radul fiát, Petrascut nevezték ki. A következő évben pedig Moldva fejedelmét, Alexandra Lapuşneanut hívták Isztambulba, amiért a Porta tudta nélkül Lengyelország támogatásával ragadta magához a hatalmat, ezért mielőbb bizonyosságot kellett szerezniük a hűsége felől. Miután Alexandra eloszlatta a személyével kapcsolatos aggodalmakat, visszatérhetett a hivatalához, és egészen az 1561-es esztendőig Moldva vajdája maradt.²¹⁴

Szaloniki környékén egy ismeretlen férfi, aki sokak szerint a megtévesztésig hasonlított a meggyilkolt Musztafa trónörökösre, kalandos vállalkozásba bocsátkozott, hogy megszerezze a szultáni trónt. Egy kisebb sereget gyűjtött maga mellé, sokaknak vezírt és kazaszkeri méltóságot ígért a győzelme esetén. A felkelésről előbb a Drinápolyban tartózkodó Bajezid sehzáde értesült, aki azonnal sereget küldött ellene. A szultán Amásziából visszatérőben útközben kapott hírt a felkelésről a ruméliai szandzsákbégektől és kádiktól, ezért Isztambulba érkezve azonnal megbízta Mehmed pasa harmadik vezírt a férfi kézre kerítésével. Az ál-Musztafát rövid időn belül elfogták, és Isztambulba szállítását követően kivégezték.²¹⁵

Ahmed pasa nagyvezír kivégzése (1555)

Szulejmán a legidősebb fia után 1555. szeptember 28-án a nagyvezíret is kivégeztette. Amint Kâtip Cselebi a *Takvimü't-Tevarih* című munkájában feljegyezte, a szultán Ahmed pasa nagyvezírré történő kinevezésekor ígéretet tett neki arra, hogy nem fogja elbocsátani. Bizonyos értelemben ezt be is tartotta, hiszen nem bocsátotta el, hanem halálra ítélte. Ennek fő okaként a források azt emelik ki, hogy Ahmed pasa a szultán által megbecsült egyiptomi kormányzó, Szemiz Ali pasa kegyvesztetté tétele, valamint az elődje, Rüsztém pasa felülmúlása céljából igyekezett olyan látszatot kelteni, mintha módfelett gazdagítaná a kincstárt, amiért nem restek számos cselhez és intrikához folyamodni. Ennek érdekében arra utasította a Szemiz Ali pasa helyére kinevezett Dukaginzade Mehmet pasát, hogy az egyiptomi adóbevételeket a lehető legnagyobb mértékben növelje meg. Mehmet pasa végül az elődje által beszedett rendes adónak a többszörösét küldte el, amivel már az első évben az egyiptomi kincstár 150 000 dukáttal több pénzt utalt a fővárosba. Ez a többlet felkeltette a szultán figyelmét is, aki a díván ülésén rákérdezett a megnövekedett adóbevétel okára Ali pasánál. Az egykori egyiptomi helytartó elmondta, hogy amíg ő volt a kormányzó Kairóban, addig az országot a hatályos törvények szerint igazgatta, és nem sanyargatta a népet új adók kivetésével. Szulejmán az ügy tisztázása érdekében részletes vizsgálatot rendelt el.²¹⁶ Ennek során derült ki, hogy Ali pasa kegyvesztetté tétele érdekében miféle cselekhez folyamodott a nagyvezír. A szultánnak alkalmasint egyéb gondjai is voltak vele. Mindemellett a Szulejmánra nagy hatással lévő Hürrem intrikái ismét szerepet játszhattak a halálos ítélet meghozatalában, aki a vejét, Rüsztém pasát szerette volna újra nagyvezírként látni. A később a szultán követeként Iránba küldött Haszán pasa elmondása alapján Tahmaszp sah szerint Ahmed pasát „női cselvetés” miatt végezték ki, majd Pecsevinek az Ahmed pasáról írt azon szavai, miszerint „a hárem fortélyá miatt ölték meg”, szintén ezt a gyanút megerősítő véleményként értelmezhetők.²¹⁷

VIII.

A SZULEJMÁNIJE MECSETKOMPLEXUM MEGNYITÓ ÜNNEPSÉGE (1556)

Az 1550-es esztendőben tartották a hat évig épült Szulejmánije mecsetkomplexum alapkövetési ünnepséget a nagyvezír, a sejhüliszlám és az összes főméltóság jelenlétében. Ezen esemény mellett szintén az irániakkal való békekötés idejére esett, hogy a Habsburg Ferdinánd által küldött követségi delegáció megérkezett Amásziába. A küldöttséget az ismert magyar diplomata és politikus Verancsics Antal, a naszádosok kapitánya, Zay Ferenc, valamint a híres Ogier Ghiselin de Busbecq alkották. Az Eger 1552. évi ostroma utáni időszakban számos fordulat következett be a magyarországi politikában. A fennálló ellentétek feloldása érdekében nem egy ízben küldtek követeket, hogy tárgyalás útján rendezzék a vitákat a szultáni tanáccsal. A küldöttek egy részét Szulejmán személyesen fogadta, míg a határ menti viták rendezése nemritkán a vezírekkel folytatott hosszadalmas egyeztetéseket kívánt.²¹⁸

A magyarországi események figyelemmel követése mellett a Porta folyamatosan tájékozódott az erdélyi fejleményekről is. Az oszmán politika minden alkalmat megragadott, hogy emlékeztesse az erdélyieket arra, valamennyi gondjuk-bajuk elsődleges forrása Habsburg Ferdinánd. A szultán e szellemben megírt formánjait kihirdették az erdélyi városokban, sőt 1554. április 7-én Szulejmán még egy hasonló tartalmú rendeletet küldött Aleppóból. Ezzel egy időben Ferdinánd követei az Izabella királyné és a Petrovics által küldött személyek tekintélyét igyekeztek aláásni a Portán, ám ez irányú próbálkozásaik nem jártak sikerrel. A királyné követei az akkor már 14 éves János Zsigmondot a szultán pártfogásába

ajánlották, és Mahmud bég tolmács közreműködésével arra kérték Szulejmánt, adjon oda neki bizonyos várakat, élükön Solymos és Lippa várával. Ferdinánd minderre válaszul egy széles jogkörrel felruházott küldöttséget menesztett Szulejmánhoz a kapcsolatuk megerősítése végett. Így történt, hogy Busbecq és követtársai az 1555-ös év elején Isztambulba érkeztek, ahonnan Hadim Ibrahim pasa vezír küldte őket tovább Amásziába. A szultán fogadta őket, és végül sikerült egy hat hónapos tűzszüneti megállapodást tető alá hozniuk. A tárgyalások végeztével magukhoz vették Szulejmánnak a Ferdinánd részére küldött levelét, majd június 2-án visszaindultak Amásziából Isztambulba.²¹⁹

A Krímben és a Havasalföldön történt események, valamint az ál-Musztafa esete (1554–1555)

Amíg Irán és Ausztria követei Amásziában tartózkodtak, 1556. augusztus 15-én sor került a Szulejmánije megnyitó ünnepségére. A Mimár Szinán irányításával zajló építkezés 380 jük akcsét, azaz 700 000 dukát aranyból is többet emésztett fel.²²⁰ A mecsetkomplexum építkezése 1558-ra fejeződött be teljesen. Szulejmán ezenkívül még hat jelentős dzsámi megépítésére adott utasítást (az apja emlékére Szelim szultán-dzsámi, Mehmed sehzáde emlékére a Şehzade-dzsâmi, Dzsihangir sehzáde emlékére a Dzsihangir-dzsámi, Hürrem szultána nevében az Avret Pazanban található Haseki dzsámi és komplexum, valamint Mihrimah szultána nevében az Edirnekapısiban lévő dzsámi és komplexum, továbbá egy Üsküdarban található dzsámi), amivel igen jelentős lendületet adott az isztambuli építészet felvirágzásának.²²¹ A Szulejmánije mecsetkomplexum megnyitása alkalmából Tahmaszp sah egy rendkívüli követtel gratulálólevelet és ritka, különlegesnek számító Korán-példányokat küldött ajándékba az oszmán fővárosba. Ez alkalomból a sah fia, Hudaban a nagyvezírnek, a sah felesége pedig Hürrem szultánának küldte el írásban a gratulációit.²²² A Hódító Mehmed szultán által építtetett Sahn-ı Seman medreszékhez hasonlóan Szulejmán a Szulejmánije medreszékét építtette meg, melyek a kor legjelentősebb tudományos központjaivá váltak, s a

szultánnak külön gondja volt rá, hogy a legkiválóbb tanárok oktassanak e medreszékben.²²³

Az üzbégekkel, valamint Bokhara és Szamarkand kánjaival való kapcsolatok

Amíg Tahmaszp sah rendkívüli követe Isztambulban időzött, addig a Bokhara és Szamarkand fölött uralkodó üzbég állam vezetőitől egy levél érkezett Szulejmánhoz. Az oszmán államot ezzel a folytonosan a szafavidákkal hadakozó török-izlám államhoz, bár ritkán érintkeztek egymással, alapvetően baráti, sőt testvéri kötelékek fűzték. Az iráni hadjárat során az uralkodói posztot betöltő Ubayd Allah kán az oszmán szultánnal a közös ellenséggel szemben szövetkezve országa határait egészen Horaszánig kiterjesztve megszerezte Bistam és Damgan városokat is. Szulejmán az üzbég kánnak küldött egyik keltezetlen levelében arra emlékeztetett, hogy Ubayd Allah kán fia, Abd al-Aziz kán idejében a két állam közötti kapcsolatok igencsak barátiak voltak.²²⁴ A későbbi uralkodóval, Abd al-Latif kánnal (1540–1552) Szulejmán szintén baráti kapcsolatokat ápolt, a kánnak küldött 1550. május 31-i leveléből²²⁵ szintén további részletek derülnek ki a szövetségükről. Szulejmán például a tebrizi hadjárat idején, amikor Aleppóban töltötte a telet, fogadta Abd al-Latif kán egyik követét, akivel egyetértettek abban, hogy közös összefogással kell legyőzniük Iránt. Hasonlóképpen a bokharai emírrrel, Abd al-Aziz kánnal is fenntartotta a jó viszonyt, akinek háromszáz janicsárt és egy tüzérségi egységet bocsátott erősítésként a rendelkezésére. Ezt követően a Burak kánként ismert, az egykori Abu'l Hayr unokája²²⁶, Navruz Bahadur Ahmed kán, aki a trónra lépését tudató levelét²²⁷ 1556 februárjában küldte el Szamarkandból, két hónappal később a követe, Nizam al-Din Ahmed Çavuş bég közreműködésével értesítette Szulejmánt Bokhara elfoglalásáról. Később az egyik rokona látogatása végett Isztambulba utazó Muslih ad-Din Musztafa sejjkel egy további levelet is küldött a Portának.²²⁸ Szulejmán 1557 májusában egy Drinápolyból küldött levelében válaszolt, mint írta, tiszteletét küldi a nevezett sejk Isztambulban élő rokonának, továbbá nem hagyja szó

nélkül, ha az irániak rátámadnak Burak kán országára, ezért azt kéri, amennyiben egy ilyen támadásra sor kerülne, haladéktalanul értesítsék róla.²²⁹

A magyarországi és erdélyi események, tárgyalások és tűzszünetek (1556–1559)

A Busbecq és követtársai által Amásziában megkötött tűzszünet egy időre véget vetett a határ menti csatározásoknak. Ugyanakkor Habsburg részről Ungnad báró horvát bán, míg oszmán részről Toygun pasa, Hadim Ali pasa, budai beglerbég és a többi szandzsákbég között töretlen lendülettel folytatódtak a harcok. E küzdelmek során néhány magyarországi vár is időnként gazdát cserélt. A Habsburgok által Szigetvár stratégiai jelentőségű katonai erődítményévé tett várát 1556-ban sikertelenül ostromolta Hadim Ali pasa budai beglerbég.²³⁰ Az oszmánok ostromára válaszul Pallavicini Habsburg parancsnok elfoglalt néhány kisebb palánkvárat. A boszniai szandzsákbég, Malkoçoğlu Ali bég támadást intézett Krupa és a környező várak ellen, majd az Una és a Kulpa folyók között elterülő vidékkel együtt elfoglalta Kostajnica várát, míg a tatai várát a székesfehérvári szandzsák vezetője, Hamza bég seregei foglalták el.²³¹

Ezzel együtt nem állítható, hogy Szulejmán túlzottan nagy jelentőséget tulajdonított volna mindezen eseményeknek. Hammer az osztrák levéltárakban talált, a szóban forgó évekre vonatkozó három szultáni levél egyikében sem talált utalást e határ menti csatározásokra, a szultán egészen más jellegű problémákkal foglalkozott a leveleiben. E vitás ügyek rendezését sürgető Habsburg uralkodó viszont rendszeresen küldött követeket az oszmán fővárosba, egyúttal igyekezett meggyőzni Szulejmánt arról, hogy engedje át neki az Erdély feletti ellenőrzést. Erre válaszul a szultán Busbecqnek 1556 júniusában az Amásziából való távozását követően egy újabb szultáni levelet küldött el a követével Bécsbe, amelyben Szigetvár átadását kérte. Ezzel egy időben a Habsburg-követeket, Averantiust és Zayt is hasonló tartalmú diplomáciai

iratokkal látták el a Portán, mielőtt útjukra bocsátották őket. Az 1557 áprilisában kelt szultáni levél újfent ezt a kérést fogalmazta meg.

Az 1556-ban Szászsebesen összehívott országgyűlésen az erdélyi és magyarországi nemesség döntött arról, hogy a térségben uralkodó zűrzavaros állapotok felszámolása végett visszahívják a korábban Lengyelországba távozott királynét és fiát Erdélybe, hogy újból hatalomra segítsék őket. A szultán parancsára Havasalföld és Moldva seregei Izabellát és fiát, János Zsigmondot Erdélybe kísérték, akik ezután mindvégig Nagy Szulejmán pártfogása alatt uralkodtak Erdélyben.

Később, amikor Izabella királyné követe, Bebek Ferenc Isztambulba ment, kettős célja volt: egyrészt, hogy a szultántól visszakérje Lippát és Temesvárt, másrészt, hogy a Habsburg-követek erőfeszítéseinek keresztbe téve rávegye az oszmánokat egy Ausztria elleni háború megindítására. A Portától végül azt a választ kapta, hogy a kért várakat nem adják vissza Erdélynek. Midőn a társai visszatértek Bécsbe, Busbecq tovább várakozott Isztambulban, majd a Bécsből kapott újabb utasítás értelmében arról tájékoztatta a szultáni tanácsot, hogy a Habsburgok nem hajlandók átengedni Szigetvárt az oszmánoknak. Ugyanakkor 1558-ban Drinápolyban sikerült egy újabb, hét hónapos tűzszüneti megállapodást kötnie, melynek betartására Ferdinánd is felhívta a figyelmét a magyarországi katonai parancsnokoknak. Amikor 1559-ben lejárt a tűzszüneti megállapodás, a tárgyalások is félbeszakadtak. Ferdinánd 1559 áprilisában négy különböző *athnâme*-tervezetet is küldött Busbecqnek Augsburgból, ám amikor a követ kiválasztotta ezekből a Porta számára is a legelőnyösebb feltételeket tartalmazó negyedik fogalmazványt, és a szultáni tanács elé terjesztette, Szulejmán határozottan elutasította. Így aztán nem maradt sok remény a megegyezésre, ráadásul még a távozására sem kapott engedélyt. A szultán végül június 8-án fogadta a követet Üszküdarban. A fogadás során a követ meglegedett azzal, hogy a békeszerződés jóváhagyását kérje, továbbá tudatta, hogy a császár az aláírásával ellátott megállapodáshoz hűséges marad. Majd hozzátette, hogy az erdélyi határ közelében fekvő vitatott hovatartozású területek ügyében a Habsburg császár egyezséget köt Izabellával, egyúttal lemond a térséggel kapcsolatos további

igényeiről. Csakhogy minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult. Szulejmán továbbra is ragaszkodott a Szigetvárral kapcsolatos követeléséhez. Majd hamarosan elrendelte, hogy Busbecqet vegyék őrizetbe a Çemberlitaş negyedben található követszálláson.²³² A szultán eközben fogadta a velencei, spanyol és orosz követeket, majd írt az orosz uralkodónak egy levelet, melyben először használta a „cár” titulust a megszólításkor. Szulejmán emlékeztette a cárt az oszmán állammal fennálló baráti kapcsolatokra, majd figyelmébe ajánlotta a prémvásárlás céljából Moszkvába utazó oszmán kereskedőket.²³³

A Bajezid trónörökösrel való leszámolás (1559–1562)

Nagy Szulejmán szultánnak az igazságérzettel és az irgalommal nehezen összeegyeztethető másik megmozdulása a Bajezid nevű fia elleni fellépésében nyilvánult meg. Mindez kevéssé illett egy „nagy, pompás, törvényhozó” jelzőkkel felruházott uralkodóhoz. Kétségtelen, hogy az ő uralkodásának éveit szokás az Oszmán Birodalom történetének egyik legragyogóbb korszakaként jellemezni, melyet a későbbi időszakokban rendre a klasszikus kor, aranykor jelzőkkel illettek. Csakhogy e grandiózus külső ellenére a későbbi gondok, gazdasági problémák és a korrupció mind ebben a korszakban gyökereztek. Az oszmán társadalom az ebből fakadó gondok miatt érzett általános elégedetlenségének előbb Musztafa trónörökös kivégzése, majd később Bajezid halála ürügyén adott hangot. A 16. század közepétől kezdődően a birodalomban különböző okokra visszavezethető gazdasági válság volt kibontakozóban. A megváltozott gazdasági feltételek miatt kialakult helyzettel elégedetlen tímáros szpáhik és a falusiak, valamint a portai katonaság között kiéleződtek az ellentétek.

Ilyen feszültségek közepette történt, hogy bizonyos körök egyre hangosabban kezdték kimondani, hogy a szultán már megöregedett, és alkalmasabb volna a fia, Musztafa a birodalom vezetésére, ezért őt kellene az idősödő Szulejmán helyére ültetni a trónra. Sőt az elégedetlenek egy része Musztafa meggyőzésén keresztül igyekezett a tettek mezejére lépni. E mozgalom mögött javarészt az

anatoliai tímárbirtokosok álltak, akik rossz szemmel nézték a portai katonák kiváltságos helyzetét és a szultáni palotában élők előjogait. Musztafa meggyilkolása, majd Dzsuhangir sehzáde halála után mindössze két fiú maradt, akik a trón várományosai voltak, s az idő elteltével egyre elszántabb küzdelem bontakozott ki a fivérek között. A Musztafa trónörökös kivégzésében szerepet játszó udvari körök kezdettől fogva inkább Bajezidet támogatták Szelimmel szemben, és az ő trónutódlását igyekeztek elősegíteni. A Bajezid pártját fogók élén maga Hürrem szultána állt. Dacára annak, hogy Bajezid trónutódlása mellett tette le a garast, a szintén saját, nagyobbik fia, Szelim ellenében sem foglalt nyíltan állást. Amikor Szelim csatlakozott apjához a nahicseváni hadjárat során, engedelmes, szófogadó természetével meglehetősen kedvező benyomást tett Szulejmánra. Hürrem ellenben Bajezidet vette az oltalmába, igyekezett a róla terjesztett, bizalmatlanságot keltő negatív híreket semlegesíteni, sőt még azt is sikerült elérnie, hogy a konyai szandzsákból áthelyezzék a fiát a sokkal kedvezőbb fekvésű kütahyai szandzsákba.

Bajezid eközben az 1558-as esztendőben Kütahyában fogadta a mekkai emír által követként Isztambulba küldött Kutb ad-Din al-Makkit, akinek néhány jövőbeli tervéről is szót ejtett, melyeket a trónra lépése után szeretne majd megvalósítani. Bajezidet a személyisége, műveltsége és a mértéktartó életvitele folytán sokan tartották alkalmasnak a trónra. S míg Szelim Maniszában a cimborái társaságában főképpen mulatozással töltötte az időt, addig Bajezid Kütahyában egy tudós, értelmiségi kört épített ki maga körül. Hürrem szultána azonban még ugyanebben az évben elhunyt, így Bajezid elvesztette egyik legfontosabb pártfogóját. Ezek után Szelim és Bajezid között egyre ellenségesebbé vált a viszony, és mindkét trónörökös táborának a hívei csak tovább szították a feszültséget. Eközben olyan vélemények is hangot kaptak, miszerint az egykor mindkét fivér nevelőjeként szolgáló Lala Musztafa pasának nem csekély szerepe volt abban, hogy a viszály olyannyira elmérgesedett a testvérek között.

A rivalizálást növekvő nyugtalansággal figyelő és Szelim szüntelen panaszai folytán gondterheltté váló szultán, miután látta, hogy a Bajezidnek szánt intelmei és tanácsai nem találnak meghallgatásra,

a fiai közötti ütközetet megelőzendő új szandzsákokba helyezte át őket. Szelimet Maniszából Konyába, míg Bajezidet Kütahyából Amásziába irányította át fejenként 300 000 akcsényi illetményemeléssel. Egyúttal pedig Szelim fiának, Murádnak Akşehir, míg Bajezid nagyobbik fiának, Orhannak Çorum szandzsákot adta. Ám ez a fajta helyváltztatás cseppet sem tetszett Bajezidnek. A fővárostól távol eső vidékre való kinevezését a személye elleni sértésnek tekintette, ezért nem akart Amásziába menni. A szultán azonban nem fogadta el Bajezid érveit arra nézve, hogy miért nem távozhatsz Kütahyából, vagyis hogy rengeteg kiadással járt a városépítés, ezért további pénzre volna szüksége az utazáshoz. Szulejmán erre azt felelte a fiának, hogy amint hírt ad arról, hogy elindult Kütahyából, azonnal pénzt küld a részére. Bajezid még további érveket és indokokat sorakoztatott fel az utazása ellen, végül azonban mégiscsak útra kellett kelnie.

A fenyegető légkörben a sehzáde 1558. október 28-án indult el Kütahyából, ám rendkívül lassan haladt, sűrűn megállva különböző szálláshelyeken. Várta, hogy apja is betartja a neki tett ígését. Az egyébként is népes kísérettel utazó Bajezidhez az utazása során még számosan csatlakoztak, a hívei számát tekintve egyre komolyabb tábor tudhatott maga körül. A helyzetet nyugtalanul szemlélő szultán úgy döntött, hogy egy olyan személyt küld Bajezid mellé, aki le tudja csillapítani a kedélyeket, és elősegíti, hogy a sehzáde mielőbb megérkezzen Amásziába. Hogy ne tűnjék elfogultnak, egyúttal Szelim mellé is kirendelte egyik bizalmasát. A negyedik vezírt, Pertev pasát Bajezid mellé, míg a harmadik vezíret, Szokollu Mehmed pasát Szelimhez küldte.

Pertev pasa Ankara közelében érte utol Bajezidet. Némileg sikerült megnyugtatnia azzal a magyarázattal, hogy a szultán a helyzet eszkalálódását elkerülendő döntött amellett, hogy másik szandzsákba helyezi át őket, ám mindkettejük felé egyforma bizalmat érez. Ezenkívül biztosította róla Bajezidet, hogy az Amásziába költözésének feltételül szabott kívánságait teljesíteni fogja a szultán. Ennek ellenére az apa és fia között feszülő ellentétek továbbra is fennálltak, és a két testvér rivalizálása sem csökkent. Szulejmán Bajezid kéréseinek teljesítése ügyében a halogató taktikát választotta, mire a trónörökös egyre ingerültebb, az

apját szinte vádoló hangnemben követelte az ígérek teljesítését. Ez a helyzet is közrejátszott abban, hogy a szultán jóindulatát végül Szelim nyerte el. Kétségtelen az is, hogy mindeközben a Lala Musztafa pasa által Szelimre vonatkozóan adott tanácsok és sugallatok csak felerősítették a Bajeziddel szemben táplált ellenérzést. Az általános történészi vélekedés szerint gyanakvással töltötte el a szultánt annak a híre, hogy Bajezid *yevmlü* néven seregnyi útonállót gyűjtött maga köré, s többtucatnyi rablót nevezett ki kapikulu (zsoldos katona), szegbán (janicsárok egyik hadosztálya) és tüfenkcsi („puskás” gyalogos katona) tisztségbe, ily módon mintegy húszezer főre rúgó haderőre tett szert. Ekkor a két fivér között polgárháborús előkészületek kezdődtek. Bajezid akár önvédelemből, akár a trón fegyveres úton való megszerzése céljából, de egy valóságos hadsereget állított fel maga köré, amit Szelim sem szemlélhetett tovább tétlenül, ezért ő is haladéktalanul akcióba lendült, és megtette a szükséges katonai előkészületeket. Csakhogy volt egy jelentős különbség a két testvér hadi előkészületei között: míg Bajezid önállóan döntött a csapatai mozgatójáról, addig Szelim mindenben a szultán utasításainak megfelelően járt el, engedelmesen követve és támaszkodva iránymutatásaira és segítségére.

A szultán előtt világos volt, hogy Szelim nem lesz képes egyedül legyőzni Bajezid seregeit, ezért gondoskodott róla, hogy ne csak a nép soraiból verbuvált, hadviselésben járatlan serege legyen, mint Bajezidnek. Szulejmán elrendelte, hogy írják össze napidíjas zsoldba mindazokat, akik értenek valamit a hadviseléshez, felszereléssel és lóval is rendelkeznek, a szükséges hadi költségek fedezésére pedig 600 000 akcsét biztosított. Amikor Szulejmán megtudta, hogy Szelim nehézségekkel küzd a katonák toborzásában, utasítást adott a Konya közelében tartózkodó beglerbégeknek, hogy seregeikkel együtt álljanak Szelim rendelkezésére. Így aztán Dzsenabi Ahmed pasa anatóliai beglerbég a tartományi seregekkel együtt Afyonkarahisarba vonult, míg Dulkadir beglerbégje, Ali pasa Kayseribe ment, Karamán beglerbégje, Ferhad pasa és Adana kormányzója, Ramazanoğlu Pîrî pasa pedig készenlétben várták Szelim utasításait. A szultán hasonló rendeletek útján még további tartományi igazgatási embereit

is mozgósította, mígnem Bajezidet valósággal körbezárták Amásziában. Bajezid, hogy meneküljön e harapófogóból, maga köré gyűjtve a seregét elindult a városból Ankara irányába. A szultán ekkor szánta el magát végleg Bajezid megtámadására, ezért Szokollu Mehmed pasát és a ruméliai beglerbéget is Konyába küldte. Szulejmán arra utasította Szelimet, hogy Konyában várja be az ütközetet, ezzel egy időben megkérte Ebusszuud Efendi sejhüiszlámot, hogy bocsásson ki egy fetvát, amely kimondja, amennyiben a jog és igazság szerint uralkodó szultán egyik gyermeke megtagadja az engedelmisséget, várakat foglal el, erőszakkal gyűjt be pénzt a néptől, katonákat toboroz, és e tetteitől semmilyen más módon nem lehet őt eltéríteni, akkor „a párthívei felosztatásáig tartó ütközet” megvívása jogszerű cselekedetnek minősül. Szulejmán ezek után, hogy közelebb legyen az eseményekhez, 1559 júniusában áthelyezte a székhelyét Üszküdarba. Nem sokra rá Bajezid megütközött Szelimnek a szultáni csapatokkal megerősített seregével Konyánál, s azok már a csata második napján vereséget mértek Bajezid seregeire, akinek sikerült megszöknie, a fiaival és egy kisebb sereggel elmenekült Amásziába.

Legyőzését követően Bajezid levelet küldött a szultánnak, amelyben a tettei fölötti megbánását kifejezve a bocsánatáért könyörög, sőt az amásziai muftit is elküldte Isztambulba, hogy járjon közbe az érdekében. A szultánt azonban nem lehetett eltéríteni a szándékától, hogy az engedelmisséget megtagadó, lázadó fia kivégzése ügyében kelt fetvát alkalmazza, a muszlim jog szerint sem tartotta méltónak a kegyelemre. Megparancsolta ezért Szelimnek, hogy fogja el Bajezidet, s az ehhez szükséges valamennyi jogkörrel felruházta. Amikor Szelim apja utasításának engedelmeskedve Szokollu Mehmed pasa és Musztafa pasa ruméliai beglerbég kíséretében megindult a seregével Amászia felé, a szultán Bajezid szökésének a lehetőségét is mérlegelve egymás után küldte az utasításokat a határ menti beglerbégeknek. Többször figyelmeztette őket arra, hogy akadályozzák meg a bukott trónörökös átszökését Iránba. Míg Bajezid a kegyelmére várt Amásziában, fokozatosan rá kellett jönnie, hogy a helyzete egyre kilátástalanabb, ezért nem maradhat ott tovább. Végül nem halogathatta tovább az indulást,

1559. július 7-én négy fiát maga mellé véve megindult az iráni határ felé. Bajezidet egy hozzá feltétlenül hűséges, jelentős számú sereg kísérte. A lázadó sehzáde elfogására küldött szultáni sereg a határ közelében fekvő Sa'd Çukuru nevezetű helység közelében érte utol a trónörököst, ahol elkeseredett küzdelem bontakozott ki közöttük. A szultán csapatai ezúttal sem tudták őt elfogni, Bajezid átlépte a határt és elmenekült Iránba.

Amikor Bajezid az ellenség földjére lépett, Revan uralkodója, Nizam ad-Din Sah-Kuli tisztelettel fogadta őt, majd jelentette a helyzetet Tahmaszp sahnak. A sahtól kapott utasításnak megfelelően Bajezidet és kíséretét Tebrizbe vezette. A sah 1592. november 24-én fényes ceremóniával fogadta ott őket. Nem sokkal később Szulejmán első levele is megérkezett, melyet Bajezid kiadatása ügyében írt a sahhoz. A szultán e levelében beszámolt Bajezid lázadásáról, a Konya melletti ütközetről, majd az országaik közötti barátságra hivatkozva kérte a fia kiadatását, hozzátéve, hogy ellenkező esetben kénytelenek lesznek a Bajezid elfogásával megbízott seregei iráni területre behatolni, hogy maguk kerítsék kézre a trónörököst. A szultán attól tartott, hogy a sah támogatni fogja Bajezidet a trónért folytatott küzdelemben. Ezt megelőzendő elrendelte, hogy a hadsereg az iráni határ közelében töltsön a telet. Eközben Szelim ugyanebben a tárgyban félig kérve, félig fenyegetve megírt leveleket küldött a sahnak. A Tahmaszp sah által Szulejmánnak küldött első válaszlevélben a sah megpróbált közbenjárni Bajezid érdekében az apjánál. Ezután a szultán és a sah között sűrű levélváltás bontakozott ki, és kezdetben úgy tűnt, hogy a sah közbenjárására Szulejmán haragja is megenyhült, és megérintették az apai érzések a fia iránt. Csakhogy a későbbi fejlemények mindezt megakasztották, és Bajezid személye valóságos alkudozás tárgyává vált a két uralkodó között. Kazvinben ugyanis a Bajezid kísérete által kiváltott bizonyos események nyomán támadt feszültség és gyanakvás miatt Tahmaszp sah lemondott arról, hogy Bajezid számára kegyelmet kérjen Szulejmántól, és hajlandóvá vált kiadni őt a szultán követeknek.

Feridun bég *Münşaât* című munkájában és a többi forrásban fennmaradt levelezés tanúsága szerint a következő döntés született: Tahmaszp sah felajánlotta, hogy egy nagyobb összeg ellenében

hajlandóak volnának átadni Bajezidet Szelim embereinek, amire Szulejmántól kedvező válasz érkezett. A szultán a sahnak azt ígérte, hogy Bajezid és fiai kiadatásáért cserébe jómaga 900 000 aranyat, míg Szelim további 300 000 aranyat hajlandó fizetni, ezenkívül pedig, ha megbízható személyek kíséretében egészen Erzurumig elhozzák őket, akkor ott helyben fizetik ki értük ezt az összeget, mindennek fejében pedig a sah által kért Kars várát is átadják. Ez az alkudozás nemcsak a szultán személyét alacsonyította le, de Kars várának az átadása az Oszmán Birodalom tekintélyén is csorbát ütött. S mi sem jellemzőbb a helyzetre, mint hogy a Kars várának átadására vonatkozó ígéretet végül nem tartották be. Miután elintézték a pénzügyeket és kiállítottak egy *athnámét*, melyben megerősítették az oszmán–iráni baráti kapcsolatokat, a Kazvinbe érkező népes küldöttség átvette az irániaktól Bajezidet és fiait, majd 1562. július 23-án helyben végre is hajtották rajtuk a halálos ítéletet. A holttesteket Sivas városába szállították, és ott is temették el őket. Bajezid halála helyenként belső zavargásokhoz vezetett, egy ideig még eltartottak a küzdelmek a hívei ellen. A közigazgatásban számos újítást hajtottak végre, többek között a trónörökösök különböző szandzsákokba való kinevezési gyakorlatában is változtatásokra került sor.²³⁴

Rüsztem pasa halála és Szemiz Ali pasa nagyvezírt kinevezése (1561)

Szulejmán veje, az összesen két alkalommal, mintegy tizenöt éven át a nagyvezíri tisztséget betöltő Rüsztem pasa a Bajezid trónörökössel folytatott harcok idején, 1561. július 12-én hunyt el. A személyiségükkel és a tetteikkel a szultánra és a korszakra mind pozitív, mind negatív értelemben egyaránt komoly hatással bíró két nagyvezír közül Rüsztem pasa volt az egyik. Szulejmán uralkodása alatt az Ibrahim és Rüsztem pasák nagyvezírt működése egymást szervesen kiegészítő, két meghatározó nagyvezírt korszakként jellemezhető. Míg az előbbi nagyvezír a birodalom nagyságáról, dinamizmusáról és pompájáról ismert korszakát képviselte, addig az utóbbi annak az időszaknak volt a megtestesítője, melyben az

államkincstár a leggazdagabb volt, a katonai erő pedig a zenitjén állt; ebben a korszakban a szultán döntéseire és cselekedeteire a legnagyobb hatással lévő személyiség kétségkívül a valamennyi jelentős esemény lefolyásában szerepet játszó Rüsztém pasa volt. Ogier Ghiselin de Busbecq császári követ megfigyelése szerint a nagyvezír éles eszének és előrelátó gondolkodásának nagy szerepe volt a szultán hírnevének és dicsőségének létrejöttében. A követ mérvadó portai köröktől úgy értesült, hogy Isztambulban Rüsztém pasa nagyvezír erőfeszítései és tehetsége jóvoltából volt gazdag a külső és a belső kincstár, mindezt ráadásul a pasával kevésbé rokonszenvező személyektől hallotta. Minden szóba jöhető forrást igénybe vett és mozgósított azért, hogy az államot minél több bevételhez juttassa. Ugyanakkor a fennmaradt dokumentumok arra vallanak, hogy észszerű intézkedéseket hozott annak érdekében, hogy különösen Isztambul élelmezése ügyében, de más területen se engedjenek teret a korrupciónak és a nyerészkedésnek. Nagy Szulejmán idejében az Európával való gazdasági kapcsolatokat időnként az oszmán állam szempontjából negatív tendenciák jellemezték, helyenként pedig – elsősorban Isztambulban – élelmiszerhiány lépett fel. Ennek a fő oka az volt, hogy az anatóliai és ruméliai terményeket az állam valós szükségleteire való tekintet nélkül exportálták, vagy éppen csempészték külföldre. A Fekete-tenger és a Földközi-tenger kikötőibe érkező külföldi hajók számos esetben a ténylegesnél jóval magasabb áron vásároltak gabonát, majd a kereskedők az így felhalmozott készleteket elszállították a saját országukba. Időnként a lakosság szükségleteit csak szűkösen fedező élelmiszer-alapanyagoknak vagy feldolgozott élelmiszereknek a meggondolatlan mértékű kivitele az országból különösen hadjárat idején vezetett hiánycikkek kialakulásához. Mindez Isztambulban és más nagyvárosokban is gazdasági válságot, drágulást és a spekuláció növekedését idézte elő.

A Rüsztém pasa által jegyzett egyik nagyvezírt felterjesztésből kiderül például, hogy a saját nagyvezírsége idején az egész birodalomra hatással lévő, sőt az egyes vezírek érdekeit is érintő kérdésben igen nagyfokú éberséggel járt el. Felhívta ugyanis a szultán figyelmét arra, hogy a nyilvántartásba vétel nélkül bonyolított gabonaeladás milyen mértékű károkat okoz az államnak. Ezzel

együtt viszont Rüsztém pasa a szultánra gyakorolt befolyása révén, továbbá anyósa, valamint a felesége, Mihrimah szultána közbenjárására olykor jogszerűtlen tettekre sarkallta a szultánt, ami viszont társadalmi szinten idézett elő kedvezőtlen folyamatokat. Amint az egyik panaszból kiderül, valamelyik havasalföldi vajda a nagyvezírnek juttatott kenőpénzzel szerezte meg a posztját, csak hogy mindennek az államkincstár látta kárát. Rüsztém pasa azáltal, hogy az Oszmán Birodalom leggazdagabb időszakában nyitotta tágira a vesztegetés kapuját, a történészek egybehangzó véleménye szerint akaratlanul is előidézőjévé vált a később félelmetes méreteket öltő korrupciónak és visszaéléseknek. Az ezzel kapcsolatos temérdek panasz híre a szultán fülébe is eljutott.²³⁵

Rüsztém pasa helyére a Szemiz (kövér) vagy Kálin (vastag) ragadványnevű Ali pasa másodvezír lépett. Ő az elődjének jóformán mindenben a tökéletes ellentéte volt. Jószívú, nagylelkű, szellemes, és ami a legfontosabb, a nép embere volt. Legendásan kellemes társalgó hírében állt, a szellemes mondásai közül többet is följegyeztek az utókornak. Figyelembe véve a szultán előrehaladott korát, eltökélten békepartit politikát folytatott.²³⁶

Békekötés a Habsburgokkal és az iráni követségi delegáció (1562)

Az Amásziában 1555-ben megkötött tűzszünettel felfüggesztett konfliktusok továbbra is fennálltak, miközben Busbecqnek a hosszú távú békeszerződés aláírása érdekében tett valamennyi erőfeszítése Rüsztém pasa nagyvezírsége idején eleve kudarcra volt ítélve. Amikor viszont Ali pasa lett a nagyvezír, a császári követtel szemben használt hangnem is megváltozott. A tárgyalások végül egy nyolc évre megkötött békeszerződéssel értek véget. A békemegállapodás értelmében a Habsburg uralkodó lemond az Erdélyre vonatkozó követeléseiről, Izabellával és János Zsigmonddal pedig megegyezik a vitatott státuszú területekről. Szulejmán ennek fejében a megállapodásban rögzített nyolcéves időtartam idejére ígéretet tett rá, hogy nem fogja követelni a formálisan oszmán fennhatóságú, ám ténylegesen az erdélyi fejedelemséghez tartozó bizonyos területeket

(például a Tisza vidékén), valamint a Habsburgokhoz átállt Balassa Menyhárt, illetőleg Báthory István és a többi főúr birtokaira sem fog igényt támasztani. Ezenkívül megállapodás született arról, hogy Ferdinánd továbbra is rendszeresen elküldi az évi 30 000 dukátra rúgó adót, és mindkét fél megerősítheti a saját területén lévő várakat. A szerződésben kitértek még a mindkét félnek adót fizető hűbéresekre, a lázadók, menekültek, útonállók stb. kérdésére. Az 1562 márciusában kelt *ahitnámét* Ibrahim bég tolmács kíséretében Busbecq adta át a Habsburg uralkodónak, melyet végül 1562. június 1-jén írtak alá Prágában.²³⁷

Tahmaszp sah időközben követséget menesztett Szulejmánhoz azzal az indokkal, hogy a Bajezid sehzáde kiadatása végett küldött pénz kézhezvétele okán a köszönetét tolmácsolja a szultánnak. Az ilyen alkalmakkor szokásos ajándékok átadását követően az iráni követ személyesen járulhatott a szultán elé, hogy megbízatása valódi céljáról tárgyaljon vele. Csakhogy az irániaknak a türkmének és üzbégek elleni harcokhoz való segítségkérése az oszmánok számára vallási szempontból problémásnak minősült: nem vállalhatták fel, hogy a szunnita üzbégek ellen segítsék a síita irániakat. Azon indokok pedig, melyeket az iráni zarándokoknak az oszmán területeken való zavartalan áthaladása ügyében hoztak fel, vagyis hogy a zarándokok ki vannak téve az arab törzsek támadásainak, ami veszélybe sodorhatja az államaik közötti jó kapcsolatokat és a békét is, nem bizonyultak meggyőzőnek a Porta számára. Mindössze a bitliszi uralkodónak a sah ellen árulást elkövető, majd Bagdadba menekülő fiai kiadatásáról született döntés.

IX.

TENGERI HADMŰVELETEK, ÚJABB POLITIKAI FEJLEMÉNYEK ÉS HADJÁRATOK (1550–1560)

Barbarossa 1546-ban bekövetkezett halálát követően a földközi-tengeri oszmán uralom töretlenül fennállt még egy ideig. A helyére kinevezett Szokollu Mehmed pasa rövid ideig tartó flottaparancsnoki megbízatását követően Rüsztém pasa testvére, Szinán pasa nyerte el e tisztséget. Barbarossa utódja az algíri beglerbégi poszton előbb a fia, Haszán pasa, majd az egyik pártfogoltja, Szálih reisz volt. Ami Turgut reiszet illeti, még Barbarossa életében kitűnt a vitézségével, és országos hírnévre tett szert. Amikor egy ízben fogságba esett, Barbarossa közvetítésével és az ellenséges flotta tengerészeire zúdított fenyegetései hatására menekült meg. Egy későbbi alkalommal pedig a Nápolyi-öbölben található Castellamar várát elfoglalva sikerült hatalmas zsákmányra szert tennie. Ezt követően Szinán pasa flottaparancsnok közvetítésével Isztambulba érkezett, ahol a szultán végül úgy döntött, hogy neki adja Karh-Eli szandzsákot, a kíséretében lévő többi kapitánynak pedig zsoldot adtak.

Turgut később Tuniszban elfoglalta Mahdia várát, majd amikor 1550-ben Nagy Károly seregei ostromolták az erődöt, szintén kitűnt a vitézségével. Egy alkalommal pedig, amikor belefutott egy velencei felségjelű hajóba, amelyik nem vonta le a lobogót a tiszteletadás jeléül, sőt „ajándékot” sem adott át neki, Turgut habozás nélkül tüzet nyitott rá. Minthogy az oszmán és a velencei állam között ekkor béke volt, a bailo panaszt tett Rüsztém pasa nagyvezírnél, mire Turgutot Isztambulba hívatta a szultán. A nagyvezír, bár a testvérét adóbérlethez juttatta, vele szemben mindig is ellenséges érzésekkel

bírt,²³⁸ ezért Turgut reisz csapdát sejtve nem ment el Isztambulba, ehelyett közel két éven át a Magreb környéki vizeken portyázott. Később, amikor a Porta Tripoli meghódításáról döntött, bár a szultán neheztelt még Turgutra, egy aranymarkolatú kardot és egy Koránt küldött neki ajándékba az ütközetbe való meghívása jeléül. Turgut elfogadta a felkérést, majd Szinán kapudán pasa flottájával egyesülve 1551-ben sikeresen elfoglalták Tripolit. Ám dacára annak, hogy Szulejmán határozott ígéretet tett Turgutnak arra, hogy neki adja Tripoli kormányzóságát, Szinán pasa révén végül másnak juttatták az újonnan meghódított területet. Turgut csalódott volt, és a többi kapitánnyal együtt távoztak a szultán szolgálatából. Turgut azt tervezte, hogy visszahajózik a Magreb térségébe, ám a kapudán pasa ígéreteinek a hatására végül elállt e szándékától, és visszatért Isztambulba. A következő években Turgut számos győzelmet aratott a Földközi-tengeren. Harcolt Nápoly és Szicília partjainál, Korzika szigetén pedig elfoglalta Bastia várát. Az albán partokat szintén sikerült megszorogatnia a tenger felől. Amikor a vártnál jóval nagyobb győzelmekkel és zsákmánnyal visszatért Isztambulba, a szultán az oszmán államnak számos dicsőséget szerző rátermett tengerészt Algír beglerbégjévé és kapudán pasává kívánta megtenni. Rüsztém pasa ezt olyan érvekkel próbálta megghiúsítani, mint hogy Turgut szívesebben szolgál szabadon, semmint hogy elszegődjön állami szolgálatba. Turgut, amikor végre személyesen járult a szultán elé, Tripoli tartományt kérte tőle, melynek aztán haláláig ő maradt a vezetője.

Szinán pasa halála után, 1554-ben Pijale pasát nevezték ki a flottaparancsnoki posztra. Turgut reisz ezután vele szövetkezve folytatta tovább a földközi-tengeri portyázásokat és csatározásokat. Egy alkalommal a francia flotta megsegítésére küldték őket. D'Aramon kérése nyomán a szultán parancsot adott a kapudán pasának, hogy Turgut reisz hajóival egyesülve, az ő tudását és tapasztalatát felhasználva induljanak a francia hajóhadhoz, és legyenek a segítségükre.²³⁹ A francia király igen nagyra értékelte Szulejmánnak ezt a döntését. Az 1555. július 3-án kelt levelében Nagy Szulejmán szultán megszólításakor egyenesen így fogalmaz: „Nagyságos, hatalmas, nagyszerű, győzedelmes uralkodó, a muszlimok nagy szultánja, a mi drága és nagyra becsült barátunk.” A

levél folytatásában meleg szavakkal ecseteli a legőszintébb köszönetét a szultánnak, majd tudatja, hogy amikor az oszmán flotta Prévezához ér, ott öt francia gálya fog várakozni, akikkel a meghozott döntések értelmében a francia parancsnokkal összehangolt lépések szerint támadnak az ellenségre.²⁴⁰ Pijale pasa valóban útra kelt az oszmán flotta élén Szicília felé. Útközben megostromolt és elfoglalt néhány erődöt és várat. Eközben a Nápolyi-öbölnél a 65 hajóból álló flottájával várakozó Andrea Doria az oszmánok közeledtének hírére elhajózott onnan.²⁴¹ Ezzel együtt, pont mint Barbarossa idejében, ezúttal sem valósult meg a hiánytalan együttműködés a franciákkal. A francia király 1555. október 22-én újabb levelet küldött a szultánnak, melyben arra kéri az oszmán uralkodót, hogy ne büntessék meg őket a kudarcba fulladt vállalkozás miatt, majd felsorolta a mentségeiket.²⁴²

Időközben az algíri beglerbég, Szálih pasa is mozgolódni kezdett a térségben, legalábbis a francia királynak küldött levelekből ez olvasható ki. Az eset azzal kezdődött, hogy a spanyolokkal szövetséges helyi törzs ostrom alá vette Peñón de Vélez kis erődjét, mire Szálih pasa azonnal a helyszínen termelt, és kiseprúzta onnan a spanyolokat.²⁴³ A francia király eközben Vaucelles-ben tűzszünetet kötött a császárral, ami Charrière szerint cseppet sem volt Szulejmán ínyére. A szultán felpanaszolta, hogy az oszmánokat kihagyták az egyezményből, és egyoldalúan kötötték meg, továbbá a hadi teherviselést teljes egészében rájuk hárították.²⁴⁴ II. Henrik azonnal a szultánhoz küldte a követét, M. de la Vignét, aki biztosította róla Szulejmánt, hogy a tűzszünet megkötésével kizárólag az volt a céljuk, hogy a Habsburg uralkodót könnyebb legyen majd eltávolítani a trónról. A nevezett tűzszünet egyébként is több sebből vérzett. Különös tekintettel arra, hogy Szálih pasa többször is kérte, hogy a flotta hajózzon el a szóban forgó térségbe, a Pijale pasa parancsnoksága alatti flottát pedig a szultán több egymást követő évben is a Magreb partjaihoz küldte, amiről külön levélben tájékoztatta a francia királyt.²⁴⁵ Pijale pasa az 1556–1558 közötti hadműveletei során elfoglalta Oran és Bizerte erődjeit, végigrabolta Mallorca szigetét, majd anélkül, hogy a spanyol flottával megütközött volna, visszatért Isztambulba.

Az 1559-es esztendőben került sor az adriai hadjáratra. Miközben a császári seregek és a máltai lovagok a Dzserba szigete elleni csatára készülődtek, Pijale először Málta környékére hajózott, ott kereste az ellenség hajóit, majd amikor megtudta, hogy a Dzserba környéki vizeken tartózkodnak, odahajózott, hogy egyesüljön Turgut seregeivel.²⁴⁶ Az egyik helyi sejk által a Habsburgok kezére átjászott Dzserba szigetétől mintegy 7–8 mérföld távolságra 1560. május 16-án a szövetséges keresztény hajóhad megütközött az oszmán flottával. Pijale pasa személyes beszámolója szerint a három nap, három éjjel tartó csata végén húsz gályát sikerült zsákmányolniuk az ellenségtől, ezek közül egyet felgyújtottak, további huszonhat hajót elfogtak, a többi pedig elmenekült.²⁴⁷ Miután e tengeri csatát oszmán részről győzelem koronázta, megkezdődött a sziget és a vár felszabadítása. Az ostrom, melyben Turgut reisz is részt vett, és a Tripoli tartományból Trablusz, Kajraván, Szfaksz és egyéb helyekről érkezett gyalogos és lovas katonák is harcoltak, nyolcvan napig tartott, végül Don Alvaro feladta a küzdelmet. Az oszmánok az ellenség összes gályáját elsüllyesztették és számos foglyot ejtettek.²⁴⁸

Oszmán jelenlét az Indiai-óceán térségében és a portugálokkal való harcok

Hadim Szulejmán pasa visszatérését követően is tovább folytatódtak a csatározások. Amikor megjelentek a portugálok a Vörös-tengeren, és megpróbálták elfoglalni Dzsidda kikötőjét, a mekkai emír közbelépése megghiúsította a tervüket. Hasonlóképpen a szuezi hajóépítő műhely elfoglalására és az oszmán flotta felgyújtására irányuló kísérletük is kudarcot vallott. A rövid időre elfoglalt Áden városát pedig Pîrî reisz flottája hamarosan visszafoglalta. Az oszmán tengernagy ezután a harminc hajóból álló flottájával kihajózott az Indiai-óceánra (1551), ám a vállalkozása kudarcba fulladt, s azzal a váddal, hogy a szuezi flottát Bászrában hagyta, visszatérte után a szultán parancsára kivégezték Egyiptomban (1553).

Pîrî Reisz híres műve, a *Tengerek könyve (Kitab-ı Bahriye)*, melyben részletesen közreadja a Földközi-tenger térképét az összes

ismert kis és nagy öblöt, áramlatokat, szorosokat és kikötőket feltüntetve, az oszmán tengerészet történetének az egyik alapműve.²⁴⁹ A szultán ezután a szuezi tengerészkapitányi posztra Kupat bászrai pasa felterjesztése alapján az egykori katífi szandzsákbéget, Murad reiszt nevezte ki. Murad reisz a flotta egy részével kihajózott Bászrából, amikor is a Hormuz-sziget közelében belefutott a portugál hajóhadba. Az összecsapásban az oszmánokat súlyos veszteségek érték, Murad reisz kénytelen volt visszafordulni Bászrába, majd az eseményeket követően elbocsátották (1552). Ezután a szuezi kapitánnyá kinevezett Szejdí Ali reisz kapta a feladatot, hogy a Bászrai-öbölben ostrom alá vett szuezi flottának a segítségére siessen és visszahajózzon velük Szuezebe (1553). Csakhogy ő sem tudta visszavinni a flottát. A portugálokkal és az óceáni viharokkal folytatott heves küzdelmek után Gudzsarát partjainál kötött ki, majd egy három évig tartó kalandos utazást követően szárazföldi úton tért vissza Isztambulba. Az utazása élményei által inspirált híres útikönyve, a *Mir'atü'l-Memalik* (*Országok tükre*) kivívta Nagy Szulejmán szultán elismerését is.²⁵⁰

Málta ostroma (1565)

A Habsburgokkal kötött 1562. évi békeszerződés lecsillapította a Földközi-tenger térségében is a kedélyeket, és a spanyol király egy ideig valóban nem bocsátkozott újabb katonai műveletbe. Ám alig két évvel később a dzserbai veszteségek kárpótlására a szicíliai alkirályt, García de Toledót az afrikai partokhoz küldte, és újra visszaszerezték Peñón de Vélez erődjét. Egyrészt ez az esemény, másrészt pedig a máltai lovagok által egy oszmán gálya elfogása szolgáltatott a látszólagos indítékokat Málta ostromához. A valódi ok azonban az volt, hogy a Földközi-tenger feletti uralom megőrzésének egyik kulcsa a tenger nyugati medencéjében fekvő, stratégiai jelentőségű Málta elfoglalása volt. A mindezzel tisztában lévő Turgut reisz már évek óta szorgalmazta a Máltával kapcsolatos tervei megvalósítását, s 1551-ben volt egy sikertelen kísérlete a sziget elfoglalására. Amikor befutott a hír Isztambulba, hogy a bosztandzsai-basi²⁵¹ egyik kereskedővel és zarándokokkal teli

hajóját elfogták a máltaiak, hatalmas volt a felháborodás, Szulejmán pedig hamarosan elrendelte a Málta elleni büntetőhadjárat megindítását. A szultán ezúttal Musztafa pasát nevezte ki főparancsnoknak, és a portai zsoldosok egy részét is mellé rendelte a gályákra. A nagyvezír által összehívott díván úgy határozott, hogy a Málta elleni hadjáratra 300 hajót küldenek, a vár lövetésére pedig húsz nehéz és 120 könnyű ágyút, továbbá mintegy 20 000 kantár (1 kantár kb. 54 kg) lőport visznek magukkal. Az előkészületekkel gyorsan, alig két hónap leforgása alatt végeztek. A nagy formátumú oszmán tengerész, Turgut reis halálával végződő kudarcos ostrom semmilyen kedvező fejleménnyel nem járt az oszmánok számára. Kâtip Cselebi²⁵² művéből tudjuk, hogy a kudarcért való felelősséget Pijale pasa tengernagy és Musztafa pasa főparancsnok megpróbálták egymás nyakába varrni. Szintén ő jegyezte fel, hogy a nagyvezír már a hadjárat megkezdése előtt bizalmatlanságot érzett mindkettőjükkel szemben.²⁵³ Szelaniki²⁵⁴ pedig arról tudósít, hogy a szultán emiatt egy ízben Ferhat aga főistállómesterrel osztotta meg az aggodalmait.²⁵⁵

Kiújult ellentétek a Habsburgokkal és a Szigetvár elleni hadjárat (1566)

Az 1562. évi oszmán–Habsburg megegyezést követően a határvidékeken és Magyarországon is kiújultak az ellentétek, ezért a Habsburg uralkodó a korábban föl vállalt adót két egymást követő évben sem fizette meg. A megállapodás aláírása után két évvel, amikor 1564-ben Ferdinánd elhunyt, a nagyvezír arra kérte az isztambuli Habsburg-követet, hogy egyrészt fizessék meg a felgyűlt adóhátralékot, másrészt pedig újítsák meg a megállapodást a fennmaradó hat évre. Az új uralkodó, II. Miksa azonban az adók kifizetését a két birodalom között feszülő ellentétek feloldásától tette függővé. Amikor Nagy Szulejmán szultán Bâlî csaszt Bécsbe küldte a trónra lépési üdvözlétével, egyúttal arra is rákérdezett, hogy az új uralkodónak szándékában áll-e a korábbi *ahitnâme* megújítása. Mindeközben János Zsigmond erdélyi fejedelem és a Habsburg uralkodó között is kiújultak az ellentétek Erdély birtoklásának

ügyében. Erdélyben úgy vélekedtek, hogy a Habsburgok jogtalanul tartják megszállva a területeiket. Hamarosan új Habsburg-követ érkezett Isztambulba, hogy tárgyalásokat folytasson a Portával a vitatott helyzetű területekről. A nagyvezír képviselte a Porta álláspontját, mely szerint a szultán hajlandó nyolc évvel meghosszabbítani a békemegállapodást azzal a feltétellel, hogy az oszmán állam a Tiszán túli összes területet az őrizete alá vonja. Az idő alatt, amíg a tárgyalások folytak, s a Habsburg-követ visszatért Bécsbe további utasításokért, Szemiz Ali pasa elhunyt, és 1565-ben Szokollu Mehmed pasát nevezték ki a helyére. Az új nagyvezír e vitás ügyeket illetően merőben más politikai véleményen volt, mint az elődje. Amikor első ízben fogadta a tárgyalások folytatása végett újfent Isztambulba érkező Csernovics Mihály császári követet, azonnal világossá tette a számára, hogy a Habsburg uralkodónak vissza kell adnia az oszmánoknak Tokaj és Szerencs várakat, másrészt, miután a szatmári egyezséget János fejedelem a szultán jóváhagyása nélkül kötötte meg, a benne foglalt rendelkezéseket érvénytelennek tekintik. Ezért az adók megfizetéséig, illetőleg a követeléseik teljesítéséig minden további tárgyalást felfüggesztenek, és a béke megújítását is csak ennek függvényében tudják jóváhagyni.

Az 1566-os esztendő elején tovább éleződött a két birodalom közötti feszültség. A Habsburg uralkodó egyrészt háborúra készülődött, másrészt viszont újabb követeket menesztett a szultánhoz. Csakhogy az új követ, Hosszútóthy György hiába kérte a szintén vita tárgyát képező Krupa várának visszaadását, mivel továbbra sem hozta el az oszmánok által követelt adót, ráadásul a tokaji vár ügyében sem szolgált a Porta számára kielégítő magyarázattal. Szulejmán végül az újabb hadjárat megindítása mellett döntött, a követet pedig őrizetbe vették. A történelmi vélemények, valamint Álnak a szultán utolsó hadjáratáról írt műve (*Heft Meclis*) alapján úgy tűnik, a hadjárat megindításának okai között szerepelt az is, hogy a szigeti vár katonái rendszeresen portyáztak a határvidéken, és fosztogatták az ott élő lakosságot. A szultán a hajlott kora és betegsége ellenére úgy döntött, hogy személyesen vezeti a hadjáratot. Néhány történész azzal magyarázza a szultán személyes részvételét, hogy Szulejmán

szándéka szerint az eddig sikertelenül ostromolt Szigetvár és Eger várainak bevételével felmorzsolták volna a maradék magyarországi ellenállást, és nem hagytak volna maguk után számottevő katonai erődöt, sőt Győr (Yanik Kale, azaz felégetett vár) és Komárom várának elfoglalásával a területen végzett hódításaikat dicsőséggel végezhetnék volna be. Másodlagos szerepet játszhatott még e döntésében, hogy bosszút álljon az egy évvel korábbi máltai kudarcért, valamint hogy elhallgattassa azokat a bíráló hangokat, melyek a szultán szemére vetették, hogy immár több mint tíz esztendeje nem vezetett egyetlen hadjáratot sem. A szultánt ugyanis nyíltan érték efféle bírálatok. Egy Nureddin sejk nevezetű személy például egyenesen azt állította, hogy jogos dolog kritikával illetni egy olyan szultánt, aki személyesen nem tesz eleget a dzsihád szent kötelességének, ez szintén hatással lehetett Szulejmán döntésére. Olyan szóbeszéd is keringtek, hogy a lánya, Mihrimah szultána is a hadjáratban való részvételre buzdította. Természetesen a végvidékeken szolgáló határőrparancsnokok ez irányú leveleinek és kérelmeinek is hatása lehetett a döntésre.

A hadjárat megindítása előtt Pertev pasa második vezírt a szerdárral együtt Erdélybe küldték. Az volt a küldetése, hogy a Temesvár környéki erdélyi várak közül Gyula várát elfoglalja, ezáltal biztosítva az oszmán sereg jobbszárnyának védelmét.²⁵⁶ A szultán az oszmán sereg élén 1566. május 1-jén indult útnak Isztambulból, és a szokásos útvonalon haladt, útközben még az erdélyi fejedelem fogadására is szakított időt. Augusztus elején értek Szigetvár alá, ahol azonnal megkezdték a vár ostromát.²⁵⁷ Zrínyi Miklós várkapitány alaposan megerősítette a várat és ütőképes védősereget állított fel. Ahogy az oszmán sereg közeledett, egy hatalmas keresztet állítottak fel a középső erődre; az oszmán szultán pompájára válaszul pedig a várfalakra vörös posztót terítettek. Az ostrom egy hónapnál is tovább tartott, és mivel a védők kemény ellenállást tanúsítottak, súlyos veszteségek érték mindkét oldalt. Az ostrom ideje alatt számos helyi támadást hajtottak végre. Először a külső erődítéseket és a külső várat sikerült bevenni. Az ostrom tizenötödik napján személyesen a nagyvezír által vezetett rohamban súlyos veszteségek érték az oszmán csapatot. Szokollu Mehmed pasa is csak hajszál híján tudta megmenteni az életét. A

szultán a vártól északra magasodó dombok egyikén felállított uralkodói sátrában értesült a történekről. Azonnal utasítást küldött a nagyvezírnek, miszerint megfelelő felkészültség nélkül és a szükséges hadi eszközök hiányában nem engedélyezi a hasonló műveleteket. „Megégette ez a vár az én szívemet, kívánom, hogy Allah borítsa tűzbe.” A szultán e szavakkal tudatta vezírével, hogy roppant mélyen érinti az ostrom elhúzódása és a közben elszenvedett vereségek. Az oszmánok később felszólították a védőket a vár feladására, majd a szokásos hadi cselekhöz folyamodtak, ám egyik sem vezetett eredményre. Ezután a harcok még elkeseredettebben folytatódtak, mígnem szeptember 7-én végül sikerült elfoglalniuk a várat.²⁵⁸

Nagy Szulejmán szultán halála (1566. szeptember 7.)

A szultán már beteg és gyenge volt, amikor elindult a sereggel Isztambulból az utolsó hadjáratra. Ezúttal nem lovon ment, hanem egy kényelmes utazókocsiba ültették, s hogy csökkentsék az utazással járó fáradalmakat és a szultáni hintó rázkódását, a nagyvezír egynapi járásra előtte haladt, s gondoskodott arról, hogy elegyengessék, megjavítsák az utakat, amelyen a szultáni sereg majd áthalad. Különböző elképzelések és magyarázatok születtek arról, hogy a szultánnak mi volt a betegsége, felmerült a köszvény, a vérhas, a paralízis, sőt még a rák gyanúja is. Az ostrom utolsó napjaiban elterjedt a hír a hadseregben, hogy a szultán állapota rohamosan romlik. A halála szeptember 6-áról 7-ére virradóan történt, valamikor éjfél után. Az esetről azonnal értesítették titokban a nagyvezírt. Szokollu Mehmed pasa eltökélten vette kézbe az irányítást annak érdekében, hogy a hadjárat zökkenőmentesen érjen véget, és learassák végre Szigetvár ostromának küszöbön álló győzelmét. Éppen ezért a legszigorúbban meghagyta mindenkinek, aki tudomással bírt az uralkodó haláláról, hogy tartsák ezt titokban, és végezzék úgy a dolgukat, mintha a szultán még életben volna. Szulejmán bizalmi emberei közül Dzsafer aga szilahdárnak egy titkos iratban meghagyta, hogy hívassák a kapidzsik kethüdáját (kapuőrség-parancsnokát) a szultáni tábor fősátrába, és hozzák a

tudomására, miszerint „a szultán egészsége, hála Istennek, javulni kezdett, ám az uralkodó roppant nyugtalan, amiért ilyen temérdek erőfeszítés és ennyi veszteség dacára sem sikerült még elfoglalni a várat, ezért az a fenséges parancsa, hogy a várat még a mai napon be kell venni”. A szultán halálát valóban sikerült titokban tartani, senki, még a vezírek sem szereztek róla tudomást, a várat pedig még aznap elfoglalták. A nagyvezír továbbra is bejárt az uralkodói sátorba, mintha a szultán színe elé járulva jelentést tenne a fejleményekről, míg a Dzsafer aga által rajzolt szultáni kézjeggyel ellátott tezkerek (hivatalos iratok) útján adták ki az utasításokat. Ily módon sikerült Szulejmán halálhírét mindaddig titokban tartani, amíg az új szultán, Szelim a hadsereg elé nem érkezett. Szulejmán holttestét bebalzsamozták, belső szerveit pedig eltemették a helyszínen. A halála helyén később Szokollu Musztafa pasa budai beglerbég egy díszes márványtürbét emeltetett, amely később évszázadokon át híres muszlim zarándokhelyként volt ismert Szigetvárott.²⁵⁹ Később a szultán holttestét Isztambulba szállították, és a Szulejmánije dzsámi udvarában található türbében temették el.²⁶⁰

X.

NAGY SZULEJMÁN SZULTÁN SZEMÉLYISÉGE ÉS MŰVEI

Az ovális arcú, barnás-zöld szemű, szabályos szemöldökű, sasorrú és ritkás fogú férfiként ábrázolt szultán magas termetű, arányos testalkatú, jóvágású, szavaiban és mozdulataiban egyaránt megfontolt és kifinomult uralkodó volt. Kedvelte a költők, művészek és tudósok társaságát, szellemes társalgó volt. Jóformán minden történész egyetért abban, hogy azon kevés szultánok közé tartozott, akik mind fizikai, mind szellemi értelemben valamennyi előnyös tulajdonságnak a birtokában voltak.

A huszonhat évesen trónra lépett szultán mintegy negyvenhat éves uralkodása többnyire győzelmek és fényűzés jegyében telt el, a birodalmát a törvényesség és igazságosság szellemében vezette, ami miatt a nép körében roppant népszerűségre és tiszteletre tett szert. Hosszú uralkodásának ideje alatt az oszmán seregek számos csatát vívtak az európai, ázsiai és afrikai földrészen, a győzelmek révén pedig mindhárom földrészen jelentős mértékben sikerült kiterjesztenie a birodalom határait, a hadjáratok során pedig számos esetben személyesen vezette főparancsnokként a seregeit. Személy szerint nem kevés része volt abban, hogy az oszmán állam a szultanátusa ideje alatt ily mértékű területi gyarapodást és felemelkedést könyvelhetett el. Amellett, hogy kiváló hadvezér volt, különös gondot fordított a közjog és a törvényesség érvényre juttatására, amiben az igazság iránti kivételes vonzalma mutatkozott meg. Minderről a hazai és külföldi források, megfigyelők rendre csodálattal és elismeréssel szóltak. A hadsereg és az államigazgatás feletti vitathatatlan tekintélye és befolyása, a környezetében élőkben ébresztett tisztelet és rokonszenv érzése az évek során egyre erősebbé vált. Mindez annak is köszönhető, hogy

a tisztségviselők pályáját közelről figyelemmel követte, s nem feledkezett meg a szükséges előléptetésekről és kinevezésekről sem. A szultán személye iránt táplált pozitív érzések olyannyira erősek voltak, hogy még az olyan tragikus, a közvéleményt felkavaró események sem tudták tartósan megingatni, mint az érzelmileg erősen befolyásolt állapotban meghozott ítéletek és döntések, vagy a Hürrem szultána és a hárem intrikái következtében Musztafa és Bajezid sehzádéknak, valamint Ibrahim és Ahmed pasáknak a kivégzése. Ezért történhetett meg, hogy amikor a hadseregben elterjedt a halálhíre, kivétel nélkül valamennyi katona, sőt a birodalom egész népe mélységes bánatot érzett. Szulejmán már uralkodása első éveiben igyekezett kárpótolni mindazokat, akiket még apja, Szelim szultán szigorú intézkedései következtében sérelem ért, amivel komoly népszerűsége tett szert. Igazságszeretetének egyik legelső megnyilvánulása volt, amikor részrehajlás nélkül megbüntette az államigazgatásnak és a hadseregnek mindazon tagjait, akik a néppel szemben önkényeskedtek, és a birodalom nem muszlim alattvalói (rája) közül gyermekeket adtak el rabszolgának.

Szulejmán hosszú uralkodásának ideje alatt senkit sem bocsátottak el nyomós ok nélkül az állásából, ahogyan a súlyos vád alapján felmentett személyeket sem vették vissza egykönnyen. A kádik és az állami tisztségviselők igazságos és emberséges eljárásaiban is e felfogás érhető tetten, míg a hivatalnokok hosszú időn át ugyanazon pozícióban való megtartása szintén hozzájárult az ország stabilitásának fenntartásához. Ibrahim Pecsevi műveiből számos példát ismerünk erre.²⁶¹ Szulejmánnak az elhamarkodott ítéletektől való tartózkodása, továbbá az a szokása, hogy a döntéseit alaposan megfontolva, rendszerint a vezíreivel való tanácskozást követően hozta meg, a cselekedeteit jellemző körültekintő és átgondolt hozzáállás mind azon jellemvonásai közé tartoztak, melyek naggyá tették a személyét, és megnyitották előtte a győzelmekhez vezető utat. Az is tény ugyanakkor, hogy az állam hatalmát és stabilitását mindennél fontosabbnak tartotta, ennek érdekében pedig nem habozott feláldozni mindazon személyeket, akik az állam érdekeivel ellentétes lépésekre szánták el magukat, még akkor sem, ha éppen a hozzá legközelebb állók életéről volt

szó. A szultán általában helyesen választotta meg a fontos pozíciókban szolgálatot teljesítők személyét, még az olyan magas tisztségek esetében is, mint amilyen a nagyvezír, a vezírek, a nisándzsik, a deferdár vagy a kazaszker, zömében az arra érdemes, határozott fellépésű és tapasztalt emberek közül választott jó érzékkel.

Nagy Szulejmán szultán az építészet területén is nagy szolgálatot tett az oszmán fővárosnak, kiemelt figyelmet fordított Isztambul épített örökségének a fejlesztésére. A Szulejmánije mecsetkomplexumon kívül az apja emlékére építtetett Szelim szultán dzsámi és melléképületei, a fiai, Mehmed és Dzsihangir halála után építtetett dzsámik, a lánya, Mihrimah szultána által építtetett, Edirnekapiban és Üsküdarban található dzsámik, a felesége, Hürrem szultána megrendelésére építtetett Haseki Szultán dzsámi, medresze és kórház mind olyan jelentős építészeti remekművek, melyek tovább szépítették Isztambul arculatát.²⁶² Az isztambuli *Kırkçeşme* (negyven kút) néven ismert csatornahidak (akvaduktok) is a Szulejmán szultán idején épült nagyszabású és jelentős alkotások közé tartoznak. Ali feljegyzései szerint a vízvezetékekre, melyek építését 1555. október 7-én kezdték el és 1563. június 23-án fejezték be, kezdetben 40 203 060 akcsényi összeget fordítottak, s amikor a nagy árvíz következtében egyes helyeken megrongálódtak, további 9 800 000 akcsét költöttek rájuk, így végül a csatornahidak megépítése összesen 50 054 207 akcséba került.²⁶³ Hasonlóképpen az 1563-as esztendőben bekövetkezett nagy árvizet követően, melynek során az Iskender Cselebi palotájában (a mai Yeşilköy és Florya környékén) menedéket kereső szultán is kis híján éltét vesztette, Mimár Szinán tervezésében megépült a Büyüç Çekmece híd. Ennek az építését 1566-ban kezdték el és 1577 végén fejezték be, a megépítése mintegy 11 450 000 akcsényi összeget emésztett fel.²⁶⁴

Nagy Szulejmán idején a birodalom többi részén is hasonló létesítmények épültek; Bagdadban például a korábban a síiták által lerombolt Abu Hanifa neves imám türbóját építették újjá, majd emeltek mellé még egy dzsámit és egy szegénykonyhát is. Szintén felújították a bagdadi Kadiri rend alapítója, Abdülkadir Geylani sejk türbóját és dzsámiját, a gondozásukra pedig alapítványokat hoztak

létre. Konyában Mevlana Dzsela'leddin Rumi türbéje mellett egy kétminaretos dzsámi, egy ceremóniaterem, egy szegényház és a dervisek számára cellák épültek fel, Seyitgazi városában pedig a Seyyid Battal Gazi türbéje mellett egy nagy derviskolostort, dzsámit, medreszét és szegénykonyhát alapítottak, a derviskolostort a Bektasiknak adták. Mindezen intézkedések a birodalomban élő szunnita alattvalóknak, köztük is a Kadiri, Mevlevi és Bektasi rendek tagjainak kedveztek. A Kaffában és Iznikben dzsámivá alakított, egykor templomként szolgált szentélyeket szintén megmentették, a pusztulástól, míg Damaszkuszban új dzsámit, medreszét, szegényházat és iskolát építettek. A Meriç fölött ívelő Gazi (Çoban) Musztafa pasa hídja (Cisri-i Mustafa Paşa), a karavánszeráj, a dzsámi és a szegényház mind romos állapotban volt, ezért Hürrem szultána újjáépíttette őket.²⁶⁵

Az ebben a időszakban meghódított valamennyi vár, palánkvár, valamint a városokban található templomok dzsámivá lettek átalakítva, ahol pedig nem volt átalakításra alkalmas épület, ott új dzsámit építettek. A szultán Jeruzsálemben a Sziklamecset (Kubbat asz-Szahra) falainak a felső részét kívülről színes fajanszokkal díszítette. A Kába-követ pedig az oszmán szultánok között elsőként Szulejmán renováltatta és díszítette, akárcsak a régi kalifák. A díszítések elvégzéséhez előbb Ebusszuud Efendi muftitól kért vallásjogi engedélyt, azaz fetvát, majd elrendelte, hogy a betoldásokat a mekkai vallásjogtudósok, továbbá a hanafita, sáfíita, malikita és hambeli irányzatok imámjainak a jelenlétében végezzék el. E négy muszlim vallási irányzat képviselői részére négy medreszét építtetett, majd az oszmán medreszékben bevett szokás szerint diákokat és tanársegédet neveztek ki. A próféta felesége, Hatidzse korábban mecsetté alakított házát felújították, majd egy kupolát emeltek fölé. Pénzt különítettek el vízvezetékek építésére is, amire Mekkában hatalmas szükség mutatkozott, ezenkívül a korábban az egyiptomi szultánok által alapított, már meglévő alapítványok mellé újakat hozta létre.²⁶⁶

A törvényhozás és Nagy Szulejmán szultán törvénykönyvei

Szulejmán az egyetlen oszmán uralkodó, akinek a „törvényhozó” jelzőt adományozta az utókor. Tulajdonképpen a törvények az iszlám alapelvein nyugvó oszmán államban közvetlenül az uralkodó személyében és autoritásában gyökereztek, és e törvényalkotó képesség a személyes hatalmához hasonlóan az abszolút uralom velejárója volt. A mindenkori oszmán szultán a legfelső államhatalom megtestesítőjeként mindennemű politikai és közigazgatási jogrend megalkotásában jogosult volt első fokon eljárni. Lényegében minden szultán „törvényhozó” volt. Ennélfogva az oszmán állam megalakulásától kezdve, rendszerezett formában és önállóan is, mind a saríára, mind pedig a szokásjogra támaszkodó törvények egyaránt léteztek. A törvénykönyv formájában való kodifikációt azonban elsőként – ha erősen hiányos formában is – Hódító Mehmed szultán idejében, míg a módszeres szerkesztést Nagy Szulejmán szultán idejében végezték el. A „törvényhozó” jelzőt minden bizonnyal azzal érdemelte ki, hogy a mindaddig roppant lassan véglegesült közigazgatási, pénzügyi, katonai és egyéb jogszabályokat az ő idejében rendszerezték és tökéletesítették. Szulejmán volt az, aki az állam és a közösség életét szabályozó törvények végleges formába öntésére utasítást adott, amivel az oszmán társadalom szemében kiérdemelte a törvényhozó jelzőt. Ami viszont a törvényalkotás gyakorlati részét illeti, az érdemi munkát elvégzők elsősorban a jogszabályokat megfogalmazó és papírra vető nisándzsik és muftik voltak. A „*Kanunname-i Âl-i Osman*” néven közreadott és Nagy Szulejmán szultán rendeletével kodifikált, a könyvtárainkban is számos példányban megtalálható törvénykönyveket a kiadója, Mehmed Arif szerint a szultán parancsára korának első nisándzsija, Seydî Bey szerkesztette egybe. Számos más írásos törvénykönyv esetében a különböző tárgykörök feldolgozásában a megadott címekben Dzselsalzáde nisándzsi vagy Kemalpasazáde és Ebusszuud Efendi muftik neve bukkan fel, ami arra utal, hogy e tisztségviselők is közreműködtek a törvénykönyvek megalkotásának folyamatában, egyben rávilágít a kor kodifikációs gyakorlatára is.²⁶⁷ Nagy Szulejmán szultán törvénykönyve három fő fejezetre tagolódik, melyek a büntetőtörvényt, az adótörvényeket, továbbá a rájára és bizonyos katonai osztályokra vonatkozó rendeleteket tartalmazzák.

A törvénykönyv nemcsak a tímár- és a ziámetbirtokosok helyzetét, de a lakosságra vonatkozó jogi és pénzügyi szabályokat is rendszerezte. Az újonnan meghódított területekkel együtt az állam földbirtokai, a terményadó (tized), a harádsz elváltak egymástól, erre vonatkozóan számos tartomány értékösszeírását elvégezték. E kodifikációs gyakorlat eredményeképpen Ebusszuud Efendi sejhülszlám fetváival együtt a „Szulejmán szultán törvénykönyvei” néven ismert törvények évszázadokon át hatályban maradtak. Szulejmán idejében szintén nagy jelentőséget tulajdonítottak a népesség- és birtokösszeírásoknak, a szultán egyik rendeletében rámutatott, hogy ha az ország valódi állapotát minden részletében fel tudnák térképezni, akkor tucatnyi jövőbeni korrupciónak és jogtalanságnak elejét lehetne venni. Ezen összeírások alapján a különböző területeken tevékenykedő és más-más adókötelezettséggel bíró lakosság, továbbá a hivatalnokok tömege könnyebben ellenőrizhetővé vált. E tárgykörben részletes információt nyújtanak a Miniszterelnökség Levéltárában őrzött tahrir defterek (szandzsákösszeírások).²⁶⁸

Pénzügyi és gazdasági helyzet, szervezet

Nagy Szulejmán szultán uralkodása alatt a Hódító Mehmed kora óta folyamatosan fejlődő gazdaságot általában véve stabilitás jellemezte. Az állam bevételeinek fő forrása továbbra is a tized volt. Ezt a bevételt egy sajátos rendszer szerint osztották szét a birodalomban; *hász-*, *ziámet-* és *tímárbirtok* formájában, továbbá *dirlik* név alatt a vezírek, katonai előljárók és a tartományi vezetők, illetőleg a tímáros szpáhiik számára, míg alapítványként a vallási és kulturális szolgálatok részére, a *yurtluk* és *odzsaklik* (örökölhető szpáhibirtok) formájában pedig a határ- és a várórség, illetve a várakban szolgáló helyi katonák számára volt fenntartva. Minthogy az állami bevétel alapja és fő forrása a tized volt, így az Oszmán Birodalomban a földterületek típusa és minősége is nagy jelentőséggel bírt. A saríia rendelkezései szerinti felosztás értelmében, vagyis a földnek az *arazi-i öşriye*, *arazi-i harâciye*, *urazi-i emîriye* néven három fő csoportra való felosztásában Nagy

Szulejmán idejében jelentős változtatásokra került sor. Ebusszuud Efendi főmuftinak az e tárgyban kibocsátott fetvái és egyéni értelmezései (idzstihád) törvényerőre emelkedtek, ennek folytán az Oszmán Birodalomban található valamennyi földbirtok *arazi-i emîrîye* (állami földbirtok) besorolású lett. Az ilyen típusú földek után beszedett kincstári részesedést tizednek nevezték. Az e tárgyban kelt szultáni rendeletek – különösen Buda bevétele után a birodalom nem muszlim alattvalóinak a helyzetét szabályozó, és általában a Ruméliában található földeket is a kincstári birtokok közé utaló formánok – törvényerőre emelkedtek. Ennek értelmében az efféle kincstári földeken élők rendelkezhetek a saját tulajdonukkal, vagyis a birtokukban lévő ingó vagyonuk, a városokban és a falvakban található házaik, szőlők és kertjeik továbbra is a saját tulajdonukat képezték, a saját akaratuk szerint gazdálkodhattak vele, eladhatták, elajándékozhatták, sőt harmadik személyre is átruházhatták a jogaikat, viszont az általuk megművelt földek már nem minősültek a saját tulajdonuknak, hanem az állam tulajdonát képezték (*arz-i memleket*), eszerint pedig a terményadót (*harac-i mukaseme*) és a többi adót kötelesek voltak megfizetni az államnak. A Szulejmán idejében Ebusszuud Efendi nevével fémjelzett törvényt és új jogrendet a későbbi muftik, jogtudósok, szultánok és államférfiak is hatályban tartották és alkalmazták. Más részről viszont Szulejmán idejében a földbirtokok és a dirlikék rendszerében időnként változásokra került sor, vagyis egy hász-birtok ziámetté, egy ziámet vagy mezőgazdasági használatú föld tímárbirtokká vagy alapítványi földdé minősült át, más szóval az egyes birtokformákat lehetőség volt átminősíteni. Ilyen esetekben azonban mindig szükség volt a szultán személyes jóváhagyására, e változtatási szándékokat a *defter-i hakanı* elnevezésű jegyzékekbe maga a nisandzsi vezette be.²⁶⁹ Az Oszmán Birodalomban az állam működését meghatározó legjelentősebb intézményként számontartott földbirtokok igazgatásával és a földbirtokos (*sahib-i arz*) fogalmával Szulejmán idejében is hosszan és behatóan foglalkoztak, időnként a szultán egy seregnyi új rendelettel és fermánnal szabályozta a helyzetet. A szpáhik, ziámet-birtokosok, szubasik, ráják és gyermekeik, valamint az idegennek tekintett és annak megfelelő bánásmódban részesített személyek tárgyában kelt fermánokban Szulejmán az ily módon

létrejött jogsértéseket és igazságtalan eljárásokat megelőzendő új alapelveket fektetett le.²⁷⁰

A *sahib-i arz* Szulejmán idejében a nem túl magas, megszokott mértékű adókat gyűjtötte be. Ezek közül a legfontosabbak, a *resm-i çift*, a *bennâk* (nyereségadó), a *dönüm resmi* (ezer négyzetméteres föld után fizetendő illeték), és a többi hasonló adó aránya szandzsákonként eltérő lehetett. Ezt az arányt minden tartomány és szandzsák tahrir-defterében (adóösszeírásokban) külön regisztrálta; ezenkívül a *Kanunname-i Âli Osman* néven ismert törvénykönyv is foglalkozik vele.²⁷¹ Az összefoglalóan *avariz* néven ismert rendkívüli adók (*tekâlif-i örfiye*) Nagy Szulejmán idejében ugyancsak mérsékelten voltak elterjedtek. Ezek az állam rendkívüli szükségletei esetén a szultáni rendeletek által kivetett adónemek voltak, mint például a *kürekçi avariz akçesi*, és nem minősültek olyan igazságtalan adónemnek, mint amilyen a későbbi korszakokban például a *tekâlif-i şakka* volt. Ebben a korban az állam a *ganâim* (hadizsákmány) és a *dzsizje* (fejadó) típusú bevételeken kívül még a vazallus országoktól származó adóbevételek felett is rendelkezett, melyeket az oszmán források rendszerint csak *haradzs* vagy *dzsizje* néven említenek. Ami az adók nagyságát és az adófizető országokat illeti: Ausztria évente 30 000 dukát aranyat (ezt maguk a *honorarium*, ill. *honoraire* szóval illették), Zakynthosz és Ciprus birtoklásáért a Velencei Köztársaság évente 8500, az Erdélyi Fejedelemség 5000, Havasalföld 15 000, Moldova 15 000, míg Raguzza 12 000 dukát aranyat fizetett. Ehhez még hozzájöttek az adóbérleti rendszert alkalmazó tartományok, (Bagdad, Baszra, Egyiptom, Jemen, Habes, Lahsa, Aleppó, Algír) – ld. különösen Egyiptomnál a tized és a rendkívüli adó beszedését –, ahol a többi vilájettől eltérően nem hoztak létre dirlikeket, ezért közvetlenül az állami kincstár bevételeit gyarapították. A Nagy Szulejmán szultán idejében beszedett állami bevételek forrásai közé kell sorolni azoknak a vezíreknek és gazdag államférfiaknak a vagyonát is, akiket a szultán parancsára végeztek ki. Ily módon a Nagy Szulejmán idejében a kincstárba befolyó állami bevételek a velencei bailók jelentései tükrében hét-nyolcmillió dukát aranyat tettek ki. A főváros, Isztambul élelmezésének megszervezése szintén állami feladat volt. A szükséges mennyiségű búzát, húst és tartós élelmiszert a ruméliai városokból és a Márvány-

tenger partján fekvő településekről, valamint a Fekete-tenger környéki országokból, míg a rizst és a lencsét Egyiptomból, az olajat Kaffából hozták, az árakat pedig a hatóság rögzítette.²⁷² Másrészt olyan időszakokban, amikor például Velencében különösen nagy kereslet volt a gabonára, Szulejmán megengedte a velenceieknek, hogy oszmán földön a saját szükségleteiknek megfelelő mértékben vásároljanak gabonát. Amint az egy 1533-ban a Bosznia szandzsákbégjének küldött fermánból és egy 1536-ban a velencei dózsának címzett szultáni levélből kiderül, a szultán parancsot adott arra, hogy a kincstári készletet képező terményekből utólagos fizetés mellett különböző kikötőkből adják át a részükre a kívánt mennyiségű gabonát, ezenkívül engedélyezte, hogy a vezírek értékesítsék a terményeiket.²⁷³

A Nagy Szulejmán szultán nevével fémjelzett korszak vége felé a következő tartományokra tagolódott a birodalom: Rumélia, Bosznia, Temesvár, Buda, Anatólia, Karamán, Algír, Dulkadir, Erzurum, Damaszkusz–Aleppó, Rakka, Kars, Çıldır, Trabzon, Kaffa, Moszul, Diyarbekir, Van, Bagdad, Baszra, Lahsa, Jemen, Habeş, Egyiptom, Tripoli, Tunézia és Algír. Ezenkívül még Hidzsász és a Krími Kánság is az oszmán állam kötelékébe tartozott.²⁷⁴

Tudományos és művészeti irányzatok

Nagy Szulejmán szultán elhivatott pártfogója volt a tudomány és művészet képviselőinek, támogatta az ilyen jellegű tevékenységeket. Jómaga is költő volt, és *Muhibbî* költői néven állította össze a saját dívánkötetét. Az alábbi történet kitűnően szemlélteti az irodalmi művek iránti tiszteletét. A *Kelîle ve Dimne* fordítója, a Vâsi Âlisi néven ismertté vált Alâeddin Ali Cselebi (Filibevî), amikor átadta a szultánnak a *Hümayunname* címet viselő fordítását, Szulejmán egyetlen éjszaka alatt elolvasta a művet, a fordítót pedig kinevezte Bursza kádijává. A Szulejmán kiemelkedő uralkodói képességeit méltató történészek egy része egyetért abban, hogy a birodalom történetének legtehetségesebb nagyvezírje is az ő idejében szolgált, ezenkívül még tíz kivételes képességű defterdár és nisandzsi, tíz nagy formátumú tudós, és legalább ugyanennyi kimagasló tehetségű

művész. Korának neves tudósai közül név szerint érdemes megemlékezni a híres jogtudós Kemalpasazáde és Ebusszuud személyén kívül Dzselálzáde Szâlih Cselebi, Taşköprülüzâde İszâmeddin Ahmed (a *Şakaik-i Numaniye* és *Mevzuat'ül-Ulum* szerzője), az *Ahlak-ı Alai* szerzője, Kinahzáde Alaeddin Ali Cselebi, Ahterî Mustafa b. Semszeddin, Abdullah b. Seyh Ibrahim Sabisztari; Zahir al-Din Erdebili, illetve Dzsemáleddin Aksarayî pályatársai közül még Hurram al-Dzsamâli, Muhammed b. İbrahim al-Halabi (Hanbelîzade), Ahmed b. Abd al-Avval, al-Kazvini, Mhyiddin Muhammed Karabagi és a Bosztan Cselebi néven ismert Musztafa b. Muhammed, valamint Fevri Ahmed személyéről.

A Szulejmán idejében keletkezett legjelentősebb tudományos és művészeti munkák közül az alábbiakat érdemes kiemelni: Molla Kabiz Kirîmî *Hulâsat el-Hisâ* című munkája, Abd al-Karim b. Muhammad által a politikáról és erkölcsről írt *Nasaihi'l-Abrar*, Kodzsa Nisandzsi *Dzselálzáde* Musztafa Cselebi didaktikus műve, az *Anis al-Salatin* és a *Caliz al-Havakin*, a történelemről írt *Kaşf al-umam fi akhbar al-umam* fordítása, a fivére, Szâlih Cselebi által a szultán megrendelésére készült nyolckötetes fordítás, a *Manakib-i Bahman Şah b. Firûz Şâh Hikâyesi*, a kozmográfia tudósa, Konyalı Mehmed b. Kâtib Szinan *Mizân al-kavâkib* című munkája, továbbá az asztronómus Musztafa b. Ali műve, az *Âlâm al-ibâd fî ahbar al-bilâd*, a Matrakcsi Nászuh által a *Târih-i Tabarî* című munkából készített fordítás, a *Macma al-Tavârih*, a Musztafa sehzáde részére készült, a nevelője, Gelibolulu Musztafa Szurûrî költészetről és rímekről szóló *Bahrü'l Maârif* című könyve, továbbá az erkölcsi, vallási és közigazgatási ismereteket tartalmazó fordítása, a *Zahîrat al-mulûk*. A szultán az oktatási rendszerben is számos változtatást hajtott végre, igyekezett az új igényeknek megfelelő irányt szabni az oktatásnak. Az a körülmény, hogy az egyre növekvő létszámú oszmán hadseregnek a bázisától távoli vidékeken kellett harcolnia, megnövelte az orvosok és a mérnökök iránti szükségletet. Ezért aztán a Szulejmánije-medreszékben különös hangsúlyt helyeztek az orvostudomány és a matematika oktatására. Ezenkívül létrehoztak még egy orvostudományi medreszét és egy kórházat is.

Nagy Szulejmán szultán idejében a 15. század óta lendületesen fejlődő irodalom is virágzásnak indult, amiben nem csekély szerepe

volt annak, hogy Szulejmán személyében a költők és a prózaírók egyaránt műértő patrónusra leltek. A kor költői ugyanúgy gazelekben és kaszídákban csillogtatták meg a tehetségüket, akárcsak elődeik, akik a perzsa költők műveinek bűvkörében verseltek. E stílus legjelentősebb képviselői között említhető Zâtî, aki világos nyelvezetű, jól megírt műveivel vált ismertté; Hayâlî, aki sallangoktól mentesen vetette papírra a költői tünődéseit; Bâkî, aki elnyerte a „szultán költője” címet, és aki a Szulejmán halálát elsirató, sokak által a legrettebb művének tartott híres elégiájában állított örök emléket a szeretett uralkodójának; Fuzûlî, aki olyan költőiséggel tudta megfogalmazni érzékeny hangszerelésű verseit, ami kevés költőnek adatott meg. Az ő halhatatlan műve a *Leyla és Medzsun*, amit mesznevi formában írt meg. A mesznevi műfajban alkotó további jeles költők közé tartozik még Taslidzsali Yahyâ, akinek művei helyi színeket, jellegzetességeket mutatnak, és szintén megírta az öt meszneviből álló művét; vagy Lâmi'î Cselebi, aki új témákban szerzett meszneviket, továbbá mind versben, mind prózában a saját hangján író, igen termékeny alkotónak bizonyult.

A korszak neves irodalmárai, Sehî, Latîfî, Ahdî, Aşık Cselebi, majd Kınalızáde Haszan Cselebi a költőkről szóló műveikben, valamint Âlî az *Kunh al-ahbâr* című kötetében a Szulejmán korabeli költőkről és műveikről bocsátanak közre gazdag ismeretanyagot. Aşık Cselebi művében a korabeli irodalmi körökről és viszályokról is szó esik. A próza ebben az időszakban tehetséges, erős tollú írók keze alatt nőtt, formálódott mind a művészet, mind a tudomány nyelveként. A korszak különböző témában született prózai alkotási közül is kitűnnek a történelmi tárgyú művek. Kemâlpasazáde, Dzselâlzáde, Hodzsa Szádeddin Efendi, Lütfi pasa, Szelânikli Musztafa Efendi és különösen Âlî azon szerzők közé tartoznak, akiknek a 16. században keletkezett művei kiemelkedő forrásmunkaként értékelhetők a korszak vizsgálatakor.

IRODALOM

I. Murád szultán alapítványi oklevelét, Üniversite kütüp., nr. TY 6225; Hatt-ı Hümayunlar, Miniszterelnökség Levéltára, Adalet Çelebi Koleksiyonu; Tuğrası: Hamidiye kütüp., Murakkaât, nr. 33; Velencei Állami Levéltár (Archivio di Stato di Venezia), Török oklevelek gyűjteménye (Collezione di documenti di Turchi), tür.yer.; Fekete Lajos, *Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába* (Budapest, 1926), tür.yer.; M. Guboglu, *Paleografia și Diplomatica Turco-Osmana, studiu și album* (Bükreş, 1958); Mühürü: Uzun Firdevsî, *Süleyman-name* (Ali Emiri, tarih, nr. 317); Miniaturái: Âşık Çelebi, *Maşâ'ir al-şu' arâ* (Ali Emirî, tarih, nr. 772, var. 386); Urmiyeli Lokman b. Hüseyin, *Kıyâfet al-insâniye fî şamâ'il al-Osmaniya* (Ali Emirî, tarih, nr. 1216, var. 63); Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Fihrist-i şâhân* (Üniversite kütüp., nr. TY 9366); *Padişah resimleri albümü* (Bayezid umumî kütüp., nr. 5018; Üniversite kütüp., nr., TY 9365, 9367); *Hümayunname* (Topkapı Sarayı, nr. 843); Fevrî Ahmed, *Ahlâk-ı Süleymânî* (Üniversite Kütüp., nr. TY 2694); Abdurrahman Hibrî, *Risâle-i fütuhât-ı Âl-i Osman* (Fatih kütüp., nr. 2362); Kanunî (Muhibbî'nin) Nagy Szulejmán szultán török nyelvű dívánfeljegyzései, (İstanbul, 1947), s. 147–152; Beratları (1520–1566): Topkapı Palota Levéltára, E. 5404, 5417, 9600, 11573; Rendeletei (1520–1566): Topkapı Palota Levéltára, E. 2418, 4502, 4503, 4504, 6460, 8824, 9300, 11576; Fermanjai (922–974), Topkapı Palota Levéltára, E. 2759, 5221, 5683, 7727, 7921, 7938, 12321, Topkapı Palota Levéltára, E. 2501, 3926, 5496, 5887, 5934, 6261, 6348, 6378, 6608, 7210, 7701, 11478; Kanunî'ye Tâc Mîr Bâhtiyarî, Hacı Turhan Han, Gâzî Mahmud, Emîr Timur, Bitlis Hâkimi Şeref Han, Menteş Sultan, Âbid Han, Abdüllâtif Han, Ali Sultan, emîr-ül hav, Endülüs Müslümanları, Kırım hanı, Gürcistan hâkiminden gelen name, arz ve tebrikler (1520–1566), Topkapı Sarayı arşivi, E. 3071, 3154, 4085, 5292, 5435, 5818, 5905, 6318, 7677, 8332, 9251, 9508, 9511, 9693, 9696, 10262, 12287; a szandzsákbégektől, a

végvárakból érkező felterjesztések, stb. (926–974), Topkapı Palota Levéltára, E. 3466, 4473, 5586, 5627, 6070, 6108, 6271, 6388, 6678, 7064, 7295, 7496, 8939, 9052, 9212, 9501, 9688, 10068, 10273, 11769, 12013; a korszak háborúira vonatkozó dokumentumok (1520–1566), Topkapı Palota Levéltára, E. 1282, 5491, 5875, 5910, 6060, 6129, 6214, 6303, 6354, 8112, 8342, 10274, 10290, 10723, 11637, 12213; Keltezetlen levelek, Topkapı Palota Levéltára, E. 2402, 6314; A tahrir defterekre vonatkozóan ld. Topkapı Palota Levéltára; Miniszterelnökség Levéltára, Süleymaniye Könyvtár kiadványai (İstanbul, 1966). Bursai Múzeum (h. 939–940), A. 36/39 tür.yer.; (h. 949–950), A.39/44 tür.yer.; (h. 940/941), A.52/40 tür.yer.; (h. 945/948), A.38/43 tür.yer.; (h. 944/945), A.40/45 tür.yer. *Fetih-name-i Ungurûs*, Türkçe manzûm, Hacı Mahmud kütüp. (Süleymaniye kütüp.), nr. 5345; *Tarih-i sefer-i zafer-i Alaman*, Kadı-zâde Mehmed kütüp. (Süleymaniye kütüp.), nr. 557; ld. még: Agâh Sırrı Levend, *Gazavâd-nâğmeler*, (Ankara, 1956), bkz. fihrist; Millî Eğitim Bakanlığı yayınları; *Tarih vesikaları*, Millî Eğitim Bakanlığı yayınları, sayı 1–15; *Belgeler*, TTK yayınları, sayı 1–3. Muhiddin b. Ali Cemâlî'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* (Ali Emirî kütüp. yazmaları), nşr. Giese, (Breslau, 1922); Ramazan-zâde, *Nişancı Tarihi* (İstanbul, 1279); Rüstem Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Forrer, *Die osmanische Chronik des Rüstam Poscha* (Türkische Bibliothek, Leipzig, 1923, nr. 10); Kara Çelebi-zâde Abdülaziz, *Süleyman-name* (Bulak, 1248); ayn. mll., *Ravzat al-abrâr* (Bulak, 1248); Ferîdûn Bey, *Münşaât*'indaki rûzname (nşr. W. F. A. Behrnauer, *Süleiman des Gesetzgebers Tagebuch auf sienem Feldzuge nach Wien im Jahre 953/6 de. H.* (Wien, 1858); *Staatsbibliothek* (Wien), nr. 327 (nşr. Flugel, s. 293)'deki Münşaât ve bazı vekayi-i Sultan Süleyman Han. Bursalı Tâhir, *Osmanlı müellifleri*, bkz. fihrist; Babinger, GOW, bkz fihrist; Car. L Göllner, *Turcica, Die europaischen Türkendrucke des XI. Jahrhunderts (1501–1550)*, (Bucureşti-Berlin, 1961), I; Ettore Rosi, *Elenco Dei Manoscritti Turchi della biblioteca Vaticana*, (Vatican, 1953); a boszniai törvénykönyvekkel kapcsolatosan ld. *Kanunî 1 Ka-nun-name*, Orijentalni Insitut u Sarajevu, (Sarajevo, 1957); Hazım Şabanoviç, *Bosanski Pasaluk*, Naučno Društvo NR Bosne 1 Hercegovine, (Sarajevo, 1959); *Asaf name* (nşr. R.Tschudi, Türkische Bibliothek, nr.12, Berlin, 1910); *Osmanli kanun-nameleri*

(M.T.M, İstanbul, 1331, I); a francia fordítását ld. *Petis de la Croix, Canon du Sultan Soleiman II., representé à Sultan Murad IV. pour son instruction, ou état politique et militaire tiré des archives les plus secretes des princes ottomans et qui servent pour bien gouverner leur empire* (Paris 1735); *Canoun-name ou édits de Sultan Soliman concernant la police de l'Egypte* (Dijon, ts.); *Nouveaux Contes turcs et arabes* (Paris, 1781); Hammer, *Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung* (Wien, 1815), I; Alberi, *Relazioni*, I–IV; Busbecq leveleinek további kiadása; Forstera-Daniell, *The life and letters of Ogier Chiselin de Busbecq* (London, 1881); Hans Dernschwam, *Tagebuch*, nşr. Babinger (München-Leipzig, 1923); *Leunclavius New e Chronika Türkischer Nation* (Frankfort, 1590); Boissard, *Vitae et Icones Sultanorum Turcicorum* (Frankfort, 1596); Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa* (Gotha, 1854), II–III; Kupelwieser, *Die Kämpfe Österreichs mit den Osmanen vom Jahre 1525–1537* (Wien, 1899); Jorga, *Geschichte des osmanischen Reiches* (Gotha, 1909), II–III; Harold Lamb, *Suleiman the Magnificent, Sultan of the East*, (New York, 1951); Fairfax Downey, *Kanunî Sultan Süleyman*, Enis Behiç Koryürek (Ankara, 1950); Renzo Sertoli Salis, *Muhteşem Süleyman*, Şerafettin Turan (Ankara, 1963); İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, TTK yayını, II, 2. baskı (Ankara, 1964); Armand Baschet, *La diplomatie Venitienne au XVIe siècle* (Paris, 1862); Kamil Paşa, *Tarih-i siyasi-i Devlet-i Osmaniye* (İstanbul, 1325); Ahmed Refik, *Sokullu Mehmed Paşa*; ayn. mll., *Kadınlar saltanatı*; ayn. mll., *Âlimler, san atkârlar*; Mehmed Zeki, *Maktûl şehzadeler* (İstanbul, 1336); Mustafa Akdağ, *Celâlî isyanları, 1550–1603* (Ankara, 1963); von Hanna Sohrweide, “Der Sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16 Jahrhundert,” *Der Islam*, (Berlin, 1965), XLI; Midhat Sertoğlu, *Muhtevâ bakımından başvekâlet arşivi* (Ankara, 1955); P. Wittek, *Notes sur la Tughra ottomane {Tughra de Suleyman 1er}* (Bruxelles, 1948); Atsız, “İstanbul kütüphanelerinde tanınmamış Osmanlı tarihleri,” *Türk kütüphaneciler derneği bülteni*, (Ankara, 1957), VI, sayı 1–2; Robert Anhegger, “Eyyûbî'nin menâkib-i Sultan Süleyman'ı,” *Tarih dergisi*, 1949, I/I; İsmail Soysal, “Türk–fransız diplomasi münasebetlerinin ilk devresi,” *Tarih dergisi*, 1953, III, 5 vd.; Mehmed Süreyya, *Sicill-i*

osmânî; Hüseyin Gazi Yurdaydın, “Bostan’ın Süleyman-namesi,” *Bellesten*, 1955, XIX; Hóman–Szekfú, *A Magyar Történet* (Budapest, 1939), III; Fekete Lajos, *Budapest a törökkorban* (Budapest, 1944); Oláh Miklós, *Compendiarium suae aetatis chronicam, 1464–1555* (Monumenta Hungariae Historica, Scripores serisinde); Brodarics István, *De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacz Verissima descriptio*, (Krakkó, 1527); Brutus, *Rerum Hungaricarum libri XX cae Huncaicae Terdinando, Johanne, Maximiliano regibus ac Johanne secundo principe Transylvania commentarii (1540–1572)*; Verantius, *De rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni Historica*, (Scripores serisinde); Istvánffy Miklós, *Historia Regni Hungariae 1490–1606*; Fekete Lajos, “Egy vidéki Török úr otthona a XVI. században,” *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, XV, sayı 1–2; Fekete Lajos, *Magyarság, Törökség: Két világnézet bajvívói* (Budapest, 1947); Tayyib Gökbilgin, *XV.-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livâsı* (İstanbul, 1952); ayn. mll., “Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livâları, şehir ve kasabaları,” *Bellesten*, 1956, XX, 78; ayn. mll., *Rumeli’de yürükler, tatarlar ve evlâd-ı fatihan* (İstanbul, 1957); ayn. mll., “XVI. asır başlarında Kayseri şehri ve livâsı,” *Zeki Velidi Togan armağanı*; ayn. mll., “XVI. yüzyıl başlarında Trabzon livası ve doğu Karadeniz bölgesi,” *Bellesten*, 1962, XXVI; ayn. mll., “XVI. asır ortalarında Osmanlı Devletinin Tuna havzası ve Akdeniz siyasetleri, bunlar arasındaki alâkâ ve irtibat, muhtelif veçheleri,” *DTCF dergisi*, 1955, XIII, 4; ayn. mll., “XV. ve XVI. asırlarda eyalet-i Rûm,” *Vakıflar dergisi*, 1965, VI; ayh. mll., “Kanunî Sultan Süleyman’ın Macaristan ve Avrupa siyasetinin sebep ve amilleri, geçirdiği safhalar,” *Kanunînin 400. ölüm yıl dönümü semineri*, TTK yayını; Şerafettin Turan, “Osmanlı teşkilâtında hassa mimarları,” *DTCF Tarih araştırmaları dergisi*, 1963, I, 1; ayn. mll., “1560 tarihinde Anadolu’da yiyecek maddeleri fiyatlarını gösteren bir İran elçilik heyeti masraf defteri,” *DTCF dergisi*, 1965, XXII, 3 vd.; Herbert Melzig, *Büyük Türk Hindistan kapılarında* (İstanbul, 1943); Faruk Sümer, “Osmanlı devrinde Anadolu’da Kayılar,” *Bellesten*, 1948, XII; ayn. mll., “Çukurova tarihine dair araştırmalar (XVI. yüz yılın ikinci yarısına kadar),” *DTCF Tarih araştırmaları dergisi*, 1963, I, 1; Robert

Anhegger, *Beitrage zur Ceschichte des Bergbaus im Osmanischen Reich, Europäische Türkei* (Istanbul, 1943), 1, 2 (Zürich, 1944).

Napkút Kiadó Kft.
1027 Budapest, Fazekas u. 10–14.
Telefon: (1)787–5889
Mobil: (70) 617–8231
E-mail: napkut@gmail.com
Honlap: www.napkut.hu

Szöveggondozó
Kovács Ildikó

Tördelőszerkesztő
Szondi Bence

Nyomdai kivitelezés
Molnár Nyomda és Kiadó Kft.

Felelős vezető
Molnár Csaba

ISBN 978 963 263 994 9

Megjegyzések

[←1]

Fekete Lajos: *Szulejmán szultán*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 121 oldal.

[←2]

Káldy-Nagy Gyula: *Szulejmán*, Budapest, Gondolat Kiadó, 218 oldal.

[←3]

I. Szulejmán, a Pompás és a Törvényhozó, in: Fodor Pál – Hegyi Klára – Ivanics Mária: *Török és tatár hódítók*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1993, 43–51.

[←4]

I. Szulejmán, a Pompás és a Törvényhozó, in: *Történelmi melléknevek. Egyetemes és magyar történelmi életrajzok*, szerk.: Horváth Ilona, Budapest, TAS Kiadó, 2006, 219–235.

[←5]

Âlî: *Kunh al-ah bar*, 1522 körül; Ahmed Tevhid: *Kanuni Sultan Süleyman Hanın Şehzadeliği Devri*, TOEM, 1335–1337, nr. 49–62, 86.

[←6]

Tac al-Tavarih, II, 136.

[←7]

Çağatay Uluçay: *Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?* Tarih Dergisi, 1956, 11–12.

[←8]

Ld. „I. Szelim” szócikk.

[←9]

Çağatay Uluçay: i. m., 127.

[←10]

Bővebben ld.: Enver Ziya Karal: *Yavuz Sultan Selimin Oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetname*, Belleten, 1942, 21.; Ç. Uluçay: *Saruhan'ı İdare Eden Şehzadeler Maiyetleri ve Devirlerinde Yapılan Eserlere Dair Bir Araştırma*, Türk Tarih Kurumu Yazmaları, 8, 66.

[←11]

Ç. Uluçay: i. m.

[←12]

Tac al-Tavarih, II, 245, 328.

[←13]

Feridun Bey: *Munşa'at al-Salatin*, I, 386.

[←14]

Feridun Bey: i. m., 427.

[←15]

Vö. Rüstem Paşa: *Tevarih-i Ali Osman*, Üniversite Kütüp., nr. TY 2438, var. 180; Charles Ancillon: *Histoire de la vie de Soliman second Empereur des Turcs*, Rotterdam, 1706, 14.

[←16]

Számos példát idéz erre Pecsevi: *Tarih*, I., 16.

[←17]

Tabakat al-Mamalik ve Daracat al-Masalik, Üniversite kütüp., nr. TY 5997, 83.

[←18]

Ali: *Kunh al-Ahbar*, kéziratos részek, Üniversite kütüp., var. 218.

[←19]

A damaszkuszi velencei konzul jelentését idézi Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, V, 13.

[←20]

Âlî: i. m., var. 219.

[←21]

Bővebben Id.: „Belgrád” címszó.

[←22]

Vö. Lütfi Paşa: *Tevarih-i Ali Osman*, 303.

[←23]

Bővebben Id.: „Belgrád” címszó, vö. Tubero: *De Turcorum origine moribus et rebus gestis Comentariorum*, Floransa, 1590, Frankfurt, 1603; F. Tauer, *Historie de la campagne du Sultan Süleyman I. contro Belgrado en 1521*, Pragune, 1924; Id. még Feridun Bey: *Mürîşaat, Belgrad Seferi Menazil-namesi*, I, 507.

[←24]

Vö. Feridun Bey, *Münşaat*, I, 515.

[←25]

Marini Sanutot idézi Hammer: i. m., V, 18.

[←26]

Ruzname, 514.

[←27]

Bostan: *Süleymanname*, Ayasofya Kütüp., nr. 3317, var. 32, 34. Hammer: i. m., V, 19.

[←28]

Bővebben Id. M. Karamsin: *Histoire de l'Empire de Russie France*, tre. St. Thomas et Jauffreti, Paris, 1820, VII, 129.

[←29]

Az eredetije a velencei levéltárban *Capitulatio Sultani Süleimani ... per Marco Memmo* címmel, míg a másolata a bécsi levéltárban, ill. Marini Sanutonál. Idézi Hammer, i. m., V, 20, 276.

[←30]

Ld. Mehmed Mazhar Fevzi, *Haber-i sahih*, İstanbul, 1293, V, 37.

[←31]

A megadás feltételeiről ld.: „Rodosz” szócikk.

[←32]

Kunh al-Ahbar, kéziratos részek, var. 220.

[←33]

A rodoszi hadjárat során elfoglalt többi szigetre vonatkozóan ld. Tabib Ramazan: *Rodos Fetihnamesi*, Revan Köşkü, nr. 1279.; Dzelälzáde Szálih: *Rodos Fetihnamesi*, Nuruosmaniye, nr. 3170.; Bostan: *Süleymanname*, Ayasofya Kütüp., nr. 3317.; Âlî: *Fetihname-i Rodos*, Selim Ağa Kütüp., nr. 757.; Pecsevi: *Tarih*, I; Bourbon: *la Grande et merveilleuse et très cruelle oppugnation de la noble cité de Rhodes imprimé l'an 1526*; Jacob Fontanus, *De Bello Rhodio*; René Aubert, Abbé de Vertot: *Histoire de l'ordre de Malte*, 1726; Tercier: *Mémoire sur la prise de la ville et de l'île de Rhodes en 1522, par Soliman II*; *Mémires de l'Académie des Inscriptions*, XXII; Feridun Bey: *Münşaat*, I, 529, 540.; Chalcondylas, Paris, 1663, II, 457.; Halil Halid: *Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedabir-i Siyasiyesi*, İstanbul, 1326; Hammer, i. m.

[←34]

1523. június 27., ld. „Ibrahim Paşa” szócikk.

[←35]

Âlî: *Kunh al-ahbar*, 221. Bővebben ld. Süheylî: *Tarih Misr al-cadid*, Müteferika tabı, 53.

[←36]

Ld. „Ibrahim Paşa-Pargalı” szócikk.

[←37]

Âlî: *Kunh al-ahbar*, 223.

[←38]

Részletesen ld. Âlî: *Kunh al-ahbar*, 224., Bostan: *Süleymannâmé*; Hammer: i. m., V, 46.

[←39]

Vö. Feridun Bey, i. m., I, 541.

[←40]

Feridun Bey, i. m., 540.

[←41]

Vö. Marini Sanutóra hivatkozva Hammer, i. m., 49.; ld. még K. Bayani: *Les relations de l'Iran avec l'Europe occidentale à l'époque Safavide*, Paris, 1937; V. Minorsky: *La Perse au XVe siècle entre l'Turquie et Yenise*, Paris, 1933.

[←42]

Részletesen ld. Iorga: *Histoire des Roumains*, Bucarest, 1937, IV, 364.; Hammer, i. m., V, 50.

[←43]

Acta Tomiciana, *Epistolae, legationes responso, actiones, res gestae Sigismundi I. regis poloniae* 1507–1548, Posen, 1852–1906, I–XII.

[←44]

Bővebben ld.: *Mohácsi Emlékkönyv*, Budapest, 1925.

[←45]

Baron de Testa: *Recueil des Traités de la Porte Ottomane*, Paris, 1864, I, 3.

[←46]

Ld. Baron de Testa: ua., 6., a levél latin eredetijét ld. Champollion-Figeac, *Captivité de François I*, Paris, 1847; Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*, Paris, 1848, 1.

[←47]

Marini Sanutot idézi Hammer, V, 50.

[←48]

Az 1526. február 1-én kelt levelet ld. Charrière, ua.

[←49]

Pavet de Courteille, *Histoire de la Campagne de Mohacs*, Paris, 1859, 24.

[←50]

A Jorisich és Lamberg nevű Habsburg követek jelentéseiről ld. Gévay Antal: *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte in XVI. und XVII. Jahrhunderten*, Wien, 1838–1842, I, e. I–III.; *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte von Ungarn im letzten Drittel des Jahres 1526*, Wien, 1345; Hammer, V.

[←51]

Bővebben ld. Hammer, V, 3.

[←52]

Bostan: ua, 76.; Âlf: ua. 227.

[←53]

Vö. Feridun Bey: ua., *Ruzname*, 554.

[←54]

Pecsevi: *Tarih*, 86.

[←55]

Feridun Bey: *Münşaat*, I, 560.; *Ruzname*.

[←56]

Ruzname-i Süleymani.

[←57]

Pecsevi, ua., 90.

[←58]

Pecsevi: *Tarih*, 91. Az oszmán hadsereggel kapcsolatban ld. Kemal Pasazáde: *Mohaçname*, 91.; *Menzilname*; *Âlî*, ua., 228.

[←59]

Ruzname; Feridun Bey: *Münşaat*, I, 546.

[←60]

Vö. Ullein-Reviczky: *Souvenirs Hongrois en Turquie*, Budapest, 1943.

[←61]

Az erdélyi vajda szerepéről a mohácsi csata tükrében ld. Pecsevi: ua., 108.

[←62]

Vö. *Ruzname*.

[←63]

Ld. *Kunk al-Ahbar*, var. 234.

[←64]

Âlî, var. 235.; Pecsevi: I, 117.

[←65]

Pecsevi: i. m., 120.; *Âlî*: i. m., var. 235.

[←66]

Bostan: ua., var. 101; *Âlî*: ua.; Pecsevi ua.

[←67]

Ld. Hammer: ua.; Lütfi Paşa: ua, 331.

[←68]

Dzselálzádét idézi *Âlî*, ua., var. 238.; Pecsevi: ua., 124.

[←69]

Adnan Adivar: *Osmanlı Türklerinde İlim*, 98.

[←70]

Bővebben ld. Pecsevi ua.; Hammer ua.; Thallóczy Lajos: *Jajca (bánság, vár és város) története*, Budapest, 1915.

[←71]

Bel: *Apparatus ad historiam Hungariae, Posonii*, 1753; Hammer, V, 77.

[←72]

Vö. Katonát idézi Hammer, V, 79.

[←73]

Vö. A. Gévay: *Legatio Joannis hoberdamcz et sigismundi Weichselberger ad Solimanum I. Imperatorem Turcarum issu Ferdinandi I. Regis Hung. Boh. etc. Obita anno MD XXVIII*, Wien, 1827; ld. még Pecsevi ua., 130.

[←74]

Feridun Bey: *Münşaat*, I, 544.; *Âlî*: ua, 241., Pecsevi: ua., 128.

[←75]

Ruzname, Münşaat, 569.

[←76]

Vö. *Ruzname*, 570.; Pecsevi: ua., 133.

[←77]

Hammer, V, 87.

[←78]

A többi parancsnokkal és a védelemmel kapcsolatban ld. Hammer; a bécsi vár leírását ld. Pecsevi: ua., 136.

[←79]

Feridun Bey: *Münşaat*, I, 574.; Pecsevi ua., 137.; Hammer, V, 90.; Kupelviesser: *Die Kömpfe Österreichs mit den Osmanen*, Wien, 1899; F. A. Behrhauer: *Suleiman des Gesetsgebers Tagebuch auf seinem Feldzug nach Wien*, Wien, 1858.

[←80]

Ld. Hammer, 97.

[←81]

Ld. Hammer, ua., 97.

[←82]

Vö. Dzelálzáde, ua., 158.; Bostan, ua., 118.; Âlî, ua., 245.; Pecsevi, 153.

[←83]

Marini Sanuto jelentéseiről ld. Hammer, ua., 101.

[←84]

Ua, 120.

[←85]

Bövebben ld. Âlî, 46.

[←86]

Âlî, 247.

[←87]

Vö. Solakzade: *Tarih*, 477.

[←88]

Hammer, V, 104.

[←89]

Vö. Bostan, ua, 133.

[←90]

Âlî, ua., 249., Pecsevi, 159.

[←91]

Vö. Lavis-Rambaud, *Historie générale*, IV, Paris, 1894, 729.

[←92]

Albert Lefaiivre, *Les Magyars Pendant la domination ottomane en Hongrie*, Paris, 1902, I, 59.

[←93]

I. m, 249.

[←94]

Ld. Pecsevi, ua, 160.; Hammer, V, 113.

[←95]

Ld. *Ruzname*, Feridun Bey, *Münşaat*, 577.; Pecsevi i. m.

[←96]

I. m.

[←97]

Vö. Jurisics jelentését idézi Hammer, 116.

[←98]

Katonát idézi Hammer, ua.

[←99]

Ld. Hammer, ua, V, 118.

[←100]

Ld. Hammer, V, 123, 321.

[←101]

Részletesen Id. Âlî, ua., 252.; Pecsevi, 171.

[←102]

Vö. *Tabakat al-mamalik*, 189.; Bostan, ua, 142.

[←103]

Hammer, V.

[←104]

Bostân, ua; Pecsevi, 175.

[←105]

Ld. T. Gökbilgin: *Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşanın İrakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı*, Belleten, 1957, 83.

[←106]

Âlî, ua, 257.; Pecsevi: ua, 178.

[←107]

Vö. *Menzilname*; Feridun Bey: *Münşaat*, 584.

[←108]

Bövebben Id. *Menzilname*, *Münşaat*; Mattaki: *Beyan-ı menzil-i sefer-i İrakeyn-i Sultan Süleyman Han*, Üniversite kütüp., TY 2295 var 35.; A. Gabriel: *Les étapes d'une compagne dans les deux Irak d'après un manuscrits Turc du XVI siècle*.

- [←109] Ld. „Ibrahim Paşa” szócikk.
- [←110] Ld. *Ruzname; Âlî* ua., 350.
- [←111] Ld. még a Dzselaázáde és Âlî műveiből merítő Pecsevit, ua., 184.
- [←112] Hammer, V, 157.
- [←113] Hammer, V, 157.
- [←114] Ld. Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*, I, 255.
- [←115] Vö. Charrière, ua., I, 258; Baron de Testa, ua, I, 29.
- [←116] Június 22; vö. *Münşaat, Ruzname*, 594.
- [←117] Vö. *Ruzname*, 595.
- [←118] Ld. Hammer, V, 159.
- [←119] Ld. *Menzilname*; Feridun Bey: *Münşaat*, 596.
- [←120] Vö. *La protection diplomatique et consulaire dans les échelles de Levant et de Barbarie*, Paris, 1899, 118.; Baron Testa: *Recueil des Traités de la Porte Ottoman*, I, 5.
- [←121] Az *athnáme* fogalmával kapcsolatban ld. Flassan: *Historie générale et raisonné de la diplomatie Française*, I.; Hammer, V, 160.
- [←122] Ld. Testa, I, 21.; Hammer, V, 160.; Id. még Francis Rey: *Mémoires sur les premières relations diplomatiques entre la France et la Porte*, J.A., 1827.
- [←123] *Histoire de François I.*, Tours, 1860.
- [←124] Vö. Testa i. m.; Noradounghian: *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, Paris, 1897, 1.
- [←125]

Ld. részletesen: „Ibrahim pasa” szócikk és Celalzade: *Tabakat al-mamalik ve daracat al-masalik*, In: Âlî, ua., 264.; Solakzade, 492.

[←126]

Âlî: ua.; Seydi Muradi: *Gazavat-i Hajreddin Paşa*, Üniversite kütüp., nr. TY 2490, 2639.; Katip Cselebi: *Tuhfata-kibar*, 47.; Ch. Andre Julién: *Histoire de l’Afrique du Nord*, Paris, 1931; Delphin: *Histoire des Pachas d’Alger de 1515 à 1745*, JA, 1922; H. Grammont: *Histoire d’Alger soits la domination Turque*, 1516–1830, Paris, 1887.

[←127]

Ld. „Ayas Paşa” szócikk.

[←128]

Ld. Hammer, V, 180.

[←129]

Vö. Âlî, 266., Pecsevi, 1, 195.

[←130]

Karib Cselebi, ua, 49.

[←131]

Ld. Feridun Bey: *Münşaat, Ruzname*, I, 598.

[←132]

Ld. a *Historia de Guazzót* idéző Hammert, ua.; Karib Cselebi, ua.

[←133]

Âlî, ua., 268.; Pecsevi, 198; Hammer, V, 185.; Karib Cselebi: ua, 50.

[←134]

Vö. Renzo Sertoli Salis: *Muhteşem Süleyman*, çev. Ş. Turan, Ankara, 1963.

[←135]

Ruzname, Münşaat, I, 600.

[←136]

Karib Cselebi: ua., 50.; Hammer, V, 191.

[←137]

Seydi Muradi: *Gazavat-ı Hajreddin Paşa*, Üniversite kütüp., nr. TY 2490, var. 349.

[←138]

Vö. Âlî, ua., 269.

[←139]

Vö. Katip Suheyli: *Tarih-i Mısır-ı Cedid*, Müteferrika tabı, 54.

[←140]

Ld. „Erdel” és „Boğdan” címszavakat.

[←141]

Bostan: *Süleymanname*, Ayasofya kütü., 3317, var. 135.; Hammer, V, 198.

[←142]

Âlî, ua., 270.; Pecsevi: ua, 206.; Hammer, V, 199.

[←143]

N. Lorga: *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, Paris, 1920; *Kara Boğdan Ruznamesi*, Münşaat, 602.

[←144]

Vö. Dzselälzáde: *Tabakat al-Mamalik*, 183.; Âlî: ua., 272; Pecsevi: ua., 211.

[←145]

Katip Cselebi: *Tuhfat al-kibar*, 51.

[←146]

Karib Cselebi: ua; Âlî: ua., 273.; Pecsevi: ua.; Hammer, V, 202.

[←147]

Pecsevi: ua, 222.; Katib Cselebi, ua., 57.; Hammer, V, 205; Âlî: ua, 276.

[←148]

Ld. „Ayas Paşa” szócikk.

[←149]

Ua. 276.; Bostan: ua.; Pecsevi: ua.; 218.; Hammer, V, 208.

[←150]

Hammer, V, 210.

[←151]

Histoire de la Republique de Venise, Paris, 1847, 252.

[←152]

Ld. T. Gökbilgin: *Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri*, Belgeler, II, 121.; Vö. Noradounghian, ua., 1, nr. 155.; Hammer ua., V, 214.

[←153]

Lefavre: *Les Magyars pendant la domination Ottomane en Hongrie (1526–1722)*, Paris, 63.

[←154]

Ld. Katona és Verancsics jelentéseit, i. m.

[←155]

Lasczky követ jelentésére hivatkozva idézi Hammer, V, 221.

[←156]

I. m. „Lütfi Paşa” című fejezet.

[←157]

Hammer, i. m., V, 223.

[←158]

Vö. Fekete Lajos: *Budapest a török korban*, Budapest, 1944, 13.

[←159]

Pecsevi, i. m., 243.; Fekete, i. m.

[←160]

Vö. Pecsevi, i. m, 245.

[←161]

Vö. *Tabakat al-mamalik*, Bostân.

[←162]

Vö. Fekete, i. m.

[←163]

Vö. Feridun Bey, *Münşâat*, I, 551.

[←164]

Ld. idézett források és Âlî, 278., Hammer: i. m.

[←165]

Vö. *Tuhfat al-kibar*, 58.

[←166]

Ld. Pecsevi, 222.

[←167]

A vonatkozó szultáni levelet ld. *Belgeler*, II, 17.; Cevdet: *Tarih*, I, 349.

[←168]

Ld. Hammer, V, 236, 359.

[←169]

Ld. „Barbarossa Hayreddin Paşa” szócikket; Hammer, V.; Katib Çelebi, i. m, 59.

[←170]

Tabakat al-Mamalik, 277.

[←171]

Ld. Dzelâlzâde, ua., 277.; Âlî: ua., 278.; *Tarih-i Şikloş*, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 700.; Pecsevi: ua. 251.; *Hadikat al-Cavami*, 1, 15.; Evliya Çelebi: *Seyahatname*, I, 349.; Atâî: *Tarih*, IV, 123.; *Hayali Bey Divanı*, nşr. Ali Nihad Tarlan, 80.

[←172]

Halim Giray: *Gülbün-i Kanan*, Istanbul, 1287.; Seyyid Mehmed Rızâ: *al-Sab al-sayyar fi ahbar al-muluk al-Tatar*, Esat Efendi kütüp., nr. 2289.; *Kırım yurduna ve ol taraflarına dair bulgar yarlıglar ve hatlar*, Petersburg, 1281–1864; Hasan Ortekin: *Kırım Hanlarının Şeceresi*, İstanbul, 1938; Cevdet Paşa, *Kafkas ve Kırım Tarihçesi*; Abdullah Zihni Soysal: *Kırımın Politik ve Kültür Tarihi*, Varşova, 1938; Fevzi Kurtoğlu: *İlk Kırım Hanlarının Mektupları*, Belleten, 1937, III–IV; Hammer Purgstall: *Geschichte der Chane der Krim unter Osmanische Herrschaft*, Wien, 1856; Cafer Seidahmet: *La Crimee*, Lausanne, 1921.

[←173]

Atâî: *Şakayık Zeyli*, 122.; L. Fekete: ua., 178, 211.

[←174]

Ld. még a Dzsélálzáde által említett Pozsega, Szendrő, Szerem szandzsákokra vonatkozóan ua., 11.; *Ayn-ı Ali risalesi*; valamint a budai vilájetre vonatkozó tahrır deftereket.

[←175]

Tevarih-i Âli Osman, 433.

[←176]

Topkapı Palota Levéltára, nr. 12321.

[←177]

Ld. *Mektûme Divan Defteri*.

[←178]

Ld. Lütfi pasa, i. m., 434.

[←179]

Az isztambuli utazásáról ld. *Itineraire de Jerome Maurand, d'Antibes à Constantinople 1544*, Leon Dorez, Paris, 1901.

[←180]

Ld. Hammer, 365.

[←181]

Vö. Testa, 1, 41.

[←182]

Ld. Testa ua., IX, 8., Hammer: V., 265.

[←183]

Vö. Pecsevi, 271.

[←184]

Ld. Âlî, ua. 282.; Pecsevi ua., 267.; Solakzâde, 508., Hammer VI.; Jean Chesneau, *Le voyage de Monsieur L'Aramon*, Paris, 1887, 56.

[←185]

Var. 293.

[←186]

Vö. Pecsevi, ua., 268.

[←187]

Pecsevi ua.; Hammer ua., 8.

[←188]

Historiae Musulmanae Turcorum, Frankfurt, 1591.

[←189]

VI, 289.

[←190]

Âlî, Pecsevi, i. m.

- [←191] Ld. „Elkass Mirza” szócikket.
- [←192] Vö. Szekfű Gyula, *Magyar Történet*, Budapest, 1939, III.
- [←193] Ld. Istvánffy és Forgách. Valamint Hammer idézett művében a Ferdinánd e tárgyban kelt 1550. március 19-i levelének az osztrák levéltári lelőhelyéről.
- [←194] Ld. Hammer, ua.
- [←195] Ld. Hammer, VI, 296.
- [←196] Ld. *Pray Codex, Annales regum Hungariae*, 997–1564, I–V, Wien, 1768–1770, 11, 118.
- [←197] Az 1551. szeptemberi levéllel kapcsolatban ld. Hammer, ua.
- [←198] Ld. Mehmed Paşa, Sokollu.
- [←199] Ld. Ahmed Paşa, Kara. Hammer, ua.
- [←200] Ld. Pecsevi, 298.
- [←201] Pecsevi, i. m., 300.
- [←202] Vö. *Kunh al-Ahbár*, var. 293.; Pecsevi, 300.
- [←203] Vö. Eugenio Alberi: *Relazione degli Ambasciatori Veneti*, Firenze, 1840, III.
- [←204] Âlî, ua.
- [←205] Âlî, ua., 293.
- [←206] Hammer, i. m.; Solakzade, 522.
- [←207] Az ebben az időszakban Isztambulba küldött lengyel követek nevééről és az 1549–1552 között készült jelentéseikről, valamint az isztambuli bailo, Navagiero leveleiről, melyben megírja a szultán és fiai jellemzését, az oszmán állam pénzügyi viszonyait stb. ld. Hammer, i. m., VI, 38.

[←208]

Bövebben Id.: *Sultani Solimani Horrendam facimus in proprium filium natu maximum sultanum Mustapham parricidio anno domini 1553 patratum autore Nicolao a Moffan Burgundo*; Busbecq, *Türk Mektupları*; Taşlıcalı Yahya Bey mersiyesi, *Maktul şehzadeler*, 229.; *Hayrullah Efendi Tarihi*; *Nişancı Tarihi*; *Âlî*, var. 294.; Bursalı Rahmi ve Fazlı, *Nahçıvan Seferi (1553–1555)*.

[←209]

Âlî, var. 297.; Pecsevi, 308.

[←210]

Âlî, var. 298.; Pecsevi, 311.; Feridun Bey: *Münşaat*, II, 19.

[←211]

Bövebben Id. ua. források.

[←212]

Pecsevi, 1, 329.

[←213]

Ld. *Tabakat al-Mamalik*; *Âlî*: i. m., var. 300.; Pecsevi, 336.; Hammer, VI, 48.

[←214]

Vö. N. İorga: *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, Paris, 1920.

[←215]

Bövebben Id.: *Tabakat al-Mamalik* és Pecsevi, i. m.

[←216]

E tárgyra vonatkozóan Id. a Topkapı Palota Levéltárában fellelhető mühimme deftereket.

[←217]

Ld. ua., Dzsélálzáde és Hammer.

[←218]

Részletesebben Id.: Toyun pasa budai beglerbégnek a Füleki vár ügyében kelt, Ferdinándhoz és követéhez, Malvezzihez írt leveleit. In: Hammer VI, 49. v. dd.; Takáts Sándor: *A budai basák magyar nyelvű levelezése 1553–1589*, Budapest, 1915, 2. v. dd.

[←219]

Ld. Busbecq: *Türk Metkupları*, törökre ford. Hüseyin Cahid Yalçın, 84., Hammer VI, 52. v. dd.

[←220]

A dzsámi építésével kapcsolatban Id.: „Isztambul” szócikk, V/2, 1214/58, *Tabakât al-Mamalik*.

[←221]

Az e korszakban épült épületekről Id. *Hadikat al-cavami* Isztambulra vonatkozó oldalait.

[←222]

Vö. Feridûn Bey, *Münşaât*, II, 14. v. dd.

[←223]

Ld. *İlmiye sal-nâmesi*.

[←224]

Feridûn *Münşaât*, II, 51.

[←225]

Feridûn Bey, *Münşaât*, I, 606. v. d.

[←226]

Vö. *Düvel-i İslamiye*, 434.

[←227]

Feridun Bey, II, 80.

[←228]

Ua., 81.

[←229]

I. m., II, 52, 84.; Hammer, VI, 68, 304.; *Nuhbat al-Tavarih*, 47.

[←230]

Vö. „Ali Paşa, Hadim” szócikk.

[←231]

Ld. Hammer, V.

[←232]

Bövebben ld. *Türk Mektupları-*, Hammer VI, 75.

[←233]

Vö. Hammer: i. m., 77.

[←234]

Bövebben ld. Şerafettin Turan, *Kanunî'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası*, Ankara, 1961.

[←235]

Bövebben ld. T. Gökbilgin: *Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar*, Tarih dergisi, 1956, 11/12.

[←236]

Ld. „Ali Paşa, Semiz” szócikk.

[←237]

Ld. Baron de Testa, IX, II. Az itt feltüntetett 1561. szeptemberi dátum feltehetőleg az *athnâme* alapjául szolgáló tűzszünet dátumát jelzi. Ld. még Busbecq i. m., 238.

[←238]

Kâtip Çelebi, *Tuhfat al-kibar*, 69.

[←239]

Ld. *Tuhfat al-Kibar*, 70.; Cevdet: *Tarih*, I, 351.; Feridun Bey: *Münşaat*, I, 494.; II. Henriktől a francia flotta parancsnokának küldött levéllel kapcsolatban ld. Charrière: i. m., 259.

[←240]

Bővebben ld. Charrière, ua., 346.

[←241]

Ld. „Piyale Paşa” szócikk.

[←242]

Katip Cselebi: i. m.; Feridun Bey: *Münşaat*, II, 498.

[←243]

Ld. Dzsélálzáde ua. var. 411.; Pecsevi: *Tarih*, 348.

[←244]

I. m., II, 364.

[←245]

Vö. Feridun Bey: ua., 501.

[←246]

Vö. „Piyale Paşa” szócikk.

[←247]

Ld. *TOEM*, I, 99., 1560. június 23. keltezésű rendelet; Katip Cselebi: i. m., 74.; Hammer, VI, 123.

[←248]

1560. július 30., ld. még Busbecq: i. m., 225.

[←249]

Bővebben ld. „Piri Reis” szócikk.

[←250]

Bővebben ld. Âlî: i. m., var. 303.; Pecsevi: i. m., Hammer VI, 120.

[←251]

Magas udvari méltóság (*A ford.*)

[←252]

I. m., 81.

[←253]

Ld. „Ali paşa, Semiz” szócikk.

[←254]

Tarih, 10.

[←255]

Málta ostromáról ld.: „Málta” szócikk.

[←256]

Ld. T. Gökbilgin: *Kanuni Sultan Süleyman'ın 1566 Sigetvar Seferi, Sebepleri ve Hazırlıkları*, Tarih Dergisi, 1966, XVI.

[←257]

Bövebben Id. T. Gökbilgin, i. m.

[←258]

Ld. még az ostromban személyesen részt vett Selaniki Mustafa: i. m.; Feridun Bey: *Nuzhat al-Ahbar dar Safar-i Sigetvar*, Topkapı Sarayı, hazine, nr. 1339; Âlî: *Kunh al-Ahbar*, var. 330.; Pecsevi: *Nuhbat al-Tavarih*; Solakzade; Ramazanzade Agehi Mansur Çelebi: *Sigetvar Seferini Mübeyyin Tarihçe*, Üniversite kütüp., nr. TY 3884.; *Osmanlı Müellifleri*.

[←259]

Bövebben Id. Tayyip Gökbilgin: *Kanunî Sultan Süleyman'ın Zigetvar'daki Türbesi*, Tarih Dünyası, 1950, sayı 4.; Molnár József: *Szulejmán szultán síremléke Turbéken*, Művészettörténeti Értesítő, Budapest, 1965, XIV.

[←260]

Ld. *Hadikat al-cavami*; „Istanbul” szócikk.

[←261]

I, 6. v.dd.

[←262]

Vö. *Hadikat al-cavami*; Mehmed Ziya, İstanbul ve Boğaziçi; Halil Edhem, *Camilerimiz*; ld. még: „Iisztambul” címszót.

[←263]

Kunh al-Ahbar, var. 337.

[←264]

I. m.

[←265]

Vö. Pecsevi: i. m., 425.

[←266]

Ld. még: Pecsevi ua.; Hammer, VI, 150. v. d.

[←267]

Bövebben Id. *Kanunname-i Ali Osman*; *Osmanlı Kanunnameleri*, MTM, 1331, nr. 1.; Ömer Lütfi Barkan: *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, İstanbul, 1945; A. H. Lybyer: *The Government of the Ottoman Empire*, Michigan, 1959, 159.

[←268]

Topkapı Palota, Revan pavilon, nr. 1935, *Kanun mecmuası*, 82.; Veliyüddin Efendi kütüp., nr. 1970, *Mecmua*; Miniszterelnökség levéltára, *Kanun hâline gelmiş irâde ve hükümleri ihtiva eden mühimme defterleri*; a Nagy Szulejmán szultán idejében fennállt katonai alapelvekről Id. Koçi Bey risalesi; Lütfi Paşa, *Asafnâme*.

[←269]

Erre vonatkozóan ld. a Mahmud Çelebi defterdárrel kapcsolatos példát: *Edirne ve Paşa livası*, 86.

[←270]

A ruméliei beglerbég, Behram pasának címzett, „szultáni törvény formájában” törvénybe iktatott fermánra és a többi hasonló rendeletre vonatkozóan ld. Bibliotheque Nationale, Manuscripts Turcs, nr. 41.

[←271]

Ld. *Mezkûr Kanunnâme*, TOEM melléklet; Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, İstanbul, 1943.

[←272]

Ld. Ahmed Refik, *Kanunî Sultan Süleyman devrinde İstanbul'un iaşe usulü, ticari vaziyeti*. TOEM, yıl 7, 23. *On altıncı asırda İstanbul hayatı*, İstanbul, 1935.

[←273]

Ld. Tayyib Gökbilgin, *Venedik Arşivi ve Türk Vesikaları Belgeler 2*, Vesika 21, 55.

[←274]

Ld. *Defter-i Elvîye-i Memâlik-i Ma'mûre*, Topkapı Palota Levéltára, D. 8303, 9578, 1057; *Tabakat al-mamalik*, var. 10. v. d; *Nata'ica al-vukat*, 1, 125. v. dd.; *Ayn-i Ali risâlesi*; Hammer, *Des Osmanischen Reiches Staatverfassung*, Bécs, 1815, II, 429. v. d.

TARTALOM

BEVEZETŐ

I. ———NAGY SZULEJMÁN SZULTÁN

II. ———SZULEJMÁN TRÓNRA LÉPÉSE (1520)

Dzsanberdi Gazalî lázadása (1520)

Nándorfehérvár bevétele (1521)

A raguzai, az orosz és a velencei követekkel kötött megállapodások (1521)

Rodosz ostroma (1522)

III. ———IBRAHIM PASA NAGYVEZÍRSÉGE (1523–1536)

A mohácsi csata (1526)

Lázadások Anatóliában (1526–1528)

Molla Kabiz esete (1527)

A magyarországi ügyek és politika (1527–1529)

IV. ———AZ 1529. ÉVI HADJÁRAT, BÉCS SIKERTELEN OSTROMA

A körülmetélési ceremónia és egyéb események (1530)

Az 1532. évi hadjáratok

Az isztambuli békeszerződés (1533)

Az iráni hadjárat (1534–1535)

A franciákkal megkötött baráti és kereskedelmi egyezmény (1536)

Ibrahim pasa nagyvezír kivégzése (1536)

V. ———KÜZDELEM A FÖLDKÖZI-TENGER FELETTI URALOMÉRT

Az avlonai hadjárat (1537)

A közigazgatás szerkezetében végrehajtott változtatások

A moldvai hadjárat (1538)

A prévezai csata (1538)

Az indiai hadjárat (1538)

Körülmetélési ünnepség (1539)

Oszmán–velencei békeszerződés (1540)

VI. ———A MAGYARORSZÁGI ÜGYEK ÉS AZ 1541. ÉVI HADJÁRAT

Az algíri győzelem (1541)
Tárgyalások a Habsburg-követekkel és Pest ostroma (1542)
Nizza ostroma (1543)
Esztergom ostroma (1543)
Belső igazgatás és új határozatok (1544)
A Franciaországhoz fűződő kapcsolatok és a Habsburgokkal kötött békeszerződés (1544–1547)
A tebrizi hadjárat (1548–1549)
Az erdélyi ügyek (1549–1552)
Az iráni hadjárat kezdete (1552)

VII. ———MUSZTAFÁ TRÓNÖRÖKÖS KIVÉGZÉSE (1553)

A nahicseváni hadjárat (1553–1555)
Az Amásziában folytatott béketárgyalások és megállapodások (1555)
Ahmed pasa nagyvezír kivégzése (1555)

VIII. ———A SZULEJMÁNIJE MECSETKOMPLEXUM MEGNYITÓ ÜNNEPSÉGE (1556)

A Krímben és a Havasalföldön történt események, valamint az ál-Musztafa esete (1554–1555)
Az üzbégekkel, valamint Bokhara és Szamarkand kánjaival való kapcsolatok
A magyarországi és erdélyi események, tárgyalások és tűzszünetek (1556–1559)
A Bajezid trónörökössel való leszámolás (1559–1562)
Rüsztem pasa halála és Szemiz Ali pasa nagyvezírt kinevezése (1561)
Békekötés a Habsburgokkal és az iráni követségi delegáció (1562)

IX. ———TENGERI HADMŰVELETEK, ÚJABB POLITIKAI FEJLEMÉNYEK ÉS HADJÁRATOK (1550–1560)

Oszmán jelenlét az Indiai-óceán térségében és a portugálokkal való harcok
Málta ostroma (1565)

Kiújult ellentétek a Habsburgokkal és a Szigetvár
elleni hadjárat (1566)

Nagy Szulejmán szultán halála (1566. szeptember
7.)

X. ———NAGY SZULEJMÁN SZULTÁN SZEMÉLYISÉGE ÉS
MŰVEI

A törvényhozás és Nagy Szulejmán szultán
törvénykönyvei

Pénzügyi és gazdasági helyzet, szervezet

Tudományos és művészeti irányzatok

IRODALOM